

2025

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Pınar KOYUNCU

T.C.
ANKARA YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**4-6 YAŞ OKUL ÖNCESİ EĞİTİM DÖNEMİ
ÇOCUKLARDA TANRI TASAVVURU**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Pınar KOYUNCU

FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI

Ankara, 2025

T.C.
ANKARA YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**4-6 YAŞ OKUL ÖNCESİ EĞİTİM DÖNEMİ
ÇOCUKLARDA TANRI TASAVVURU**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Pınar KOYUNCU

FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Behlül TOKUR

Ankara, 2025

ONAY SAYFASI

Pınar KOYUNCU tarafından hazırlanan “4-6 Yaş Okul Öncesi Eğitim Dönemi Çocuklarda Tanrı Tasavvuru” adlı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından oy birliği / oy çokluğu ile Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı’nda Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyesi	Kabul / Red	Kurumu	İmza
Prof. Dr. Behlül TOKUR	Kabul	Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi	
Dr.Öğr. Üyesi Merve ÇETİNKAYA	Kabul	Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi	
Dr.Öğr. Üyesi Rümeysa Nur DOĞAN	Kabul	Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi	

Tez Savunma Tarihi: 16/05/2025

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı’nda Yüksek Lisans tezi olması için şartları yerine getirdiğini onaylıyorum.

Prof. Dr. Muhammed Enes KALA
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

BEYAN

Bu tez çalışmasının kendi çalışmam olduğunu, tezin planlanmasından yazımına kadar bütün aşamalarda patent ve telif haklarını ihlal edici etik dışı davranışımın olmadığını, bu tezdeki bütün bilgileri akademik ve etik kurallar içinde elde ettiğimi, bu tezde kullanılmış olan tüm bilgi ve yorumlara kaynak gösterdiğimi beyan ederim. (16/05/2025)

İmza

Pınar KOYUNCU

TEŞEKKÜR

Bittiğine inandığım bir akademik yolculuğun yeniden başlaması için ilk meşaleyi yakıp beni destekleyen Prof. Dr. Aynur ÖZCAN'a, bu yolculuğun Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesinde sürmesine vesile olan Betül SALMAN ve Doç. Dr. Yüksel SALMAN'a on altı yıldır yarım kalmış bir hayalin gerçekleşmesini sağlayan kendisi ile çalışmaktan onur duyduğum yüksek lisans eğitimim boyunca görüş ve önerilerini benden esirgemeyen saygıdeğer danışmanım Prof. Dr. Behlül TOKUR'a teşekkürlerimi bir borç bilirim.

İlim öğrenmek farzdır düsturu ile bizi yetiştiren bugünlere gelmemde hayır dualarını ve emeklerini esirgemeyen babam Ahmet AKAR ve annem Hamide AKAR'a, ablaları olmaktan gurur duyduğum kız kardeşlerim Damla AKAR ÖZKAN ve Derya AKAR ASLAN'a, hayatımın her günü beni destekleyen babamın dördüncü kızı candan ötem Nihal EREN'e çok teşekkür ederim. Sizler olmasaydınız omuzlarımdaki bunca yükü kaldırmam çok zor olacaktı.

Eğitim hayatımın her aşamasında aldığım tüm kararlarda yanımda olan beni koşulsuz destekleyen eşim Muharrem KOYUNCU'ya ve annesini yalnızca ders çalışırken hatırlayan dünya nimeti gönül veli nimetim evladım Ali Arslan KOYUNCU'ya ömrümün sonuna kadar müteşekkir kalacağım.

Doktorasının son döneminde olmasına rağmen ne zaman aklım karışıp gönlüm kararsa hem zihnime hem yüreğime ışık tutan Fen Bilimleri öğretmenimiz Suna LİMAN'a sonsuz teşekkür ederim.

Yüksek lisans eğitimim sürecinde çalışma şartlarımı kolaylaştıran okul müdürüm Atila ULAŞ'a ve resmi görev süreçlerimde desteklerini esirgemeyen Şube Müdürümüz Cengiz ERGÜL'e çok teşekkür ederim.

Son olarak bana yol arkadaşlığı yapan görüş ve önerileri ile tez yazma sürecimde yanımda olan manevi kardeşim Sulhiye BİL'e çok teşekkür ederim.

Hayatımdaki varlığınız daim olsun.

ÖZET

4-6 Yaş Okul Öncesi Eğitim Dönemi Çocuklarda Tanrı Tasavvuru

Bu araştırma, 4-6 yaş dönemindeki okul öncesi çocukların Tanrı tasavvurlarını incelemek amacıyla yapılmıştır. Temelleri insanın çocukluk döneminde atılan ve aldığı eğitime göre şekillenen dini bilgi birikiminin, bireyin kişisel inanç sistemini oluşturduğu düşüncesinden hareketle, bu yaş dönemindeki çocukların Tanrı'yı nasıl algıladıkları araştırmanın temel sorusunu oluşturmaktadır. Araştırma, nitel araştırma yöntemine dayalı olarak olgubilimsel (fenomenolojik) desenle yürütülmüştür. Araştırmanın çalışma grubunu, Ankara'nın Yenimahalle ilçesinde dini eğitim vermeyen okul öncesi kurumlarda öğrenim gören 12'si kız, 12'si erkek olmak üzere toplam 24 çocuk oluşturmaktadır. Katılımcı çocuklar olasılıksız örnekleme yöntemiyle belirlenmiş, veri toplama aracı olarak yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Görüşmeler iki ana tema çerçevesinde gerçekleştirilmiştir. Elde edilen veriler betimsel analiz ve içerik analizi teknikleriyle değerlendirilmiştir.

Araştırmanın bulgularına göre, çocukların Tanrı tasavvuru; Tanrı'yı nasıl hayal ettikleri, Tanrı'nın eylemlerini nasıl algıladıkları, O'nun ile nasıl iletişim kurdukları, Tanrı'nın nelere kızdığı ve kızınca nasıl davrandığı, Tanrı ile kurdukları duygusal bağ ve Tanrı sevgisine ilişkin düşünceleri doğrultusunda şekillenmektedir. Katılımcı çocukların Tanrı'ya ilişkin tasavvurları duygusal bakış açıları, soyut kavramları somutlaştırma eğilimleri, çevresel faktörler, çocukların Tanrı'yı hem gözlem yapan hem de etkin bir varlık olarak algıladıkları ve tasavvurlarında geniş bir hayal gücü kullandıkları şeklinde kendini göstermektedir. Çocukların Tanrı ile iletişim kurma fikri ise somut ihtiyaçlar, duygusal bağlar, ahlaki değerler ve hayale dayalı bir biçimdedir. Çocukların Tanrı ile ilgili kurdukları bağ temasında, Tanrı'yı sevgi dolu, koruyucu bir varlık olarak algıladıkları ve bu sevgiyi insani, görünür davranışlarla ilişkilendirdikleri ayrıca O'nun kudretine dair his geliştirdikleri değerlendirilmektedir.

Araştırma sonucunda çocukların Tanrı'yı algılayış biçimlerinin gelişimsel süreçle, çevresel faktörlerle, ahlaki değerlerle, günümüz sosyal medyası, maruz kaldıkları ekranlar ve kültürel imgelerle nasıl bir forma dönüştüğü ortaya konulmuştur. Araştırma sonucunda ulaşılan değerlendirmelerin, ebeveynlere rehberlik edici bilgiler sunması ve ileride yapılacak benzer çalışmalara kaynaklık etmesi amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Tanrı Tasavvuru, Okul Öncesi Eğitim, Gelişim

ABSTRACT

The Conceptualization of God in Children Aged 4 to 6 During the Preschool Period

This study aims to examine the concept of God among preschool children aged 4 to 6. Based on the idea that religious knowledge rooted in early childhood and shaped by education forms the basis of an individual's personal belief system, the main research question focuses on how children in this age group perceive God. The study was conducted using a qualitative research method within a phenomenological design. The study sample comprises 24 children 12 females and 12 males attending preschool institutions that do not provide religious education in the Yenimahalle district of Ankara. Participants were selected using a non-probability sampling technique. Data were collected through a semi-structured interview protocol designed to elicit in-depth responses. Interviews were conducted within the framework of two overarching thematic categories. The resulting data were analyzed using both descriptive analysis and content analysis methods to identify patterns and interpret the underlying meanings.

According to the findings, children's conceptions of God are shaped by how they imagine God, how they perceive God's actions, how they communicate with God, what they believe angers God and how God reacts when angry, the emotional bond they establish with God, and their thoughts about divine love. The children's conceptions reflect their sensory perspectives, tendencies to concretize abstract concepts, the influence of environmental factors, and the perception of God as both an observer and an active being—often expressed through a rich use of imagination. The idea of communicating with God appears to be tied to tangible needs, emotional connections, moral values, and elements of fantasy. In terms of their bond with God, the children generally perceive God as a loving and protective figure, associating divine affection with human-like, observable behaviors, and also developing a sense of God's power.

The study reveals how children's perceptions of God are shaped by developmental processes, environmental influences, moral values, modern social media, screen exposure, and cultural imagery. The results are intended to offer guiding insights for parents and to serve as a reference for future research in this field.

Keywords: Concept of God, Preschool Education, Development

İÇİNDEKİLER

ONAY SAYFASI.....	i
BEYAN	ii
TEŞEKKÜR	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
İÇİNDEKİLER.....	vi
TABLolar DİZİNİ.....	viii
1. GİRİŞ.....	1
1.1. Araştırmanın Konusu	1
1.2. Araştırmanın Amacı ve Önemi	2
2. KURAMSAL ÇERÇEVE.....	6
2.1. Gelişim Kavramı	6
2.2. 4-6 Yaş Çocuklarda Gelişim Özellikleri	7
2.2.1. Bilişsel Gelişim Özellikleri.....	9
2.2.2. Sosyal Gelişim Özellikleri	10
2.2.3. Ahlaki Gelişim Özellikleri.....	12
2.2.4. Dini Gelişim Özellikleri.....	13
2.3. Tanrı Kavramı	14
2.3.1. Tanrı Tasavvuru Kavramı	17
2.3.2. Tanrı Tasavvurunun Oluşumu Ve Gelişimi.....	22
2.3.3. Çocuklarda Tanrı Tasavvuru	24
2.4. Okul Öncesi Eğitim.....	26
2.4.1. Okul Öncesi Eğitim	26
2.4.2. Okul Öncesi Eğitimin Önemi	28
2.4.3. Okul Öncesi Eğitimde Dini Eğitim.....	29

3. ARAŞTIRMA ve YÖNTEM	33
3.1. Araştırmanın Yöntemi	33
3.2. Çalışma Grubunun Seçimi ve Özellikleri.....	35
3.3. Veri Toplama Süreci	37
3.4. Verilerin Analizi.....	38
3.5. Sınırlılık.....	40
4. BULGULARIN DİLİ	41
4.1. Çocukların Tanrı Tasavvuruna İlişkin Bulgular.....	41
4.1.1. Çocukların Tanrıyı Nasıl Hayal Ettiklerine İlişkin Bulgular	41
4.1.2. Çocukların Gözünden Tanrının Eylemleri ve Tanrının Neler Yaptığına Dair Bulgular	44
4.1.3. Çocukların Gözünden Tanrı ile İletişimlerine Dair Bulgular	46
4.1.4. Çocukların Gözünden Tanrının Nelere Kızdığına Dair Bulgular	49
4.1.5. Çocukların Gözünden Tanrının Kızgın Olduğunda Neler Dair Bulgular.....	52
4.2. Çocukların Tanrı ile İlgili Kurdukları Duygusal Bağa İlişkin Bulgular	53
4.2.1. Çocukların Gözünden Tanrıyı Sevmeye ve Tanrının Sevgisine Dair Bulgular	54
4.2.2. Çocukların Gözünden Tanrıdan Korkmaya Dair Bulgular.....	55
5. SONUÇ ve ÖNERİLER	58
KAYNAKLAR.....	70
EKLER	81
EK-1. Etik Kurul Onayı.....	81
EK-2. Araştırma Soruları Veli Onam Formu.....	82
EK-3. Meb Araştırma İzni	85

TABLolar DİZİNİ

Tablo 1. Çocukların Yaş ve Cinsiyet Dağılımları.....	36
Tablo 2. Tema ve Alt Temalar.....	39
Tablo 3. Çocukların Tanrıyı Nasıl Hayal Ettiklerine İlişkin Kodlama ve Frekanslar	41
Tablo 4. Çocukların Tanrının Neler Yaptığına İlişkin Kodlama Ve Frekansları	44
Tablo 5. Çocukların Tanrı ile İletişimlerine İlişkin Kodlama ve Frekansları.....	47
Tablo 6. Çocukların Tanrının Nelere Kızdığına İlişkin Kodlama ve Frekansları.....	50
Tablo 7. Çocukların Tanrının Kızgın Olduğunda Neler Yaptığına İlişkin Kodlama ve Frekansları	52
Tablo 8. Çocukların Gözünden Tanrıyı Sevmeye ve Tanrının Sevgisine Dair Kodlama ve Frekanslar	54
Tablo 9. Çocukların Gözünden Korkmaya Dair Kodlama ve Frekanslar.....	56
Tablo 10. Çocukların Gözünden Allah'tan Neden Korktuklarına Dair Kodlama ve Frekanslar	57
Tablo 11. Çocukların Tanrı Tasavvurlarının Kuramsal İlişkisi	60

1. GİRİŞ

1.1. Araştırmanın Konusu

Tanrı'nın varlığı, görünüşü, aşkınlığı, kudreti insanlık tarihi boyunca tüm kültür ve inanç sistemlerinde çeşitli biçimlerde yer bulmuştur. İnsanın zihninde oluşan bu aşkın varlığa dair kavrayışlar, bireyin cinsiyetine, yaşına, gelişim seviyesine, içinde bulunduğu sosyal çevresine ve kültürel alt yapısına göre farklılık gösterebilmektedir. Bu bağlamda Tanrı tasavvuru, yalnızca dinsel bir mesele değil, aynı zamanda bireyin sosyal, duygusal ve bilişsel gelişim düzeyiyle de doğrudan ilişki halindedir.

Okul öncesi 4-6 yaş, çocuğun hem kendisini hem de sosyal çevresini keşfetmeye başladığı, dünyayı anlamlandırdığı ve olgular arasında ilişki kurma becerilerini oluşturduğu bir dönemdir. Bu yaş dönemindeki çocuklar soyut düşünme becerilerini yeni yeni kazanmakta, sosyal çevrelerinden edindikleri bilgilerle kendi düşünce dünyalarını inşa etmektedir. Bu süreçte, Tanrı gibi soyut bir kavram, çocuğun zihninde somutlaşarak çeşitli benzetmeler, imgeler ve anlatımlarla şekillenmektedir. Bu yaşlardaki çocuklar, dini kavramları ve özellikle Tanrı tasavvurunu, çevresindeki yetişkinlerin aktarımları ve gözlemleri aracılığıyla edinirler. Ebeveynler, öğretmenler ve sosyal çevre, bu süreçte önemli bir rol oynar. Dini hikâyeler, dualar ve ibadetler gibi pratikler, çocukların Tanrı kavramını zihninde somutlaştırmasına yardımcı olur.¹

Çocukların Tanrı'ya dair zihinlerinde oluşturdukları tasavvurlar, sadece kişisel düşünce süreçlerinin bir ürünü değil, aynı zamanda sosyal ve kültürel ortamlardan etkilenmelerinin de bir yansımasıdır. Çocuğun aile yapısı, toplumun kuralları, sosyal medya içerikleri ve eğitim öğretim ortamları Tanrı tasavvurunun oluşumunda etkili olabilir. Ancak bu çalışmada, özellikle eğitim aldıkları kurumlarda din eğitimi olmayan çocukların Tanrıya olan tasavvurlarını incelemek hedeflenmiştir. Böylece, dini temelli bir eğitim olmaksızın çocukların Tanrı gibi soyut kavramı nasıl anlamlandırdıkları daha açık bir şekilde gözlemlenebilecektir.

---

¹ David Ekind, *The Child's Reality: Three Developmental Themes.* (Hillsdale, NJ: Erlbaum, 1978)

Çalışma, Ankara'nın Yenimahalle ilçesinde yer alan ve okul öncesi eğitim kurumlarına devam eden 4-6 yaş aralığındaki çocuklarla gerçekleştirilmiştir. Yapılan çalışmada, çocukların Tanrı'yı nasıl tasavvur ettikleri, bu tasavvurun hangi temalar üzerinden şekillendiği ve Tanrı ile kurdukları ilişkinin doğası derinlemesine incelenmiştir.

Bu bağlamda araştırmanın konusu, okul öncesi çocukların Tanrı tasavvurunun hangi anlam dünyaları üzerinden inşa edildiğini ortaya koymaktır

1.2. Araştırmanın Amacı ve Önemi

İnsanın, varoluş sorgulamalarının biri de Tanrı fikridir. Çağlar boyunca bu fikri çeşitli biçimlerde yorumlamaya çalışmıştır. Tanrı Tasavvuru, bireyin sadece dini ya da metafizik bir bakış açısıyla değil, aynı zamanda psikolojik, sosyolojik ve kültürel etkenleri ile de şekillenen çok yönlü bir yapı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu bağlamda yapılan çalışmalar, bireyin Tanrı tasavvurunun çoğu zaman çocukluk döneminde atıldığını göstermektedir.² Özellikle erken çocukluk olarak adlandırılan dönemde elde edinilen tecrübelerin, bireyin Tanrı'ya ait zihinsel temsillerini ve bu temsillerin duygusal açıdan ne büyük ölçüde bireyi etkilediği ifade edilmektedir. Bu nedenle, çocukluk dönemindeki Tanrı tasavvurunun incelenmesi, bireyin dini gelişim sürecinin anlaşılması açısından oldukça önemlidir. Erken çocukluk, doğum itibarıyla ilkökula başlama yaşına kadar olan dönemi kapsayan, çocuğun bilişsel, duygusal, sosyal, dilsel ve fiziksel gelişiminin en hızlı ve en hassas biçimde gerçekleştiği evredir. Yaşamın ilerleyen yıllarında çocuğun şekillenecek olan kişilik yapısı, öğrenme becerileri ve sosyal ilişkileri açısından bir zemin oluşturmaktadır. Çocuğun nörolojik gelişimi büyük oranda tamamlandığı bu dönemde, çocuğun çevresiyle kurduğu ilişkiler ve yaşadığı deneyimlerle şekillenir. Dolayısıyla erken çocukluk dönemi, hem gelişim psikolojisi hem de eğitim bilimleri açısından kritik öneme sahiptir.³

Çocukların Tanrı tasavvurlarını incelemek amacıyla yapılan çalışmalar, hem Türkiye'de hem de batı kaynaklarında farklı bakış açılarıyla ele alınmıştır. Türkiye'de, okul öncesi yaş dönemindeki çocukların dinî gelişimi üzerine yapılan çalışmalarda, dinî

---

² Ana-Maria Rizzuto, *The Birth of the Living God: A Psychoanalytic Study*.(Chicago: University of Chicago Press, 1979).

³ Çiğdem Kağıtçıbaşı, *Benlik, Aile Ve İnsan Gelişimi Kültürel Psikoloji*.(İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.2010)

kavramların temellerinin atıldığı kritik bir evre olduğu vurgulanmaktadır.⁴ Bu çalışmalar incelendiğinde Taçar araştırmasında bibliyoterapi yöntemini kullanarak okul öncesi yaş dönemindeki çocuklarla çizim analizi ve ön-son test yöntemi kullanarak çocukların Tanrı tasavvurlarını ortaya koymaya çalışmaktadır.⁵Bibliyoterapi yöntemiyle Tanrı tasavvurunun daha soyut ve olumlu yönde geliştiği gözlemlenmektedir. Çelik 4-6 yaş çocukların inanç esasları konulu araştırmasında betimsel analiz yöntemini kullanarak bu yaş dönemi çocuklarda çocukların Tanrı kavramını somut ifadelerle algıladığını ortaya koymaktadır.⁶ Kotan'da yapmış olduğu araştırmada mülakat yöntemi kullanarak 5-6 yaş grubundaki çocukların dini duygu gelişiminin doğuştan geldiğini ve sevgi temelli olduğunu ifade etmektedir.⁷

Batı'da ise, Fowler'ın geliştirdiği inanç gelişimi evreleri kuramı ile Piaget'nin bilişsel gelişim kuramı çoğunlukla merkeze alınarak çocukların Tanrı Tasavvurlarını incelenmiştir.⁸ Özellikle Boyatzis ve Janicki, ailelerin çocukları arasındaki dinî iletişimin onların Tanrı'yı tasavvur etme biçimlerini nasıl etkilediğini ortaya koymaktadır.⁹ Francis ise çocukların Hristiyanlık dinine yönelik tutumlarını anlamak amacıyla bir ölçek geliştirerek, dinî tutumların çocukların yaşlarına bağlı olarak nasıl değişim gösterdiğini analiz etmiştir.¹⁰ Knight 4-7 yaş arası maya çocukları ile yapmış olduğu çalışmasında çocukların Tanrı'ya ve insana ilişkin yanlış inanç atfetmeleri ve insandan farklı olarak Tanrı'nın her şeyi bildiğine dair inançlar atfedildiğini elde etmiştir. ¹¹Barrett&Richert 39 okul öncesi yaş grubundaki Amerikalı çocukla yapmış oldukları çalışmada Tanrı kavramının antropomorfik(İnsani özelliklere sahip) olmayacağı yönünde ki hipotezinden gelen tahminleri araştırmıştır. Bu çalışma neticesinde çocukların Tanrı kavramını geliştirirken insani özellikleri Tanrı'da ayırt ettiği ve insana ait bazı özelliklerinde Tanrı kavramına dâhil etmemeye çalıştıkları

---

⁴ Muhammed Ali Yazıcıbaşı, "Okulöncesi Çocuklarda Dini Duygunun Kökenleri Ve Beslenme Kaynakları"*Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(1), (2016),323-334.

⁵ Ayşe Taçar, *Bibliyoterapi Yönteminin Çocuklarda Allah Tasavvurunun Olgunlaşmasına Etkisi (5-6 Yaş Grubu Örneği)* Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü 2022.

⁶ Nuran Çelik, *4-6 Yaş Grubu Çocuklarda İnanç Esaslarının Algılayış Biçimleri* Yüksek Lisans Tezi, Gümüşhane Üniversitesi 2019.

⁷ Hatice Kotan, *5-6 Yaş Çocuğu Ana Sınıf Öğrencilerinde Dini Duygu Ve Düşünce Gelişimi*", Yüksek Lisans Tezi Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü 2003.

⁸ James W. Fowler, *Stages of Faith: The Psychology of Human Development and the Quest for Meaning* (San Francisco: Harper & Row, 1981).

⁹ Chris J. Boyatzis vd., *Parent-Child Communication About Religion: Survey And Diary Data On Unilateral Transmission And Bi-Directional Reciprocity Styles*,(Review of Religious Research 44/3 (2003) 252–270.

¹⁰ Leslie J. Francis vd., *Measuring Attitude Towards Christianity During Childhood And Adolescence*, (Personality and Individual Differences 10/7 1989): 695–69

¹¹Nicola Knight vd., *Children's Attributions Of Beliefs To Humans And God: Cross- Cultural Evidence*. (Cognitive Science 28 (1) 2004)117-126.

bulgularına ulaşmışlardır.¹²De Roos& Iedema& Miedema çocukların Tanrı tasavvurlarının oluşmasında öğretmenlerin ve dini mezheplerinin etkisini araştırdıkları çalışmalarında çocukların Tanrı tasavvurlarının oluşmasında hem annelerin hem öğretmenlerin hem de bağlı oldukları mezheplerin etkili olduğunu ortaya koymuştur.¹³

Bu çalışma, mevcut alan yazındaki çalışmalardan farklı olarak, yıllık planlarında din eğitimi müfredatı bulunmayan okul öncesi kurumlarda öğrenim gören 4-6 yaş grubu çocukların Tanrı tasavvurlarını incelemektedir. Bu noktadan ele aldığımızda doğrudan dinî eğitim öğretimden bağımsız olarak, çocuğun sosyal çevresinden ve kültürel etkileşimlerden nasıl bir Tanrı tasavvuru oluşturduğu gözlemlenmektedir. Çalışmanın olgubilimsel yöntemle yürütülmesi ve çocukların kendi ifadeleri üzerinden doğrudan analiz yapılması, çalışmanın özgünlüğünü artırmaktadır. Ayrıca bu çalışmanın amacı 4-6 yaş okul öncesi dönemindeki çocukların Tanrı'yı nasıl tasavvur ettiklerini ve bu tasavvurun hangi temellere dayandığını ortaya koymaktır. Bununla birlikte, çocukların Tanrı tasavvurlarını bir inanç sistemi açısından değil çocukların zihinsel imgelerini ve bu biçimlerini anlamlandırmada başlıca etkenlerin neler olduğu da incelemektir.

Bu amaç kapsamında araştırmanın problemi: 4-6 yaş döneminde okul öncesi eğitim kurumunda okuyan çocukların Tanrıyı nasıl tasavvur ettikleri üzerinedir.

Araştırmanın Problemi: 4-6 yaş döneminde okul öncesi eğitim kurumunda okuyan çocukların Tanrı tasavvuruna olan bakış açıları nasıl oluşmaktadır?

Alt Problemler:

1. Tanrı tasavvuru ne anlama gelmektedir?
2. 4-6 yaş dönemi çocuklar Tanrıyı nasıl tasavvur etmektedir?
3. Çocukların Tanrı Tasavvurları nasıl gelişmektedir?
4. Çocuklar Tanrı ile nasıl iletişim kurmaktadır?
5. Çocuklar Tanrı'yı nasıl sevmekte ve Tanrı'nın sevgisini nasıl hissetmektedir?

---

¹² Rebekah A. Richert vd.,*Research: Do You See What I See? Young Children's Assumptions About God's Perceptual Abilities. (The International Journal for the Psychology of Religion, 15(4),2009) 283–295.* https://doi.org/10.1207/s15327582ijpr1504_2

¹³S. A(Simone) De Roos. Vd., (2003). *Effects Of Mothers' And Schools' Religious Denomination On Preschool Children's God Concepts (Journal of Beliefs & Values, 24(2)2003), 165–181.* <https://doi.org/10.1080/13617670305427>

Bu araştırma problemi ve alt problemleri çerçevesinde yapılan çalışma, çocukların zihinsel ve duygusal gelişim süreçleriyle Tanrı Tasavvurunu nasıl ilişkilendirdiklerini anlamaya yönelik derinlemesine bir bakış sunmayı hedeflemektedir.

Bu çalışma, 4-6 yaş okul öncesi dönemindeki çocukların Tanrı tasavvurunu anlamaya yönelik nitel bir bakış açısı ile dinî ve kavramsal gelişim alanına özgün katkılar sağlamayı da amaçlamaktadır. Özellikle 4-6 yaş okul öncesi dönemi çocukların soyut kavramları algılayış biçimlerini araştırmak, hem din eğitimi hem de gelişim psikolojisi açısından önemli bir boşluğu doldurmaktadır. Ayrıca bu çalışma, aynı yaş dönemindeki çocuklara yönelik farklı bağlamlarda incelemeler yapmak isteyen araştırmacılara katkı sağlayabilecek bir zemin oluşturmayı amaçlamaktadır.

Yapılan bu çalışmanın, dinî içerikli eğitim müfredatı olmayan okul öncesi kurumlarda gerçekleştirilmiş olması, çocukların Tanrı Tasavvurlarını yalnızca almış oldukları örgün dinî eğitimle değil; aile, çevre, kültürel aktarım ve sosyal medya gibi çeşitli etkenlerle şekillendiğini ifade etmesi açısından dikkat çekicidir. Bununla birlikte, çocukların zihin dünyalarını onların bakış açılarıyla anlamaya çalışarak Tanrı tasavvuru gelişimlerine ışık tutmaktadır. Çalışma sonucunda elde edilen bulgular, hem eğitim camiasındakilerin hem ebeveynlerin hem de dinî gelişim araştırmacıları için önemli veriler sunmakta; okul öncesi eğitim döneminde dinî olgular ile tanışmanın niteliğine dair psikolojik ve toplumsal düzeyde katkı sağlamaktadır.

Sonuç olarak bu çalışma, 4-6 yaş okul öncesi çocukluk döneminde şekillenmeye başlayan Tanrı tasavvurunu hem bireysel hem de sosyo-kültürel düzeyde nasıl bir karşılık bulduğunu anlamlandırarak din psikolojisi alanındaki mevcut literatüre özgün bir veri sunmayı hedeflemektedir.

2. KURAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Gelişim Kavramı

Gelişim, bireyin doğum öncesinden başlayarak yaşam boyu devam eden fiziksel, bilişsel, duygusal ve sosyal değişim süreçlerini ifade eder.¹⁴ Bu süreç, biyolojik yatkınlıklar ile çevresel faktörlerin etkileşimi sonucunda şekillenir ve bireyin potansiyelini ortaya çıkarır.¹⁵ Gelişim kavramı, yalnızca fiziksel büyümeyi değil, aynı zamanda zihinsel becerilerin, sosyal ilişkilerin ve duygusal denge mekanizmalarının ilerlemesini kapsar.¹⁶ Özellikle çocukluk dönemi, temel becerilerin kazanıldığı ve bilişsel kapasitelerin hızla geliştiği kritik bir evre olarak öne çıkar.¹⁷ Bu dönemde birey, çevresiyle kurduğu etkileşimler sayesinde öğrenme süreçlerini zenginleştirir ve sosyal dünyaya uyum sağlamayı öğrenir.¹⁸ Gelişim süreci, evrensel özellikler taşıırken, her bireyin genetik yapısı ve yaşadığı çevre bu sürecin hızını ve yönünü etkiler.¹⁹ Bu nedenle, bireyin gelişimsel özellikleri, biyolojik faktörlerin yanı sıra aile, okul ve arkadaş çevresi gibi sosyal dinamikler tarafından da şekillenir.²⁰ Gelişim, yalnızca bireysel bir süreç değil, aynı zamanda kültürel normlar ve değerlerle biçimlenen toplumsal bir olgudur.²¹ Örneğin, bazı toplumlarda bireysel başarı öncelik taşıırken, diğerlerinde toplumsal uyum daha fazla önemsenebilir.²² Bu farklılıklar, bireylerin gelişim süreçlerinin içinde buldukları kültüre göre nasıl değişiklik gösterdiğini ortaya koyar.²³ Bununla birlikte, gelişim her yaşam döneminde farklı bir görünüm sergiler; çocuklukta temel becerilerin kazanımı öne çıkarken, ergenlikte kimlik gelişimi ve yetişkinlikte sorumluluk üstlenme önem kazanır.²⁴ Özellikle okul öncesi dönemde çocuklar, hızlı bir bilişsel ve duygusal gelişim göstererek gelecekteki öğrenme becerilerinin temelini

---

¹⁴ John W. Santrock *Yaşam Boyu Gelişim*, çev: G.Yüksel (Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2017)

¹⁵ Helen Bee. vd. *Çocuk Gelişim Psikolojisi* (1. Basım). Çev. Gündüz, O.(İstanbul. Kaknüs Yayınları.2009)

¹⁶ Lee E. Berk *Child development (5th ed)*. (Boston and London: Allyn & Bacon.2000)

¹⁷ Jean Piaget. *The origins of intelligence in children*. (International University 1952)

¹⁸ Lev S Vygotsky, *Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes*. (MA: Harvard University Press, 1978).

¹⁹ Urie Bronfenbrenner, *The Ecology of Human Development: Experiments by Nature and Design*. (Harvard University Press, 1979).

²⁰ William Damon vd., *Handbook of Child Psychology: Theoretical Models of Human Development*. (New York: Wiley, 2006).

²¹ Barbara Rogoff, *The Cultural Nature Of Human Development*.(New York: Oxford University Press, 2003)

²² Gilbert Gottlie, *Individual Development and Evolution: The Genesis of Novel Behavior*,(. New York: Oxford University Press, 1991)

²³ P. B. Baltes, *Theoretical Propositions Of Life-Span Developmental Psychology: On The Dynamics Between Growth And Decline*. (Developmental Psychology, 23(5) 1987), 611–626. <https://doi.org/10.1037/0012-1649.23.5.611>

²⁴ Robert J. Havighurst, *Human Development and Education*. (New York: Longman, 1953)

atar.²⁵ Bu dönemde gelişim, çevresel desteğin kritik bir öneme sahip olduğu bir süreç olarak dikkat çeker.²⁶ Sonuç olarak, gelişim kavramı, bireyin yaşam boyu değişimini anlamak ve desteklemek için temel bir rehber niteliğindedir.²⁷

2.2. 4-6 Yaş Çocuklarda Gelişim Özellikleri

4-6 yaş arası çocuklar, gelişimsel özellikleri bakımından hayatlarının en kritik dönemlerinden birindedir. Bu yaş grubu, bilişsel, sosyal-duygusal ve fiziksel gelişim alanlarında hızlı ilerlemeler kaydeder ve bu süreçte çevresel faktörlerden büyük ölçüde etkilenir. Piaget'in ön operasyonel dönem olarak tanımladığı bu evrede çocuklar sembolik düşünce kapasitesini geliştirir, ancak mantıksal düşünme becerileri tam anlamıyla oturmamıştır.²⁸ Dil gelişimi hız kazanırken, çocukların kelime hazneleri ve iletişim becerileri belirgin şekilde artmaktadır.²⁹ Bu süreçte çocuklar neden-sonuç ilişkilerini anlamaya çalışır ve çevrelerini anlamlandırma çabasıyla sürekli soru sorma davranışı sergilerler.³⁰ Problem çözme ve sınıflandırma gibi bilişsel beceriler bu dönemde temellenir, ancak soyut kavramları anlama yetisi genellikle sınırlıdır.³¹

Sosyal ve duygusal gelişim açısından, bu yaş grubu akran etkileşimlerinden büyük ölçüde faydalanır. Oyun, bu dönemde hem sosyal becerilerin hem de duygusal zekânın gelişimi için önemli bir araçtır.³² Çocuklar paylaşma, empati ve iş birliği gibi sosyal becerileri öğrenmeye başlar.³³ Bununla birlikte, duygularını tanıma ve yönetme süreçlerinde hala zorluk yaşayabilirler, bu da yoğun öfke veya hayal kırıklığı gibi tepkilere yol açabilir.³⁴ Bağımsızlık duygusu gelişirken, ebeveynlerin rehberliği ve desteği bu dönemde hala çok

---

²⁵ Jack P. Shonkoff vd., *From Neurons to Neighborhoods: The Science of Early Childhood Development*. (Washington, DC: National Academies Press, 2000)

²⁶ Alexander Thomas vd. *Temperament and Development* (New York: Brunner/Mazel, 1977)

²⁷ Robert Feldman, *Development Across The Life Span* (Boston: Pearson, 2018)

²⁸ Jean Piaget, *Çocukta Zihinsel Gelişim*, Çev: Hüsne Portakal (İstanbul: Cem Yayınevi, 2004)

²⁹ Betty Hart vd., *Meaningful Differences In The Everyday Experience Of Young American Children*. (Baltimore: Paul H. Brookes Publishing 1995)

³⁰ Michelle Chouinard· *Children's Questions: A Mechanism For Cognitive Development*. (Monogr Soc Res Child Dev. 2007;72(1):vii-ix, 1-112; discussion 113-26. doi: 10.1111/j.1540-5834.2007.00412.x. PMID: 17394580).

³¹ Susan Gelman vd., (1986/08).*Categories and induction in young children*. (Cognition 23(3): 183-209. <http://hdl.handle.net/2027.42/26083>)

³² Kenneth Rubin vd. *Social and Emotional Development in Early Childhood* (198,53,278-282)

³³ Nancy Eisenberg, *Handbook of child psychology: Social, emotional, and personality development* (5th ed., pp. 701-778). 1998)

³⁴ Pamela Cole, *Emotion Regulation As A Scientific Construct: Methodological Challenges And Directions For Child Development Research*. (Child Dev. 2004 Mar-Apr;75(2):317-33. doi: 10.1111/j.1467-8624.2004.00673.x. PMID: 15056186.2004)

önemlidir.³⁵ Akranlarla yaşanan çatışmalar, çocukların problem çözme becerilerini geliştirmelerine yardımcı olabilir.³⁶ Toplumsal kurallar ve roller, hikâyeler ve oyunlar aracılığıyla öğrenilir ve bu süreç gelecekteki sosyal uyumun temelini oluşturur.³⁷

Fiziksel gelişim, bu yaş grubunda dikkat çeken bir diğer önemli alandır. Çocuklar bu dönemde hem ince hem de kaba motor becerilerinde büyük ilerlemeler kaydederler.³⁸ Koordinasyon, denge ve hareket becerileri gelişirken, çocuklar koşma, zıplama ve tırmanma gibi aktivitelerde daha yetkin hale gelir.³⁹ İnce motor beceriler, özellikle kalem tutma ve çizim yapma gibi aktivitelerle güçlenir.⁴⁰ Uyku düzeni ve beslenme alışkanlıkları, bu dönemde hem fiziksel hem de bilişsel gelişimi doğrudan etkileyen önemli faktörlerdir.⁴¹ Ayrıca, fiziksel aktivite ve sağlıklı yaşam alışkanlıklarının kazandırılması, gelecekteki sağlıklı bireylerin temelini oluşturur.⁴² Bütün bu gelişim alanları, çocuğun çevresinden gelen destekle daha da güçlenir ve bireysel farklılıklar göz önünde bulundurularak şekillenir.

4-6 yaş dönemi, çocukların zihinsel, sosyal, ahlaki ve dini alanlarda hızlı bir gelişim gösterdiği kritik bir süreçtir.⁴³ Dinî figürler ve dinî ritüeller gibi dışsal faktörlerden yoğun şekilde etkilenir.⁴⁴ Elkind, çocukların bu dönemde gördüklerini ve duyduklarını bireysel algılarına uygun şekilde birleştirerek anlamlandırdığını ifade eder.⁴⁵ Bu süreçte, dinî hikâyeler ve semboller çocuğun Tanrı anlayışını şekillendirmede kritik bir rol oynar.⁴⁶ Her bir alan, çocukların büyüme ve öğrenme süreçlerinde önemli bir rol oynar ve bu alanların birbiriyle bağlantılı olduğu söylemek mümkündür.⁴⁷ Bu nedenle, bu dönemi anlamak için çocukların fiziksel ve duygusal çevrelerini de dikkate almak gerekir.⁴⁸ Ailelerin ve

---

³⁵ Erik H. Erikson. *Childhood and Society*. (New York: Norton, 1963)

³⁶ Carolyn Uhlinger Shantz, *Conflicts between Children* *Child Development* (58, no. 2 (1987): 283–305. <https://doi.org/10.2307/1130507>.1987)

³⁷Celia Brownell vd.,*The Role Of Socialization. Child Development Perspectives*, (The Early Social Development Research Lab.Prosocial behavior in infancy 10(4 2016)) s 222–227

³⁸Gallahue, David L., ve John C. Ozmun. *Understanding Motor Development: Infants, Children, Adolescents, Adults*. Boston: McGraw-Hill, 2006.

³⁹ Kathleen M.Haywood vd., *Life Span Motor Development*, (Champaign, IL: Human Kinetics, 2009)

⁴⁰ Deborah Marr vd.,*Fine Motor Activities İn Head Start And Kindergarten Classrooms*.(Am J Occup Ther. sep-Oct;57(5):550-7)

⁴¹ Ronald E. Dahl, *The İmpact Of İnadequate Sleep On Children's Daytime Cognitive Function*, (Seminars in Pediatric Neurology, Volume 3, Issue 1,1996)

⁴² Stewart Trost vd.,*Physical Activity İn Overweight And Nonoverweight Preschool Children*(Int J Obes Relat Metab Disord. 2003 Jul;27(7):834-9)

⁴³ Santrock, *Yaşam Boyu Gelişim*, çev: G.Yüksel (Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2017)

⁴⁴ Diane E. Papalia vd., *Human Development* (Boston: McGraw-Hill, 2007)

⁴⁵ Elkind, *The Child's Reality: Three Developmental Themes*.(Hillsdale, NJ:Erlbaum, 1978)

⁴⁶ Papalia, *Human Development* (Boston: McGraw-Hill, 2007)

⁴⁷ Berk, *Child development (5th edt)*. (Boston and London: Allyn & Bacon.2000)

⁴⁸ Rogoff, *The Cultural Nature Of Human Development*.(New York: Oxford University Press, 2003)

öğretmenlerin rehberliği, bu yaş grubundaki çocukların gelişim özelliklerini olumlu yönde etkiler.⁴⁹ Ayrıca, çocukların gelişim süreçleri, kültürel ve toplumsal bağlamlara göre farklılık gösterebilir.⁵⁰ Bu bağlamda, gelişim özelliklerini alt başlıklar halinde ele almak daha detaylı bir anlayış sağlar.⁵¹ Bu dönemdeki gelişim özelliklerini bilişsel, sosyal, ahlaki ve dini gelişim başlıkları altında inceleyebiliriz.

2.2.1. Bilişsel Gelişim Özellikleri

4-6 yaş aralığındaki çocuklar, Jean Piaget'nin bilişsel gelişim teorisine göre işlem öncesi dönemde yer alırlar.⁵² Bu dönemde, çocuklar somut düşünceden ziyade sezgisel ve sembolik düşünce biçimlerini kullanmaktadırlar.⁵³ David Elkind'in bilişsel gelişim üzerine yaptığı çalışmalarda belirttiği üzere, bu yaş grubu çocukları “benmerkezci düşünce” sergiler ve olayları kendi perspektiflerinden algırlarlar.⁵⁴ Tanrı tasavvuru açısından bu, çocukların genellikle Tanrı'yı insan özellikleriyle tasvir etmelerine yol açmaktadır.⁵⁵ Örneğin, Tanrı'yı bir baba, öğretmen veya koruyucu bir figür gibi düşünebilirler.⁵⁶ Bu yaş çocuklarının soyut kavramları tam anlamıyla anlayamaması nedeniyle, Tanrı'yı somut nesnelere ya da olaylarla ilişkilendirdikleri sıkça görülen bir durumdur.⁵⁷ Okul öncesi dönemdeki çocukların bilişsel gelişim özellikleri, onların Tanrı tasavvurlarını anlamak ve bu tasavvurları doğru yönlendirmek için önemli ipuçları sunmaktadır.⁵⁸ Çocukların soyut kavramları anlamada zorlanmaları, Tanrı'yı daha somut ve kişisel bir figür olarak algılamalarına neden olur.⁵⁹ Bu durum, din eğitimi bağlamında çocuklara yönelik açıklamaların onların bilişsel kapasitelerine uygun şekilde sunulmasını gerektirir.⁶⁰ Ayrıca Bu süreç, çocukların hem bireysel hem de toplumsal kimliklerini şekillendirdiği önemli bir dönemdir.⁶¹ Elkind ayrıca,

---

⁴⁹Shonkoff vd., *From Neurons To Neighborhoods: The Science Of Early Childhood Development*.(Washington, DC: National Academy Press, 2000)

⁵⁰ Vygotsky, *Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes*(MA: Harvard University Press, 1978).

⁵¹ Santrock *Yaşam Boyu Gelişim*, çev: G.Yüksel (Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2017)

⁵² Jean Piaget, *The Origins Of Intelligence In Children* (New York, NY: W.W. Norton & Co. <https://doi.org/10.1037/11494-000> 1952)

⁵³ Papalia, *Human Development* (Boston: McGraw-Hill, 2007)

⁵⁴ Elkind, *The Child's Reality: Three Developmental Themes*.(Hillsdale, NJ:Erlbaum, 1978).

⁵⁵ Elkind, *The Child's Reality: Three Developmental Themes*.(Hillsdale, NJ:Erlbaum, 1978).

⁵⁶ Elkind, *The Child's Reality: Three Developmental Themes*.(Hillsdale, NJ:Erlbaum, 1978).

⁵⁷ Papalia, *Human Development* (Boston: McGraw-Hill, 2007)

⁵⁸ Piaget, *The Origins Of Intelligence In Children* (New York, NY: W.W. Norton & Co. <https://doi.org/10.1037/11494-000> 1952)

⁵⁹ Elkind, *The Child's Reality: Three Developmental Themes*.(Hillsdale, NJ:Erlbaum, 1978).

⁶⁰ Papalia, *Human Development* (Boston: McGraw-Hill, 2007)

⁶¹ Bronfenbrenner, *The Ecology of Human Development: Experiments by Nature and Design*. (Harvard University Press, 1979).

çocukların bilişsel gelişiminde “canlandırmacı düşünce” ye vurgu yapar; bu düşünce, çocuğun cansız nesnelere canlılık atfetmesini içerir.⁶² Bu bağlamda, bir çocuk Tanrı'nın bulutların üzerinde yaşadığını ya da yıldızları hareket ettirdiğini hayal edebilir.⁶³ Çocukların Tanrı tasavvurları aynı zamanda ebeveyni, çevrelerindeki çocuklar, oyunlar ve hayali arkadaşlar aracılığıyla ilişkilendirmesi neticesinde çevrelerindeki dünyayı temsil etmeyi öğrenmektedir.⁶⁴ Bu yaşta düşünce süreçlerinde benmerkezcilik görülür; çocuklar başkalarının bakış açılarını anlamakta zorlanabilir.⁶⁵ Aynı zamanda, problem çözme becerileri oyunlar ve yetişkin rehberliğiyle desteklenirse ⁶⁶ kısa süreli bellek kapasiteleri artar ve bu durum, bilgileri öğrenme ve hatırlama süreçlerini kolaylaştırır.⁶⁷ Hikâyeler ve masallar, çocukların hem dil hem de bilişsel gelişimini desteklerken ⁶⁸ matematiksel kavramlar, renkler ve şekiller gibi bilgiler oyun yoluyla daha kolay öğrenmesine fayda sağlamaktadır.⁶⁹ Çocukların öğrenme sürecinde aktif bir rol oynaması, onların bilişsel kapasitesini arttırmaktadır.⁷⁰ Bu dönemde çocukların hayal gücü oldukça gelişmiştir ve bu durum, düşünce süreçlerini yaratıcı bir şekilde yönlendirebilmektedir.⁷¹ Ebeveynler ve öğretmenler, çocukların bilişsel gelişiminde kritik bir rol oynamaktadır.⁷²

2.2.2. Sosyal Gelişim Özellikleri

Sosyal gelişim, 4-6 yaş dönemindeki çocukların diğer bireylerle sağlıklı ilişkiler kurma becerilerinin gelişimini içermektedir.⁷³ Bu yaş grubunda çocuklar, grup oyunlarına katılarak iş birliği, paylaşma ve empati gibi becerilerini geliştirirler. ⁷⁴ Arkadaşlık ilişkileri, çocukların bağımsızlıklarını ve sosyal kimliklerini geliştirmelerine yardımcı olmaktadır.⁷⁵

⁶² Elkind, *The Child's Reality: Three Developmental Themes.*(Hillsdale, NJ:Erlbaum, 1978)

⁶³ Elkind, *The Child's Reality: Three Developmental Themes.*(Hillsdale, NJ:Erlbaum, 1978)

⁶⁴ Santrock *Yaşam Boyu Gelişim*, çev: G.Yüksel (Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2017)

⁶⁵ Berk, *Child development (5th edt).* (Boston and London: Allyn & Bacon.2000)

⁶⁶ Helen Bee vd.,*Lifespan Development.* (Boston: Allyn & Bacon, 2019)

⁶⁷Shonkoff vd., *From Neurons To Neighborhoods: The Science Of Early Childhood Development.*(Washington, DC: National Academy Press, 2000)

⁶⁸ Rogoff, *The Cultural Nature Of Human Development.*(New York: Oxford University Press, 2003)

⁶⁹ Vygotsky, *Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes.* (MA: Harvard University Press, 1978).

⁷⁰ Bronfenbrenner, *The Ecology of Human Development: Experiments by Nature and Design.* (Harvard University Press, 1979).

⁷¹ Berk, *Child development (5th edt).* (Boston and London: Allyn & Bacon.2000)

⁷² Santrock *Yaşam Boyu Gelişim*, çev: G.Yüksel (Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2017)

⁷³ Erikson, *Childhood and Society.*(New York: Norton, 1963)

⁷⁴ Bronfenbrenner, *The Ecology of Human Development: Experiments by Nature and Design.* (Harvard University Press, 1979).

⁷⁵ Berk, *Child development (5th edt).* (Boston and London: Allyn & Bacon.2000)

Oyunlar, çocukların sosyal kuralları öğrenmesi için oldukça faydalı bir araçtır.⁷⁶ Çocuklar, bu dönemde yetişkinlerin davranışlarını model alarak sosyal normları anlamaya başlar.⁷⁷ Empati becerileri, başkalarının duygularını anlamayı öğrenmeleriyle gelişir.⁷⁸ Aile, öğretmenler ve akranlar, sosyal gelişimin desteklenmesinde önemli bir role sahiptir.⁷⁹ Çocuklar, kardeşleriyle veya akranlarıyla yaşadıkları çatışmalar aracılığıyla problem çözme ve müzakere becerilerini geliştirir.⁸⁰ Sosyal gelişim, çocukların öz güvenlerini ve öz yeterliklerini güçlendiren bir süreçtir.⁸¹ Bu dönemde sosyal gelişim, bireysel ihtiyaçlar ve çevresel faktörler arasında bir denge kurulmasıyla desteklenmektedir.⁸²

4-6 yaş dönemindeki çocuklar, Piaget'nin de ifade ettiği gibi sezgisel düşünme döneminindedir ve yaşanan olayları kendi tecrübeleri üzerinden anlamlandırmaya çalışırlar. Bu durum, çocukların Tanrı kavramını da günlük hayatlarında gözlemledikleri somut örneklerle bağlamalarına neden olmaktadır.⁸³ Çocukların soyut kavramları anlamlandırmada zorlanmaları, Tanrı'yı insan formuna benzer özelliklerle algılamalarına yol açar; örneğin, Tanrı'yı güçlü bir baba figürü ya da gökyüzünde yaşayan bir kral gibi düşünmektedirler.⁸⁴ Bu yaş dönemindeki çocuklar sosyal çevrelerinde gördükleri örnekler ve hikâyeler yoluyla öğrenmektedirler; dolayısıyla dini hikâyeler ve semboller, Tanrı tasavvurlarını şekillendirmede önemli bir etken oluşturmaktadır.⁸⁵ Çevrelerindeki diğer insanların bakış açılarını tam olarak anlamlandıramadıkları için, Tanrı'nın diğer insanlarla nasıl bir ilişki kurduğunu kendi deneyimleriyle açıklamaya çalışmaktadırlar.⁸⁶ Sezgisel düşüncenin hakim olduğu bu dönemde, çocukların Tanrı'yı gökyüzünde yaşayan bir koruyucu ya da doğadaki olayları yöneten bir güç olarak hayal etmeleri oldukça yaygın bir düşünce oluşturmaktadır.⁸⁷ Tüm bunlarla beraber canlandırmacı düşüncenin etkisiyle de çocuklar, Tanrı'nın rüzgârı estirdiğini, yağmuru yağdırdığını ya da güneşi hareket ettirdiğini söyleyerek cansız nesnelere

---

⁷⁶ Bee vd., *Lifespan Development*. (Boston: Allyn & Bacon, 2019)

⁷⁷ Santrock *Yaşam Boyu Gelişim*, çev: G.Yüksel (Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2017)

⁷⁸ Shonkoff vd., *From Neurons To Neighborhoods: The Science Of Early Childhood Development*. (Washington, DC: National Academy Press, 2000)

⁷⁹ Vygotsky, *Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes*. (MA: Harvard University Press, 1978).

⁸⁰ Damon vd., *Handbook of Child Psychology: Theoretical Models of Human Development*. (New York: Wiley, 2006).

⁸¹ Santrock *Yaşam Boyu Gelişim*, çev: G.Yüksel (Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2017)

⁸² Rogoff, *The Cultural Nature Of Human Development*. (New York: Oxford University Press, 2003)

⁸³ Piaget, *The Origins Of Intelligence In Children* (New York, NY: W.W. Norton & Co. <https://doi.org/10.1037/11494-000> 1952)

⁸⁴ Elkind, *The Child's Reality: Three Developmental Themes*. (Hillsdale, NJ: Erlbaum, 1978).

⁸⁵ Papalia, *Human Development* (Boston: McGraw-Hill, 2007)

⁸⁶ Santrock *Yaşam Boyu Gelişim*, çev: G.Yüksel (Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2017)

⁸⁷ Piaget, *The Origins Of Intelligence In Children* (New York, NY: W.W. Norton & Co. <https://doi.org/10.1037/11494-000> 1952)

yaratıcının kudreti ile ilişkilendirebilmektedirler.⁸⁸ Zihinsel olarak da kısa süreli bellek kapasiteleri henüz kısıtlı olan bu yaş dönemindeki çocuklar, dini kavramları daha kolay öğrenmek için öyküler, ilahiler ve resimli materyaller gibi araçlara ihtiyaç duymaktadır.⁸⁹

Bu yaş döneminde Tanrı tasavvuru, ayrıca çocukların güven ve sevgi arayışlarını yansıtmakta olduğu için Tanrı'yı genellikle onları seven, koruyan ve ödüllendiren bir varlık olarak algılamaktadırlar.⁹⁰

Çocuklar, sosyal çevrelerindeki yetişkinlerin dini konulardaki davranışlarını gözlemleyerek bu davranışların Tanrı'yla olan ilişkilerini temsil ettiğini düşünmekte ve benzer davranışları taklit etmeye çalışmaktadırlar.⁹¹ Bazen de Tanrı tasavvuru, bu yaş dönemindeki çocukların hayal güçleriyle birleştiğinde oldukça yaratıcı motifler çıkabilmektedir; örneğin, Tanrı'nın gökyüzünde uçan bir araba kullandığını ya da yıldızlardan bir ev yaptığını hayal edebilirler.⁹² Bununla birlikte bu yaş dönemindeki çocuklar, dini hikâyelerden öğrendikleri kahraman figürlerini Tanrı'yla bağdaştırabilmekte ve bu figürlerin özelliklerini Tanrı'ya atfederek kendi Tanrı tasavvurlarını oluşturmaktadırlar.⁹³ Çocukların benmerkezci düşünce yapısı, Tanrı'nın kendileriyle özel bir bağ kurduğunu ya da yalnızca kendi dualarını duyduğunu düşünmelerine de yol açabilmektedir.⁹⁴

2.2.3. Ahlaki Gelişim Özellikleri

Ahlaki gelişim, çocukların doğru ve yanlış kavramlarını öğrenmesiyle başlayan bir süreçtir.⁹⁵ Tanım olarak da incelediğimizde ahlak, insanların birlikte yaşayabilmeleri adına ortaya konmuş kuralların tamamıdır. Bu sebeple ahlaki gelişim yüzyıllar içerisinde hem davranış bilimcilerin hem de sosyal kuramcılarının dikkat çektiği bir konu haline gelmiştir.⁹⁶ Şayet toplum içerisinde hangi konunun iyi hangi konunun kötü olduğuna dair bir kurallar bütünü oluşmasaydı toplumda düzen ve barış ortamı olmaz sürekli kaos hali baş

⁸⁸ Elkind, *The Child's Reality: Three Developmental Themes.* (Hillsdale, NJ:Erlbaum, 1978).

⁸⁹ Shonkoff vd., *From Neurons To Neighborhoods: The Science Of Early Childhood Development.*(Washington, DC: National Academy Press, 2000)

⁹⁰ Elkind, *The Child's Reality: Three Developmental Themes.* (Hillsdale, NJ:Erlbaum, 1978).

⁹¹ Bronfenbrenner, *The Ecology of Human Development: Experiments by Nature and Design.* (Harvard University Press, 1979).

⁹² Santrock *Yaşam Boyu Gelişim*, çev: G.Yüksel (Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2017)

⁹³ Rogoff, *The Cultural Nature Of Human Development.*(New York: Oxford University Press, 2003)

⁹⁴ Elkind, *The Child's Reality: Three Developmental Themes.* (Hillsdale, NJ:Erlbaum, 1978)

⁹⁵ Jean Piaget, *The Moral Judgment Of The Child.* (New York: Free Press, 1932)

⁹⁶ Behlül Tokur, *Klasik Ve Güncel Konularıyla Din Psikolojisi*, (Ankara: Son Çağ Yayınları, 1.Basım, 2020)

gösterirdi.⁹⁷ 4-6 yaş grubundaki çocukları ahlaki kurallar ile ilgili, genellikle ödül ve ceza temelli ahlaki muhakeme yaparlar.⁹⁸ Ebeveynlerin ve öğretmenlerin koyduğu kurallar, çocukların ahlaki değerleri anlamasında rehberlik etmektedir.⁹⁹ Çocuklar, bu dönemde kuralları sorgulamadan kabul eder ve otoriteye bağlı bir ahlaki yapı geliştirir.¹⁰⁰ Dolayısıyla çocuğun hayatındaki ahlaki değer yargıları hayatındaki anne, baba, öğretmen gibi yakın çevredeki bireylerin tepkileri neticesinde şekillenme eğilimi gösterdiğinden çocukları ahlaki gelişimi bu açıdan kritik bir öneme sahip olmaktadır.¹⁰¹ Hikâyeler ve masallar, çocukların ahlaki değerleri öğrenmesi için etkili bir araçtır,¹⁰² Akranlarla etkileşim ahlaki gelişim noktasında, çocukların adalet ve eşitlik kavramlarını anlamasına da katkı sağlamaktadır.¹⁰³ Ayrıca empati becerileri de, çocukların ahlaki kararlarını da olumlu yönde etkileyen önemli bir faktördür diyebilmekteyiz.¹⁰⁴ Öte yandan vicdan gelişimi de, çocukların ahlaki gelişim süreçlerinde kritik bir role sahiptir.¹⁰⁵ Çocuklar, bu dönemde yetişkinlerin davranışlarını gözlemleyerek ahlaki değerleri içselleştirir.¹⁰⁶ Ahlaki gelişim, bilişsel ve sosyal gelişim süreçleriyle paralel olarak ilerler.¹⁰⁷

2.2.4. Dini Gelişim Özellikleri

Dini gelişim, çocukların soyut kavramlarla tanıştığı bir süreç olarak, erken yaşlarda şekillenmeye başlamaktadır.¹⁰⁸ 4-6 yaş grubundaki çocuklar, dini kavramları genellikle somutlaştırarak anlamaya çalışırlar.¹⁰⁹ Bu yaş grubundaki çocuklar ayrıca , Tanrı'yı bir otorite figürü veya koruyucu bir varlık olarak da hayal ederler.¹¹⁰ Dini gelişimin başında gelen durum öncelikle bilinç gelişimidir. İnsan nasıl ki yaş aldıkça zamanla değişim gösterirse Tanrı tasavvuru da aynı şekilde insanla birlikte değişim göstermektedir.¹¹¹

⁹⁷ Erol Güngör, *Ahlâk Psikolojisi Ve Sosyal Ahlak (1)* (İstanbul: Yer-Su yayıncılık,2020)

⁹⁸ Lawrence Kohlberg, *Essays On Moral Development: The Philosophy Of Moral Development* (San Francisco: Harper & Row, 1981)

⁹⁹ Santrock *Yaşam Boyu Gelişim*, çev: G.Yüksel (Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2017)

¹⁰⁰ Santrock *Yaşam Boyu Gelişim*, çev: G.Yüksel (Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2017)

¹⁰¹ Erich Fromm, *Erdem Ve Mutluluk*, (Türkiye İş Bankası Yayınları, 1. Baskı 1993)

¹⁰² Bee vd.,*Lifespan Development*. (Boston: Allyn & Bacon, 2019)

¹⁰³ Berk, *Child development (5th edt)*. (Boston and London: Allyn & Bacon,2000)

¹⁰⁴ Rogoff, *The Cultural Nature Of Human Development*.(New York: Oxford University Press, 2003)

¹⁰⁵ Kohlberg, *Essays On Moral Development: The Philosophy Of Moral Development* (San Francisco: Harper & Row, 1981)

¹⁰⁶ Santrock *Yaşam Boyu Gelişim*, çev: G.Yüksel (Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2017)

¹⁰⁷ Piaget, *The Moral Judgment Of The Child*. (New York: Free Press, 1932)

¹⁰⁸ Faruk Karaca, *Dini Gelişim Teorileri* (Değerler Eğitim i Merkezi Yay., İstanbul,2007)

¹⁰⁹ Fowler, *Stages of Faith: The Psychology of Human Development and the Quest for Meaning* (San Francisco: Harper & Row, 1981).

¹¹⁰ Karaca,*Dini Gelişim Teorileri* (Değerler Eğitim i Merkezi Yay., İstanbul,2007)

¹¹¹ Tokur, *Klasik Ve Güncel Konularıyla Din Psikolojisi*, (Ankara: Son Çağ Yayınları, 1.Basım, 2020)

Hikâyeler ve dini masallar, soyut dini kavramları somutlaştırmak için etkili araçlar arasında yer almaktadır.¹¹² Dua, ibadet ve dini ritüeller, çocukların dini değerleri öğrenmesinde temel araçlardır.¹¹³ Bu öğrenmede de ebeveynin dini tutumları ve pratikleri, çocukların dini gelişimlerini doğrudan etkilemektedir.¹¹⁴ Çocuklar, dini kavramları öğrenirken sık sık soru sorar ve hayal gücünü kullanırlar.¹¹⁵ Ailelerin rehberliği, dini gelişimin desteklenmesinde bu noktada kritik bir rol oynamaktadır.¹¹⁶ Çocuklar, dini ritüelleri gözlemleyerek ve taklit ederek öğrendiğinden¹¹⁷ bu yaş dönemi, dini kavramların duygusal bir bağlamda içselleştirildiği önemli bir sürece işaret etmektedir.¹¹⁸ Ayrıca çocuklar çevresinden gördükleri dini eylemleri de günlük hayatlarında da gördükleri gibi kopya etmektedirler.¹¹⁹ Bununla birlikte Karaca'ya göre, 4-6 yaş dönemi, çocukların dini değerlerle tanıştığı ve bu değerleri sorgulamaya başladığı kritik bir evredir. Bu evrede dini semboller, çocukların anlamlandırma sürecini de kolaylaştırmaktadır.¹²⁰ Dini gelişim, çocuğun ahlaki gelişimiyle de paralellik göstermektedir.¹²¹ Bu nedenle çocuğun kurduğu kültürel bağlamlar, onların dini kavramları öğrenmesinde önemli bir unsur olmaktadır.¹²²

2.3. Tanrı Kavramı

Tanrı kavramı, insanlık tarihi boyunca felsefi, teolojik ve psikolojik tartışmalarda her zaman merkezi bir yere sahip olmuştur. Bu kavram, kültürel ve dini bağlamlara göre farklı şekillerde tanımlanmakta ve anlaşılmakta olduğundan Tanrı, çoğu zaman evrenin yaratıcısı ve düzenleyicisi olarak kabul edilir ve genellikle doğaüstü, aşkın bir varlık olarak

---

¹¹² Karaca, *Dini Gelişim Teorileri* (Değerler Eğitim i Merkezi Yay., İstanbul.2007)

¹¹³ Santrock *Yaşam Boyu Gelişim*, çev: G.Yüksel (Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2017)

¹¹⁴ Shonkoff vd., *From Neurons To Neighborhoods: The Science Of Early Childhood Development*.(Washington, DC: National Academy Press, 2000)

¹¹⁵ Rogoff, *The Cultural Nature Of Human Development*.(New York: Oxford University Press, 2003)

¹¹⁶ Vygotsky, *Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes*. (MA: Harvard University Press, 1978).

¹¹⁷ Bee vd., *Lifespan Development*. (Boston: Allyn & Bacon, 2019)

¹¹⁸ Karaca, *Dini Gelişim Teorileri* (Değerler Eğitim i Merkezi Yay., İstanbul.2007)

¹¹⁹ Tokur, *Klasik Ve Güncel Konularıyla Din Psikolojisi*, (Ankara: Son Çağ Yayınları, 1.Basım, 2020)

¹²⁰ Fowler, *Stages of Faith: The Psychology of Human Development and the Quest for Meaning* (San Francisco: Harper & Row, 1981).

¹²¹ Kohlberg, *Essays On Moral Development: The Philosophy Of Moral Development* (San Francisco: Harper & Row, 1981)

¹²² Bronfenbrenner, *The Ecology of Human Development: Experiments by Nature and Design*. (Harvard University Press, 1979).

düşünülmektedir.¹²³ Tanrı kavramı; aşkın, her şeyi bilen, her şeye gücü yeten ve sonsuz bir varlık olarak tasvir edilmektedir.¹²⁴

Felsefi açıdan bakıldığında, Tanrı'nın varlığı ve doğası üzerine pek çok tartışma mevcuttur.¹²⁵ Ontolojik, kozmolojik ve teleolojik argümanlar, Tanrı'nın varlığını ispatlamaya çalışan temel felsefi yaklaşımlar arasında yer almaktadır.¹²⁶ Bu argümanlar, Tanrı'nın varlığına dair farklı bakış açıları sunarak, insanın Tanrı'ya dair anlayışını derinleştirmektedir.¹²⁷ Psikolojik açıdan, Tanrı kavramı ise bireylerin inanç sistemlerinde ve yaşamlarında önemli bir rol oynamaktadır.¹²⁸ Tanrı inancı, kişilerin manevi ihtiyaçlarını karşılamada, anlam arayışlarında ve zorluklarla başa çıkmada da destekleyici bir unsur olabilmektedir.¹²⁹ Ayrıca, Tanrı kavramı, bireylerin ahlaki değerlerini ve davranışlarını da şekillendirdiğinden Tanrı kavramının bireyler üzerindeki etkileri, hem bireysel hem de toplumsal düzeyde önemli bir inceleme konusudur.¹³⁰

İnsanı, diğer tüm canlılardan ayıran en önemli özelliğin dış dünyada meydana gelen tüm olayları, yorumlayabilecek zihinsel ve psikolojik bir donanıma sahip olmasıdır. Bu donanım, insanı diğer canlılardan ayıran, somut olarak var olmayan bir şeyi tasavvur edebilme, ileriye dönük tahminler yapabilme ve varlığın nasıl yaratıldığına ilişkin sorulara cevaplar arayabilme yetenekleridir.¹³¹ İnsan zihninin boşluk kabul etmediği uzun yıllardır kabul gören bir olgu olması sebebiyle insanın her boşluğu, doğduğunda var olan ve sonradan kazandığı tecrübeler ve yetenekleri sayesinde bağlantı kurarak doldurma çabası vardır. İnsanın bu çabasını, varoluşuna dair aradığı cevaplar için de uyguladığını görülmektedir. Bu durum, insanlık tarihinden bugüne farklı şekillerde de olsa insanı var eden bir aşkın varlık inancının bulunduğunu kanıtlar niteliktedir. “Tanrı” kavramının, insandaki inanma ihtiyacı neticesinde ortaya çıktığını da görmekteyiz. Ancak her insanda bir inanma ihtiyacının bulunması, onların Tanrı’yı tanımlarken veya ifade ederken kullandığı kelimelerin aynı

---

¹²³ Hans Küng, *Does God Exist? An Answer for Today*, (New York,1980)

¹²⁴ Küng, *Does God Exist? An Answer for Today*, (New York,1980)

¹²⁵ John Hick, *Philosophy of Religion* (Englewood Cliffs,1973)

¹²⁶ Hick, *Philosophy of Religion* (Englewood Cliffs,1973)

¹²⁷ Hick, *Philosophy of Religion* (Englewood Cliffs,1973)

¹²⁸ Kenneth I. Pargament *The Psychology Of Religion And Coping. Theory, Research, Practice*. (New York: Guilford Press, s. 21-33, 163-197.1997)

¹²⁹ Pargament *The Psychology Of Religion And Coping. Theory, Research, Practice*. (New York: Guilford Press, s. 21-33, 163-197.1997)

¹³⁰ Bernard Spilka vd., *The Psychology Of Religion: An Empirical Approach*.(New York: Guilford Press, 2009)

¹³¹ Cihat Kısa, *Filozofların, Teologların Ve Psikanalistlerin Tanrısı: Tanrı Kavramı Ve Tanrı Tasavvuru*, (International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 10/10 Summer 2015, p. 639-654)

olduğunu göstermemektedir. Onların bu tanımı, yaşadıkları yere, kullandıkları dile, gelenek ve göreneklerine göre farklılık gösterecektir. Bu yüzden de yapılan Tanrı tanımları görecelidir.¹³² Max Scheler, İnsanın tanrı ve yaratılan alemle birlikte ayrılamaz bir bütün olduğunu savunmaktadır. Yeryüzünde hayat bulan tüm toplulukların bir tanrıya inandıkları bir hakikattir. İnsan kendi varlığı ve kendi varlığı dışındaki varlıkların farkına vardığında üstün bir kudrete inanmaya başlar. Hem kendinin hem de alemin varlığının nedenlerini araştırmak için emek sarf ettiğinde âlemi yaratan ve onu kendi haline bırakmayan Tanrı kavramı ortaya çıkmış olmaktadır.¹³³

Tüm dinlere göre genel bir ortak Tanrı tanımı yapılmaya çalışılmıştır. O tanıma göre Tanrı; “Tek tanrılı dinlerde inanç ve ibadetin temel figürü, evrenin en mükemmeli, her şeye gücü yeten ve evrendeki her şeyin tek hükümdarı olarak tasarlanmış olağanüstü bir varlıktır”. Bu tanımda görüleceği üzere, semavi dinlerde “Tanrı”, aşkın olan ve her şeye gücü yeten bir varlık olarak kavramlaştırılmakta, ancak bu kavramlaştırma, diğer dinlere ait Tanrı inançlarının hepsini kapsamamaktadır. İnsanların ortak bir “Tanrı” kavramına sahip olmamalarına ilişkin Lawrence, “Tanrı” kavramının aslında Tanrı kelimesinin zihinsel bir sözlük tanımı olduğu düşüncesiyle desteklemiştir.¹³⁴

İnsanların farklı tanrı tanımına sahip olmaları, bu tanımların altyapısını oluşturan birbirinden farklı çocukluk dönemi geçirmiş olmalarından kaynaklı olduğu düşünülürse Tanrı kelimesinin, çok değişik ses tonları ile ifade edilebilir olması ve pek çok olay zaman ve yerlerde kullanılabilir olması çocukluk döneminde olan bireyin bilinçli veya bilinçsiz olarak belleğine bir kavram olarak girmesini sağlamaktadır.¹³⁵ Bu durumda “Tanrı” dendiğinde “varlığına ilişkin metafiziksel tartışmalar ve bizi direkt olarak etkilemeyen teologların Tanrı’sı” akla gelmektedir. Bu tanım, herhangi birinin şuurundaki teolojik şemalardan ve Tanrısına ilişkin genel bilgisinden oluşmaktadır. “Tanrı” kavramı, “Tanrı” sözcüğünün entelektüel ve zihni tanımlamasıdır. Tanrı’ya ilişkin rasyonel idrak halidir. Bu, Tanrı’ya ilişkin dini kitaplarda ya da Kutsal Kitap okumalarında ve törenlerde öğretilmiş olanlara dayanmaktadır. Burada bir insanın soyut, teolojik, kavramsal ve genel olarak doğrudan Tanrı’ya ilişkin ne düşündüğü ve neler söyleyebileceği merkeze alınmaktadır.¹³⁶

---

¹³² Hatice Acar, *İlkokul Çocuklarının İnanç Gelişimi; Psiko-Teolojik Bir Yaklaşım*, Yüksek Lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas, 2006

¹³³ Kamiran Birand, *Tanrı Şuuru Hakkında*, (Türk Tarih Kurumu Yayınevi, S. 4 (1953), ss. 89-91)

¹³⁴ Ali Ulvi Mehmedoğlu, *Tanrıyı Tasavvur Etmek*, (Çamlıca Yayınları, 2011)

¹³⁵ Salih K. Çabuk, *İlköğretim Öğrencilerinde Allah İnancı*, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya, 2006

¹³⁶ Akif Hayta, *Bağlanma Kuramı Ve Tanrı Tasavvuru İlişkisi Üzerine Bir Araştırma*, Bursa: Uludağ

Bazı isimlerde tanrının varlığını kabul etmekle beraber ondan hiç söz edilmemesi fikrindedirler. Bu durumda başlangıçta dinin kendini ilk aşamada fetişizm, polidemonizm ve (naturizm) olarak göstermesine zemin hazırlamaktadır. Böylece insanlar ilk aşamada canlı yahut cansız varlıklara tapınma gereksinimi duymuşlar ve bunu gerçekleştirmeye çalışmışlardır. İkinci aşamada da animizm yani maddi varlığın ötesinde bir güce bir bağlanma ve inanma şeklinde gerçekleştirmeye çalışmışlardır.¹³⁷

2.3.1. Tanrı Tasavvuru Kavramı

“Tasavvur” kelimesi literatürde “herhangi bir şeyi veya nesneyi zihinsel süzgeçten geçirerek canlandırmak, tasarlamak”¹³⁸ manasına gelmektedir. Tasavvur, bir varlık hakkında bilgi edinme sürecindeki ilk evredir. Bu tanımları daha da açarsak, tasavvur, düşünme faaliyeti olarak kabul görmekte ve zihinde önceden duygusal ve psikolojik uyarıcılarla oluşmuş olan şeyleri yeniden düşünerek onların zihinde canlandırılması ve bir anlama bürünmesi olarak tanımlanmaktadır.¹³⁹ Kısacası tasavvur, ruhi güçlerle ya da hissi uyarılar ile zihinde daha önce yaratılan herhangi bir nesne, olay, eylem veya kavramın iradi olarak tekrardan özel bir şekil alması, canlanması, anlam kazanması ya da anımsanmasıdır.¹⁴⁰

Din psikolojisinde “tasavvur” kavramı bellekte iz bırakan zihindeki şeylerin onlara ilişkin imaj, sembol veya düşünceleri anlamına gelmektedir. Bilişsel psikolojide de zihnin olguları doğrudan algılamadığı ancak o olguları temsil edebildiği kabul edilir. Kısacası, zihin o olguları imajlar aracılığıyla algılamaktadır. Tasavvurun oldukça öznel bir süreç olduğunu, bireyin tamamen kişisel tecrübelerine dayandığını ve içinde bulunduğu topluma göre şekillendiğini anlamaktayız.¹⁴¹

“Tanrı” ve “tasavvur” kavramlarının tanımlarından yola çıkarak öznel olduğu için din psikolojisinin ilgi alanına giren Tanrı tasavvuruna değinmek kaçınılmaz bir durum oluşturmaktadır. Tanrı tasavvurunun öznel olmasındaki sebep, her tasavvurun ayrı ayrı tek bir kişiyi ilgilendirmesinden kaynaklanmaktadır. Bireyselleşen Tanrı tasavvuru, bireyin doğduğu andan itibaren başlayan fiziksel ve zihinsel gelişimiyle ve edindiği kişisel

---

Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2017

¹³⁷ Mustafa Şekip Tunç (çev.), *Dini Duygu*, (C. 7, S. 13 (2014), ss. 303-321)

¹³⁸ Mahmut Kaya, *Tasavvur*, (Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, 40. İstanbul: TDV Yayınları, 2011)

¹³⁹ Celal Çayır *Çocuklarda Tanrı Tasavvuru Üzerine Bir Araştırma*, Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 15.2 (2013): 25-60.

¹⁴⁰ Kerim Yavuz, *Çocukta Dini Duygu Ve Düşüncenin Gelişimi* (Diyanet İşleri Başkanlığı Yay, Ankara 1987)

¹⁴¹ Murat Yıldız, *Çocuklarda Tanrı Tasavvurunun Gelişimi*, (İzmir İlahiyat Vakfı Yay, İzmir 2007)

deneyimlerle Tanrı'yı zihninde canlandırması, şekillendirmesi ve anlamlandırmasıdır.¹⁴² Bu tanıma ek olarak, Lawrence, Tanrı tasavvurunun "kişinin bireysel olarak Tanrı'yı tasavvur etme sürecinin, psikolojik olarak işleyen bir çeşit içsel model" olduğunu belirtmektedir.¹⁴³ Bu tanımların temelini oluşturan Rizzuto'nun tanımı ise, Tanrı tasavvurunun, insanların belli bir döneminde deneyimlemiş olduğu tecrübelerle dair hislerin, anıların ve imgelerin bir araya gelerek oluşturduğu psişik bir oluşumdur.¹⁴⁴ Rizzuto, Tanrı tasavvurunun birincil zihinsel süreçlerden geçtiğini ve bu yapının daha çok zihnin bilinçdışı bölümüne ait olduğunu söylemektedir. Tanrı'nın bu şekilde tasavvur edilmesi, Tanrı'ya inanan bireye Tanrı'nın yaşayan bir varlık olduğu ve gerçek olduğu hissini vermektedir.¹⁴⁵ Ayrıca bireyin zihninde tanrı tasavvurunun oluşması, Tanrı'ya karşı nasıl ve neler hissetmesiyle birlikte Tanrı'nın da birey ile ilgili onun hakkında nasıl hissettiğine ilişkin zihinsel bir tasavvur olmasına etken oluşturmaktadır.¹⁴⁶ Bununla birlikte kişinin sahip olacağı Tanrı tasavvuru yalnızca dini yaşantısını değil, kişinin kendisini bir birey olarak nasıl algıladığını ve topluma nasıl davrandığını da etkilemektedir.¹⁴⁷

Her şeyiyle bilinen bir varlık olan insanın doğrudan deneyimlemediği, karşılaşmadığı, bizzat algılayamadığı Tanrı'nın gerçek mahiyetini kavraması, O'nun sahip olduğu tüm özellikleri ile tasavvur etmesi imkansız bir durumdur.¹⁴⁸ Bu yüzden insanların Tanrı tasavvurları net değildir, karmaşıktır ve dinamiktir. Bununla birlikte tecrübe edilen tüm psişik deneyimi bozma ve onları bir araya getirme gizil gücüne de sahiptir.¹⁴⁹

Tanrı tasavvuruyla bireyin duyguyla yüklü zihni sembolleri, zihinsel-duyuşsal imgeleri ön plana çıkmaktadır. Tanrı'ya dair imge, bireyin Tanrı'yı tecrübi ve hissi olarak bilmesidir. İmgelerle fark edilen Tanrı, fert tarafından daha çok dolaylı olarak hayal edilerek

---

¹⁴² Hüseyin Peker, *Din Psikolojisi*, (Samsun: Aksiseda Matbaası. (2008)

¹⁴³ Richard T. Lawrence, *Measuring The Image Of God: The God Image Inventory And The God Image Scales*. (Journal of Psychology and Theology, 25(2), 214-226. <https://doi.org/10.1177/009164719702500206> (Original work published 1997)

¹⁴⁴ Rizzuto, *The Birth of the Living God: A Psychoanalytic Study*. (Chicago: University of Chicago Press, 1979).

¹⁴⁵ Kısa, *Filozofların, Teologların Ve Psikanalistlerin Tanrısı: Tanrı Kavramı Ve Tanrı Tasavvuru*, (International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 10/10 Summer 2015, p. 648)

¹⁴⁶ Rumeysa Nur Türker vd. *Savaş Mağduru Sığınmacı Çocuklarda Hayat Ve Tanrı Algısı: 7-12 Yaş Arası Suriyeli Çocuklar*. Eskiye 39 (Eylül 2019), 367-389. <https://doi.org/10.5281/zenodo.3456865>.

¹⁴⁷ Ayşe Aydar vd. *Attachment Theory and Child's Perception of God at 4-6 Ages*, ULUM 2/1 (Ağustos 2019), 51-74. <https://doi.org/10.5281/zenodo.3376960>.

¹⁴⁸ Çayır *Çocuklarda Tanrı Tasavvuru Üzerine Bir Araştırma*, Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 15.2(2013):27

¹⁴⁹ Rizzuto, *The Birth of the Living God: A Psychoanalytic Study*. (Chicago: University of Chicago Press, 1979).ss. 88

algılanmış olan, bireyin ruhsal olarak, içsel süreçlerle çalıştırdığı bir süreçtir. Bu noktada esas olarak ferдин ilgisini çekmek suretiyle onu heyecana sevk eden, mutlu eden, endişelendiren; genel olarak hissi bilgi işleme sistemince biçimlenen ruhsal, şuur altında değerlendirilip kavranan öznel bir Tanrı'nın varlığı bulunmaktadır. Bu Tanrı'yı bilme biçimi, yalnızca akıl ile değil, his ve kalp ile de anlam kazanmaktadır. Ayrıca bu kavrayış, Tanrı ile yakın bireysel ilişkilerde bulunmayı içermektedir. Bir insanın Tanrı tasavvuru bireysel, hissi ve öznel Tanrı deneyimidir.¹⁵⁰ Şu ana kadar herkesçe aşkınlığı kabul edilmiş ilahi varlığı, kimsenin görmemiş olması ve evrende algılanamayan boşlukların oluşu, insanların Tanrı tasavvurlarının farklılaşmasına ve bireyselleşmesine sebep olmaktadır.¹⁵¹ Her insanda kişiselleşmiş Tanrı tasavvurunun bulunması insanların Tanrı tasavvurlarının nasıl olduğuna ilişkin soruları da gündeme getirmektedir. İnsanların Tanrı tasavvuru kategorize edilirse, olumlu ve olumsuz Tanrı tasavvuru şeklinde ele alınabilir. Olumlu Tanrı tasavvuruna sahip bireylerin Tanrı'yı daha çok "seven, koruyan, merhametli, bağışlayıcı vb" sıfatlarıyla tasavvur ettikleri, olumsuz Tanrı tasavvuruna sahip bireylerin ise "cezalandırıcı, affetmeyen.." gibi sıfatları daha ön plana çıkardıkları düşünülmektedir. Örneğin, Benson ve Spilka¹⁵², te bu konuda yaptıkları çalışmada Tanrı'yı seven olarak algılayan bireylerin daha yüksek bir benlik değerine sahip olduklarını; Tanrı'yı "reddeden, kontrol eden ve dostça olamayan" sıfatlarıyla tasavvur eden bireylerin ise benlik saygılarının düşük olduğu saptamışlardır.

Tanrı'nın bireyin zihninde canlandırılması mefhumunu ifade etmek üzere din psikolojisi literatüründe Tanrı tasavvuru (God image) kavramının yanında Tanrı temsili/tasarımı (God representation) kavramı da kullanılmaktadır. Kişinin Tanrı'yla bir bağ kurması demek, zihninde ona dair tecrübelerle bezenmiş bir tasarımın oluşmuş olması anlamına gelmektedir.¹⁵³ Tanrı'ya dair oluşturulmuş bu tasarım, Tanrı'nın aslı değildir ve ona karşı düşüncelerin, bireyin çevresiyle olan ilişkisinin etkili olduğu kadar, çevrenin de bireye yüklediği anlam ve bu anlamın bireyle olan ilişkisi de etkili olmaktadır.¹⁵⁴

---

¹⁵⁰ Hayta, *Bağlanma Kuramı Ve Tanrı Tasavvuru İlişkisi Üzerine Bir Araştırma*, Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2017

¹⁵¹ Kısa, *Filozofların, Teologların Ve Psikanalistlerin Tanrısı: Tanrı Kavramı Ve Tanrı Tasavvuru*, (International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 10/10 Summer 2015, p. 643)

¹⁵² Bernard Spilka vd., *God Image As A Function Of Self-Esteem And Locus Of Control* (Journal for the Scientific Study of Religion 12 (3), 1973 ss 297-310)

¹⁵³ Murat Yıldız, *İlköğretim Öğrencilerinin Tanrı İmgesinin Belirlenmesi ve Farklı Değişkenler Açısından İncelenmesi*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tez, (2012).

¹⁵⁴ Şaban Ali Düzgün, *Allah Tasavvurlarına Dair Tartışmanın Problematigi*, (Tanrı Tasavvurları ve Sosyal

Rizzuto, “tasavvur” etmeyi temsil/tasarım kavramıyla karşılamaktadır. Rizzuto, “tasarımdan bahsettiğimde, zihinsel bir içeriğe, bir fikre veya bir hisse atıfta bulunmuyorum” ve “insanın sembolize etme kapasitesi sayesinde, Tanrı adı altında bir zât vasıtasıyla bir araya getirilmiş olan, bireyin hayatından alınmış yaşantısal düzeylerin tümüne atıfta bulunuyorum” diyerek tasavvuru tasarım ile tanımlamasındaki maksadını da açıklamaktadır. Rizzuto’nun aksine Tanrı tasavvuru ile Tanrı tasarımı arasında fark olduğunu vurgulamaktadır. Ona göre, Tanrı tasavvuru bireyin Tanrı’yı algılayış biçimiyle, Tanrı imgesi de Tanrı’nın bireyin zihninde oluşumu ile bağdaşmaktadır. Tanrı tasavvuru, kişinin Tanrı’ya dair oluşan bütün göndermeleri, duyguları ve düşünceleridir. Her bireyin zihninde Tanrı hakkında olumlu veya olumsuz bir tasarım mevcuttur.¹⁵⁵ Filho Tanrı temsilini, bireyin öz temsili, ilgili deneyimleri ve sosyal yaşamının etkileriyle bezenmiş Tanrı’nın zihinde temsil ettiği olgu olarak kullanılmaktadır. Nelson’da Tanrı temsili kavramına dikkat çekmektedir. Ona göre Tanrı temsili psikanalitik bir terimdir. Bireylerin benlikleri üzerinde, ilişkili oldukları herhangi bir kişinin veya nesnenin dinamik etkileri bulunmaktadır. Bu etkiler o şeye karşı onun duygusunu ifade eder. Asıl mevzu ise onun zihinsel temsilidir. Kısacası kişinin ilişkide olduğu nesnenin zihnindeki oluşumu ve imgesidir.¹⁵⁶

Tanrı tasavvuru, bireylerin Tanrı hakkında sahip oldukları düşünceler, hisler ve inançlar bütünüdür şeklinde ifade edilmektedir ve bu kavram, sadece dini bir öğreti değil, aynı zamanda bireysel ve toplumsal bir yapıda oluşturmaktadır bununla birlikte de kişilerin dünyayı anlamlandırmalarına yardımcı olmaktadır.¹⁵⁷ Tanrı tasavvuru, felsefi, psikolojik ve kültürel öğelerle şekillenen, çok boyutlu bir kavramı ifade etmektedir; çünkü her birey, Tanrı’yı algımlarken kendi bireysel yaşam tecrübelerinden ve kendi toplumsal bağlamından etkilenmektedir.¹⁵⁸ Psikolojik açıdan bakıldığında, Tanrı tasavvuru, bireyin kendi yaşadığı ruhsal deneyimlerin ve gelişimsel süreçlerin bir yansımasıdır ve kişinin dine dair düşünceleri, yaşadığı sosyal ortamla etkileşim halinde bulunmaktadır.¹⁵⁹ Tanrı tasavvurunun bireysel düzeyde oluşumu, kişinin yaşadığı çevre ve kültürel etkilerle paralel bir şekilde

---

Hayata Yansımaları Sempozyumu, Sakarya, 60-96. (2005)

¹⁵⁵ Ayşe Koç, *Üniversite Öğrencilerinde Tanrı Tasavvuru, Benlik Algısı Ve Öfke Yaşantısı*. Yüksek Lisans Tezi 2011 Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,

¹⁵⁶ C. Ellis Nelson, *Tanrı Temsilinin Oluşumu*, Çev. Abdulvahid Sezen (Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi, 9 (2),2009) 227.

¹⁵⁷ James W. Jones *Psychodynamic Theories Of The Evolution Of The God Image*,(Journal of Spirituality in Mental Health, 2007, Vol. 9, No. 3/4, s. 33-55)

¹⁵⁸ Charles Taylor *A Secular Age* (Cambridge, Massachusetts, and London, England 2007)

¹⁵⁹ Birgit Meyer, *Religious Sensations: Why Media, Aesthetics And Power Matter In The Study Of Contemporary Religion*. (International Journal of Computer Vision – IJCV)

gelişir ve zamanla bu tasavvur daha derin, soyut ve çok boyutlu bir hale gelmektedir.¹⁶⁰ Sonuç olarak, Tanrı tasavvuru bir anlam inşasıdır ve her birey bu anlamı, kendi deneyimleri ve kendi var olduğu toplumunun kültürel normları doğrultusunda şekillendirmektedir.¹⁶¹

Çocuklar açısından bakacak olursak çocuklar, erken yaşlarda Tanrı'yı somut ve daha basit terimlerle tasavvur ederken, yetişkinlik dönemlerinde soyut ve karmaşık bir anlayış geliştirebilmektedirler. Somut-Soyut sürecinde, dini eğitim ve toplumsal etkiler büyük rol oynamaktadır.¹⁶² Çocukların dini hikâyeler ve ritüeller aracılığıyla Tanrı'yı öğrenme eğilimleri, onların Tanrı tasavvurlarının oluşumunda kritik bir rol de oynamaktadır.¹⁶³ Ayrıca çocuklar somut dönemde iken tanrı tasavvuru ile ilgili fikirlerini işiterek değil kendi gözlemleri ile taklit ederek öğrenme eğilimi göstermektedirler.¹⁶⁴

Tanrı tasavvuru, aynı zamanda bireylerin psikolojik ve duygusal durumları üzerinde de etkili olabilmektedir. Örneğin, güven ve koruma arayışında olan bir birey, Tanrı'yı sevgi dolu ve merhametli bir varlık olarak tasavvur edebilmektedir. Bu tür bir tasavvur, bireyin duygu durum ihtiyaçlarını karşılamada destekleyici olabilmektedir.¹⁶⁵ Öte yandan, ceza ve korku temelli bir Tanrı tasavvuru, bireyin yaşamındaki kaygı düzeyini artırabilir ve olumsuz psikolojik etkiler yaşamasına sebep oluşturabilir.

Tanrı tasavvuru, insanın kişilik gelişimi ile de ayrıntılı olarak değerlendirilebilmektedir. Erikson'un psikososyal gelişim teorisinde, Tanrı'nın ve dinin varlığının gelişimi üzerinde önemli bir etkisi olduğu ifade edilmektedir. Kendisini dindar olarak tanımlayan bireyler genellikle Tanrı'yı bir güven kaynağı olarak görmekte ve bu, onların stresle başa çıkma mekanizmalarını güçlendirebilmektedir.¹⁶⁶

Tanrının tasavvuru, Freud'un görüşlerine göre, çocukluk döneminde onların birlikte yaşadıkları ebeveyn figürlerine göre biçimlendiğinden, Freud, Tanrı inancını bir tür “ebeveyn işaret etti” olarak görmekte ve dinin, kalıcı çatışmalarını çözmede bir rol oynadığını ileri sürmektedir.¹⁶⁷ Ayrıca Freud, İncil’de bahsi geçen “Tanrı insanı kendi

---

¹⁶⁰ Piaget, *The Origins Of Intelligence In Children* (New York, NY: W.W. Norton & Co. <https://doi.org/10.1037/11494-000> 1952)

¹⁶¹ Taylor, *A Secular Age* (Cambridge, Massachusetts, and London, England 2007)

¹⁶² Ronald Goldman, *Religious Thinking from Childhood to Adolescence*, (University of Oxford 1964)

¹⁶³ David Hay vd., *The Spirit Of The Child*.(Jessica Kingsley Publishers.2006)

¹⁶⁴ Tokur, *Klasik Ve Güncel Konularıyla Din Psikolojisi*, (Ankara: Son Çağ Yayınları, 1.Basım, 2020)

¹⁶⁵ Pargament *The Psychology Of Religion And Coping. Theory, Research, Practice*. (New York: Guilford Press, s. 21-33, 163-197.1997)

¹⁶⁶ Erikson. *Childhood and Society*.(New York: Norton, 1963)

¹⁶⁷ Sigmund Freud, *The Future of an Illusion, The Standard Edition of the Complete Psychological Works of*

suretinde yarattı”¹⁶⁸ ifadesini “İnsan Tanrı’yı kendi suretinde yarattı” ifadesine de çevirmiştir.¹⁶⁹ Tanrı’yı “çocuğun anne ve babasına dair fikirlerinin canlanması ve yenilenmesi” olarak görmektedir.¹⁷⁰ Freud Tanrı tasavvuru kavramını bireyin babayla olan ilişkinin direkt sonucu olarak değerlendirmektedir.¹⁷¹ Ayrıca Freud kişinin babasıyla var olan ilişkisini analiz ettikçe Tanrı ile olan ilişkisinin de aynı ekseninde değişeceğini ifade etmektedir. Bu bağlamda bakıldığında tanrı yüceltilmiş bir baba konumunda olmaktadır.¹⁷²

Tanrı tasavvuru hristiyan geleneğinden etkilenmiş bir kavramı teşkil etmektedir. Hristiyanların Kutsal Kitabında pek çok yerde, Tanrı’nın ferdi özelliklere sahip olması, fert izlenimli bir Tanrı hayal edilmesine sebep olmaktadır.¹⁷³ Tanrı imajını nesne ilişkileri bağlamına istinaden ele almıştır. Ona göre Tanrı tasavvuru, insanın çocukluk döneminde ilk defa bağ kurduğu ile kurmuş olduğu bu bağın idrakı ile süslenmiş zihinsel izlenimlerden oluşmaktadır. O’na göre “image of God” , Tanrı tasavvuruyla aynı anlamda kullanılan bir kavram olmaktadır.¹⁷⁴

2.3.2. Tanrı Tasavvurunun Oluşumu Ve Gelişimi

Tanrı tasavvurunun oluşumu, çocukluk yıllarından itibaren çevreden alınan dini eğitim, aile içi dini ritüeller ve toplumsal etkilerle başlamaktadır.¹⁷⁵ Çocuklar ilk yıllarında Tanrı’yı genellikle somut bir figür olarak algırlar ve bu figür, onların dünyayı anlamlandırma biçiminde önemli bir yer tutmaktadır.¹⁷⁶ Bu ilk somut algılar, bilişsel gelişim evreleriyle birlikte daha soyut bir düzeye evrilir, çocuklar Tanrı’yı sadece bir varlık olarak görmekle kalmaz, aynı zamanda Tanrı’nın evrensel gücünü ve soyut özelliklerini anlamaya başlarlar.¹⁷⁷ Jean Piaget’in bilişsel gelişim kuramı, Tanrı tasavvurunun gelişiminde önemli bir kuramsal temel sunmaktadır. Piaget'e göre, çocukların bilişsel süreçleri belirli evrelerde

---

Sigmund Freud, (Volume XXI (1927-1931): The Future of an Illusion, Civilization)

¹⁶⁸ Kutsal Kitap (24.Kasım.2024) Yaratılış, 1:27.

¹⁶⁹ Ana-Maria Rizzuto, *Critique Of The Contemporary Literature İn The Scientific Study Of Religion* ,(Paper presented at the annual meeting of the Society for the Scientific Study of Religion, in New York, NY.1970).

¹⁷⁰ Freud, *The Future of an Illusion,The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud, (Volume XXI (1927-1931): The Future of an Illusion, Civilization)*

¹⁷¹ Rizzuto,*Critique Of The Contemporary Literature İn The Scientific Study Of Religion* ,(Paper presented at the annual meeting of the Society for the Scientific Study of Religion, in New York, NY., 1970)ss:39

¹⁷² Tokur, *Klasik Ve Güncel Konularıyla Din Psikolojisi*, (Ankara: Son Çağ Yayınları, 1.Basım, 2020)

¹⁷³ Rizzuto, *The Birth of the Living God: A Psychoanalytic Study*.(Chicago: University of Chicago Press, 1979).

¹⁷⁴ Rizzuto, *The Birth of the Living God: A Psychoanalytic Study*.(Chicago: University of Chicago Press, 1979).

¹⁷⁵ Piaget, *Çocukta Zihinsel Gelişim*, Çev: Hüsne Portakal (İstanbul: Cem Yayınevi, 2004)

¹⁷⁶ Wolfgang Köhler, *The Place Of Value İn A World Of Facts* (Kegan Paul Trench Trubner Co.1939)

¹⁷⁷ Christian Smith, *Religion: What It Is, Why It Works, and Why It Matters*.(Princeton University Press, 2017)

gelişir ve bu süreçler, onların Tanrı hakkında düşüncelerini de doğrudan etkiler. Özellikle, somut işlem dönemindeki çocuklar, Tanrı'yı genellikle fiziksel ve insan özellikleriyle ilişkilendirirken, soyut işlem dönemine geçişle birlikte bu tasavvur daha soyut ve karmaşık bir hâl almaktadır. Piaget'in bilişsel gelişim teorisi, bu süreci somut-düşünsel evreden soyut-düşünsel evreye geçiş olarak açıklar ve bu evreler, çocukların Tanrı'yı nasıl algıladığını ve anlamlandırdığını etkilemektedir.¹⁷⁸ Bununla birlikte, dini ve kültürel öğretiler de bu süreci etkileyerek Tanrı tasavvurunun biçimlenmesinde belirleyici bir rol oynamaktadır.¹⁷⁹ Çocukların Tanrı hakkındaki düşünceleri, yalnızca bilişsel gelişimleriyle değil, aynı zamanda çevrelerinden aldıkları dini mesajlarla şekillenir ve bu süreç, dini ritüeller aracılığıyla pekiştirilmektedir.¹⁸⁰ Çocuklar, dini ritüellere katıldıkça Tanrı'yı daha somut ve somut dışı kavramlarla içselleştirirler, bu da onların Tanrı hakkındaki algılarının gelişmesine yardımcı olmaktadır.¹⁸¹ Tanrı tasavvurunun gelişiminde ailenin rolü de son derece büyüktür; aile, çocuğun Tanrı'yı nasıl algılayacağına dair ilk öğretisini verir ve dini inançlar bu bağlamda önemli bir yer tutmaktadır. Freud'da bu konuda ilk tasavvurun çocuğun babasına ait olan tasavvurdan ortaya çıkan bir yansıma olduğunu ifade etmektedir.¹⁸² Freud'un düşüncelerinden yola çıkan Rizzuto da yapmış olduğu çalışmalarda çocuğun tanrı tasavvurunun oluşmasında yalnızca ailenin etkili olmadığını sunucuna varmıştır.¹⁸³ Bunun yanı sıra, okul ve toplumsal çevre de çocukların Tanrı hakkındaki fikirlerinin şekillenmesinde etkili olmaktadır.¹⁸⁴ Dini sosyalizasyonda, çocukların Tanrı hakkındaki düşüncelerinin evriminde önemli bir faktördür ve bu süreçte çocuklar, dini toplulukların değerlerini ve ritüellerini içselleştirirler.¹⁸⁵ Çocukların Tanrı'ya dair düşüncelerinin gelişimi, onların bilişsel ve duygusal olgunlukları ile paralel bir süreçtir ve bu süreç zaman içinde daha soyut, kişisel bir dini anlayışa dönüşmektedir.¹⁸⁶ Sonuç olarak, Tanrı tasavvurunun

---

¹⁷⁸ Piaget, *The Origins Of Intelligence In Children* (New York, NY: W.W. Norton & Co. <https://doi.org/10.1037/11494-000> 1952)

¹⁷⁹ Spilka vd., *The Psychology Of Religion: An Empirical Approach*.(New York: Guilford Press, 2009)

¹⁸⁰ Meyer, *Religious Sensations: Why Media, Aesthetics And Power Matter In The Study Of Contemporary Religion*. (International Journal of Computer Vision – IJCV)

¹⁸¹ John Bartkowski vd., *Religion And Child Development: Evidence From The Early Childhood Longitudinal Study*. (Social Science Research. 37. 18-36. 10.1016/j.ssresearch.2007)

¹⁸² Freud, *The Future of an Illusion, The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud*, (Volume XXI (1927-1931): The Future of an Illusion, Civilization)

¹⁸³ Michael St. Clair, *Object Relations and Self Psychology*,(Cengage Learning 2000)

¹⁸⁴ Taylor A *Secular Age* (Cambridge, Massachusetts, and London, England 2007)

¹⁸⁵ Lisa Miller, *The Spiritual Child: The New Science On Parenting For Health And Lifelong Thriving* (Picador,2015)

¹⁸⁶ Piaget, *The Origins Of Intelligence In Children* (New York, NY: W.W. Norton & Co. <https://doi.org/10.1037/11494-000> 1952)

gelişimi, çocukların kişisel gelişim süreçleri, çevreleri ve kültürel etkileşimleriyle şekillenen dinamik bir yapıdır diyebilmekteyiz.

2.3.3. Çocuklarda Tanrı Tasavvuru

Çocukların Tanrı tasavvuru, teorik gelişimlerinin bir varlığıdır ve çocuklar zaman içinde Tanrı'yı daha soyut bir şekilde anlamaya başlarlar.¹⁸⁷ 4-6 yaş arası çocuklar, bilişsel gelişim açısından somut işlem döneminin başlangıcında yer almaktadırlar Çocuklarda bu tasavvur, hem bilişsel gelişim hem de sosyal etkileşimler aracılığıyla erken yaşlardan itibaren şekillenmeye başlar. 4-6 yaş grubu, Tanrı tasavvuru kavramının zeminin olduğu kritik bir dönemdir. Bu yaş döneminde ki çocuklar, soyut düşünme becerileri yeterince oluşmadığından, büyük çoğunlukla antropomorfik tasvirlerle yönelirler ve Tanrı'yı insanî özelliklerle anlamlandırma çabasına girerler ve bu yaş grubundaki Tanrı tasavvuru genellikle görsel imgelerle kendini gösteren bir forma sahiptir.¹⁸⁸ Çocuklar Tanrı'yı ağırlıklı olarak büyük, güçlü bir baba figürü ya da gökyüzünde yaşayan bir varlık olarak tasvir ederler.¹⁸⁹ Bu yaş grubundaki çocukların düşünceleri, masallar ve hikâyelerle şekillendiği için Tanrı tasavvurlarında da hayal gücünün büyük bir etkisinin olduğu ifade edebilmektedir.¹⁹⁰

Araştırmalar, bu yaş grubundaki çocukların Tanrı kavramını anlamlandırırken çevresindeki yetişkinlerin ifadelerinden büyük bir oranda bir etkilendiğini göstermektedir.¹⁹¹ Örnek olarak, ebeveynlerin Tanrı'yı cezalandırıcı veya ödüllendirici bir varlık olarak tanımlaması, çocukların bu tür algılar geliştirmesine etken olabilmektedir. Bunun yanında, çocukluk döneminde oluşturulan sevgi temelli bir Tanrı tasavvurunun, bireylerin hoşgörü ve empati yeteneklerini artırdığı belirtilmektedir. Ayrıca çocukların Tanrı tasavvurları, dini ritüeller ve dualar gibi pratik uygulamalarla da şekillenmektedir. Çocukluk döneminde uygulanan dini pratiklerin, bireylerin Tanrı ile kişisel bağ kurma süreçlerini desteklediği de vurgulanmaktadır. Bu süreçte, dini eğitim veren kişiler ve ortamlar, çocukların Tanrı tasavvurlarında kritik bir rol oynamaktadır.¹⁹² Çocukların Tanrı'yı sıkça, “yardım eden bir baba figürü” ya da “her şeye gücü yeten bir kurtarıcı” olarak tasavvur ettikleri de

---

¹⁸⁷ Piaget, *The Origins Of Intelligence In Children* (New York, NY: W.W. Norton & Co. <https://doi.org/10.1037/11494-000> 1952)

¹⁸⁸ Çayır, *Çocuklarda Tanrı Tasavvuru Üzerine Bir Araştırma*, Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 15.2 (2013): 25-60.

¹⁸⁹ Goldman *Religious Thinking from Childhood to Adolescence*, (University of Oxford 1964)

¹⁹⁰ Yıldız, *Çocuklarda Tanrı Tasavvurunun Gelişimi*, (İzmir İlahiyat Vakfı Yay, İzmir 2007)

¹⁹¹ Yıldız, *Çocuklarda Tanrı Tasavvurunun Gelişimi*, (İzmir İlahiyat Vakfı Yay, İzmir 2007)

¹⁹² Yıldız, *Çocuklarda Tanrı Tasavvurunun Gelişimi*, (İzmir İlahiyat Vakfı Yay, İzmir 2007)

görülmektedir. Yine bu dönemde çocuklar, Tanrı'yı somut bir varlık olarak algıladığından; dünyalarını anlamlandırmada bu yaş dönemi önemli bir aşamadır.¹⁹³ Ancak, teorik gelişimler ile birlikte Tanrı tasavvuru evrilir; çocuklar, Tanrı'nın sadece fiziksel bir varlığının olmadığını, aynı zamanda soyut bir güç olduğunu fark etmeye de başlarlar.¹⁹⁴ Tanrı tasavvurunun evrimi, çocukların çevresinden edinebilecekleri dini öğretilerle şekillenir; aile, okul ve toplumsal çevre, çocuğun Tanrı'yı nasıl algılayacağı noktasında da önemli faktörlerdir. Tüm bu etkileşimler de, insanların dini inançlarını nasıl benimsediklerini ve Tanrı'yı anlamlandırdıklarını doğrudan etkilemektedir.¹⁹⁵ Bu anlamlandırma aşamalarında çocuklar dini ritüellere katılırsa, Tanrı'yı daha somut ve somut olmayan özelliklerle içselleştirirler; bu ritüeller, onların Tanrı'yla olan bağlarını yapılandırır. Bu bağlamda, dini ritüeller çocukları için değerli birer araçtır; çünkü ritüeller, Tanrı'nın varlığını ve rolünü somutlaştıran deneyimler sunmaktadır.¹⁹⁶ Ayrıca çocuklar büyüdükçe, Tanrı'yı daha soyut ve daha derin bir şekilde anlamaya başlarlar, bu da onların dini inançlarının daha kişisel bir hale gelmesini sağlamaktadır.¹⁹⁷

Çocukların Tanrı tasavvuru hakkındaki görüşleri ile ilgili yapılan birçok araştırma da, yetişkinlerin dini tecrübelerine ait temellerin çocukluk döneminde atıldığı ve o dönemde atılan temellerin yetişkinlik döneminde de devam ettirildiğine dair sonuçlara ulaşılmıştır.¹⁹⁸ Ayrıca Allport "Birey ve Dini" adlı eserinde kişinin Tanrı tasavvurunun oluşmasında kişinin kendisinin bilinçli olarak bir görevi ve öz denetimi olduğunu ifade etmektedir.¹⁹⁹

Çocukların Tanrı tasavvuru, genellikle aile üyeleriyle olan ilişkilere dayanmaktadır. Özellikle ebeveynlerin takındıkları roller bu süreçte belirleyici birer unsurdur. Bu sebeple çocuklar, Tanrı'yı, kendilerinin çeşitli ihtiyaçlarını karşılayan ve onların güven içerisinde olmalarını sağlayan ebeveyn figürleriyle özdeşleştirme eğilimindedir.²⁰⁰

---

¹⁹³ Spilka vd., *The Psychology Of Religion: An Empirical Approach*. (New York: Guilford Press, 2009)

¹⁹⁴ Köhler, *The Place Of Value In A World Of Facts* (Kegan Paul Trench Trubner Co.1939)

¹⁹⁵ Meyer, *Religious Sensations: Why Media, Aesthetics And Power Matter In The Study Of Contemporary Religion*. (International Journal of Computer Vision – IJCV)

¹⁹⁶ Miller, *The Spiritual Child: The New Science On Parenting For Health And Lifelong Thriving* (Picador,2015)

¹⁹⁷ Bartkowski vd., *Religion And Child Development: Evidence From The Early Childhood Longitudinal Study*. (Social Science Research. 37. 18-36. 10.1016/j.ssresearch.2007)

¹⁹⁸ Gordon Allport, *Birey Ve Dini*, (çev. Bilal Sambur), Ankara 2004.

¹⁹⁹ Tokur, *Klasik Ve Güncel Konularıyla Din Psikolojisi*, (Ankara: Son Çağ Yayınları, 1.Basım, 2020)

²⁰⁰ Çayır, *Çocuklarda Tanrı Tasavvuru Üzerine Bir Araştırma*, Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 15.2 (2013): 25-60.

Çocuklarda Tanrı tasavvuru, çocuğun içerisinde yer almakta olduğu kültürün öğeleri ile de ilişkili olarak bir gelişim göstermektedir. Bu bağlamda bakıldığında dini bilgi birimi her kültürün inancına göre şekil alarak bir sonraki nesle kültür yoluyla aktarılmaktadır. Bu da çocukların tanrı tasavvuru ile ilgili dini tutum ve davranışları üzerinde sosyo-kültürel çevrenin etkileri olduğunu gözler önüne sermektedir.²⁰¹

Bireyin kişilik dokusu, inanç sisteminde yer alan Tanrı tasavvuru üzerinde belirleyici bir iz bırakır; bu, din ile kişiliğin birbirini besleyen karşılıklı dinamiklerinin kaçınılmaz bir sonucu olmaktadır. Bilimsel çalışmalar, bazı karakter özelliklerinin Tanrı'ya dair zihinsel tasarımı yapıcı veya yıkıcı biçimde dönüştürebildiğini kanıtlamaktadır. Bu bulgular, ebeveynin dini aktarım metodolojisinin yanı sıra çocuğun doğuştan gelen eğilimleri, ahlaki çerçevesi ve kimlik bileşenlerinin de dini yorumlama sürecinde ve ilahi imgenin biçimlenmesinde temel yapıtaşları olduğunu işaret etmektedir. Öte yandan, insanın varoluşsal deneyimlerini anlamlandırırken karşılaştığı psikolojik, sosyal ve kültürel dokular da bu denkleme dahil olmaktadır. Duygusal dalgalanmalar, algısal prizmalar ve zihinsel parametreler devreye girdiğinde, Tanrı tasavvuru kişiye özgü bir manevi mozaik haline dönüşebilmektedir.²⁰²

2.4. Okul Öncesi Eğitim

2.4.1. Okul Öncesi Eğitim

Okul öncesi eğitim, doğum anıyla başlayan çocukluk yıllarını da içinde barındıran bir süreç olmakla birlikte ayrıca okul öncesi eğitim çocukların gelişimlerini sosyal toplumun kültürel değerleri çerçevesinde de yönlendiren bir dönem olarak ifade edilebilmektedir. Okul öncesi eğitim, 0-6 yaş sürecini içermekte olan; çocuğun gelişim alanlarını keşfetmesini ve ilerletmesini sağlayan bir eğitimidir. Bir sonraki kademeye için gerekli olan bilgi ve becerilerin kazanılmasına fayda sağlayan; Türkçe dilini doğru ve güzel konuşmalarını destekleyen; kişisel farklılıklara ve özel gereksinimlere anlayışlı, saygılı, eşitlikçi, samimi

---

²⁰¹ Hayati Hökekleli, *Din Psikolojisi*, (118.TDV Yayınları 1993)

²⁰² E. Nurullah Yıldız, *Çocuklarda Tanrı Tasavvurunun Gelişimine Etki Eden Faktörler* (Pearson Journal, 8(24), 399-411.)

ve güvenilir öğrenme ortamları sunan; belirli bir plan ve program çerçevesinde gerçekleşen eğitim olarak tanımlanmaktadır.²⁰³

Bu eğitim dönemi, çocukların öğrenmesi, keşfetmesi ve sorgulama yetilerini geliştirmeleri açısından kritik bir önem arz etmektedir.²⁰⁴ Okul öncesi eğitim, çocukların yetişkin olduğu dönemde içerisinde buldukları dünyayı daha iyi anlamalarına, farklı kavramlarında olduğunu keşfetmelerine ve yeteneklerini geliştirmelerine olanak sağlamaktadır.²⁰⁵ Bu süreçte yer alan çocuklar, yeni yeni sosyal beceriler edinirken aynı zamanda başarılarını güçlendirmekte ve yapmış oldukları başarılarını pekiştirebilmektedirler.²⁰⁶ Tüm bunlarla birlikte, okul öncesi eğitim dönemi, bir çocuğun dil yeteneklerini geliştirmek için en uygun ortamı da çocuğa sağlamaktadır.²⁰⁷ Çocuklar, bu süreçte oyun oynama yoluyla kendilerini ifade etme, karşılaştıkları problemleri çözme ve diğer akranı olan çocuklarla işbirliği yapmayı öğrenmeyi öğrenmektedirler.²⁰⁸ Kat edilen tüm bu aşamaları çocuğa olan bir yatırım olarak görebilmekle birlikte okul öncesi eğitimin alanı yalnızca çocuğa yapılan bir yatırım olarak değerlendirilmemelidir. Aynı zamanda toplumun en önemli yapı taşı olan aileye, sosyal toplumun kendisine ve yine o toplumun geleceğine yansıtacak olan bir yatırımdır.²⁰⁹ Okul öncesi eğitim insan beyninin gelişiminin en hızlı gelişim gösterdiği dönemdir. Beyin gelişimi arttıkça çocuğun bilişsel zekâ, dil ve konuşma, sosyal ve duygusal ve motor kas gelişiminin de artması için güçlü bir altyapının oluşması sağlanmaktadır. Bu sebeple çocukların hayata gözlerini açtıktan sonraki ilk 72 aylık süreçte bu kadar hızlı büyüme ve gelişme göstermeleri çocuğun var olan potansiyelini gerçekleştirmesinin ve içerisinde yaşadığı toplumun üretken bir ferdi olmasının imkânını da sağlamaktadır.²¹⁰

---

²⁰³ MEB, *Okul Öncesi Eğitim Programı*. (Vize Yayıncılık: Ankara.2013)

²⁰⁴ Vygotsky, *Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes*. (MA: Harvard University Press, 1978)

²⁰⁵ Jean Piaget, *The Origins Of Intelligence In Children* (New York, NY: W.W. Norton & Co. <https://doi.org/10.1037/11494-000> 1952)

²⁰⁶ Berk, *Child development (5th ed)*. (Boston and London: Allyn & Bacon.2000)

²⁰⁷ Daniel Goleman, *Emotional Intelligence* (New York: Bantam Books, 1995)

²⁰⁸ John Dewey, *Democracy And Education: An Introduction To The Philosophy Of Education*, (The Macmillan Company, 1916)

²⁰⁹ Arslan Kılıçoğlu vd. *Çocuk Refahı*, (Disiplinlerarası Çocuk Hakları Araştırmaları Dergisi, 3(6), 115-128.(2023)

²¹⁰ Arif Yağcı vd., *Okul Öncesi Eğitimin Önemi Ve Ailelere Tavsiyeler* (International Social Sciences Studies Journal, (eISSN:2587-1587) Vol:9, Issue:114; pp:7852-7872. DOI: <http://dx.doi.org/10.29228/sss.710> 50 2023)

2.4.2. Okul Öncesi Eğitimin Önemi

Okul öncesi eğitim, bireylerin bireysel gelişimleri için kritik rol oynayan oldukça önemli bir süreçtir ve bu süreç onların bilişsel başarılarını doğrudan etkilemektedir.²¹¹ Erken yaşta verilen okul öncesi eğitim, çocukların sosyal ve duygusal gelişimlerini hızlandırırken onları daha çabuk hayata hazırlamaktadır.²¹² Okul öncesi eğitimde çocuklar, empati yapabilmeyi, paylaşmayı ve işbirliği yapmayı öğrenebilmektedirler.²¹³ Okul öncesi eğitim, çocukların bilişsel gelişimlerini hızlandırmakta ve onlara temel öğrenme becerilerini kazandırmaktadır.²¹⁴ Erken yaş çocukluk döneminde eğitim almış olan çocukların ileri ki yaşlardaki akademik başarılarının, erken yaşta eğitime geç başlayan ve ya başlamamış çocuklara oranla akademik başarılarının daha yüksek bir orana sahip olduğu da yapılan çalışmalarla ortaya konulmaktadır.²¹⁵ Tüm bunlarla beraber bu dönem, bireylerin problem çözme ve eleştirel düşünme becerilerini geliştirdiği önemli bir süreçtir.²¹⁶ Okul öncesi eğitim ile dil gelişimini destekleyen eğitim programları, çocukların iletişim yeteneklerini de arttırmaktadır.²¹⁷

Okul öncesi eğitim sadece akademik ve dil gelişimi üzerinde etkili olmamakla birlikte çocukların toplumsal davranışlarını olumlu anlamda pekiştirdiği ve bu çocukların diğer kademedeki yaş gruplarında daha az davranış problemleri yaşadıklarını da gözlemlenmektedir. Çünkü bu çocuklar, okul öncesi eğitimi alırken akran grupları ile yapmakta oldukları etkinliklere katılarak işbirliği içerisinde olmayı, paylaşma erdemini göstermeyi ve sıra almayı öğrenme gibi davranışları kazanmaktadırlar.²¹⁸

Okul öncesi eğitim, aynı zamanda çocukların toplumsal değerler ve toplumsal normlar hakkında ilk izlenimlerini edindiği oldukça önemli bir dönemdir de

---

²¹¹ Vygotsky, *Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes*. (MA: Harvard University Press, 1978).

²¹² Piaget, *The Origins Of Intelligence In Children* (New York, NY: W.W. Norton & Co. <https://doi.org/10.1037/11494-000> 1952)

²¹³ Berk, *Child development (5th ed)*. (Boston and London: Allyn & Bacon.2000)

²¹⁴ Shonkoff vd., *From Neurons To Neighborhoods: The Science Of Early Childhood Development*.(Washington, DC: National Academy Press, 2000)

²¹⁵ James Heckman, *Skill Formation And The Economics Of Investing In Disadvantaged Children*.(Science, 312(5782), 1900-1902. <https://doi.org/10.1126/science.1128898>(2006)

²¹⁶ Kathy Sylva, *Quality In Early Childhood Settings*. In *Early Childhood Matters* (pp. 86-107). Routledge.(2010)

²¹⁷ Erika Hoff, *Sosyal Bağlamlar Dil Gelişimini Nasıl Destekler Ve Şekillendirir*. (Gelişimsel İnceleme, 26, 55-88.<http://dx.doi.org/10.1016/j.dr.2005.11.002>(2006)

²¹⁸ William S.Barnett, *Long-term effects of early childhood programs on cognitive and school outcomes*. *The Future of Children*, (5(3), 25-50. <https://doi.org/10.2307/1602366>(1995)

diyebilmekteyiz.²¹⁹ Okul öncesi eğitim, çocukların etik değerleri ve sorumluluk duygusunu öğrenmeleri için bir fırsat niteliği de oluşturmaktadır.²²⁰ Erken yaşta verilen bu eğitim, çocukların toplumsal normlara ve kurallara uyum sağlamalarını kolaylaştırmaktadır.²²¹ Ayrıca okul öncesi eğitim, çocukların duygusal dayanıklılıklarını artırarak duygusal yeterlilik sağlamakta ve ileriye dönük güvenli bir temel oluşturmalarına yardımcı olmaktadır.²²² Çocukların öz düzenleme becerileri de bu dönemde şekillenmeye başladığından kazanılan tüm bu becerilerde yaşam boyu ne kadar büyük bir öneme sahip olduğunu göstermektedir.²²³ Okul öncesi eğitim, bir taraftan çocukların öz güvenlerini artırırken diğer bir taraftan da kendilerine olan inançlarını güçlendirmektedir.²²⁴ Erken yaşta kazanılan tüm bu sosyal beceriler, çocukların özellikle yetişkinlik yaşamlarında sağlıklı ilişkiler kurmalarına da olanak sağlamaktadır.²²⁵

Bir çocuğun okul öncesi eğitimden yararlanabilme imkânını sağlamak, o çocuğun içinde yaşadığı şuan ki yaşamına, ilerideki yaşamına ve bir o kadar da aile yaşantısına olumlu yönde etki ettiği görülmektedir.²²⁶ Ebeveyn çocuklarını okul öncesi dönemde bu çok yönlü eğitimden yararlanmasını sağlaması onların mutlu daha başarılı ya da aksi durumlar olduğunda bunların altından sağlıklı bir psikoloji ile çıkabilecek bir şekilde hayata hazırlanmalarını sağlamaktadır.²²⁷

2.4.3. Okul Öncesi Eğitimde Dini Eğitim

Son yıllarda yapılan tüm akademik çalışmalar bizlere ortak ana fikir olarak şunu vermektedir ki oda; insanın kişiliğinin oluşmasındaki bir nevi mucizevi olarak adlandırılan

²¹⁹ Lisa Rosen vd., *Social Development: Relationships In Infancy, Childhood, And Adolescence*. (The Guilford Press.)

²²⁰ Larry Nucci vd., *Handbook Of Moral And Character Education*. (New York: Routledge.(2008)

²²¹ Erik H. Erikson, *The Life Cycle Completed (Extended Version)*, (New York: W. W. Norton & Company, 1998)

²²² Susan A. Denham vd The Socialization of Emotional Competence. In J. E. Grusec & P. D. Hastings (Eds.), *Handbook of socialization: Theory and research* (New York: Guilford Press, 2007), 614-637.

²²³ Barry J. Zimmerman, "Becoming a Self-Regulated Learner: An Overview", *Theory into Practice* 41 (2002): 64-70, http://dx.doi.org/10.1207/s15430421tip4102_2.

²²⁴ Albert Bandura, *Self-efficacy: The Exercise of Control*, (New York: W. H. Freeman/Times Books/Henry Holt & Co., 1997).

²²⁵ W. Andrew Hartup, "The Company They Keep: Friendships and Their Developmental Significance", *Child Development* 67/1 (1996): 1-13, <https://doi.org/10.2307/1131681>.

²²⁶ Oğuz Ural ve Ramazan Oğuzkan, "Türkiye'de Okul Öncesi Eğitimin Dünü ve Bugünü", ed. S. Özdemir, H. Bacanlı ve M. Sözer, *Türkiye'de Okul Öncesi Eğitim ve İlköğretim Sistemi: Temel Sorunlar ve Çözüm Önerileri*, (Ankara: Türk Eğitim Derneği, 2007).

²²⁷ Dilek Cömert ve Hasan Güleç, "Okulöncesi Eğitim Kurumlarında Aile Katılımının Önemi: Öğretmen-Aile-Çocuk ve Kurum", *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 6 (2004): 132-145.

dönemin çocukluk dönemi hatta okul öncesine tekabül eden dönemde atıldığını, çocuğun yaşamı süresince bu kritik dönemde aldığı bilgi ve edindiği rehberliğin etkisinde olduğunu göstermektedir. Bu bağlamdan yola çıkarak şunu da ekleyebiliriz ki diğer eğitim alanlarında yer aldığı gibi, çocuğun yetişkinlik döneminde sahip olacağı dini anlayışa hazırlık dönemi olması sebebiyle din eğitimi açısından da en kritik dönem çocukluk dönemidir.²²⁸

Çocukluk dönemi içerisinde özellikle okul öncesi eğitim dönemi; çocuğun inanç sistemi ve tüm değer normlarını oluşturarak, onun tüm davranış biçimlerini bir nizama sokmakta, çocuğun sağlıklı bir kişilik gelişimi göstermesine olanak sağlamaktadır.²²⁹ Yine son yıllarda yapılan çalışmalarda görünmektedir ki özellikle dini gelişimi hatırı sayılır bir oranda okul öncesi dönemden itibaren başlatan bir literatür çalışmaları yer almaktadır. Bu yapılan araştırmalarda, okul öncesi eğitim döneminde dini anlamda bir hareketlilik olduğu ve bu hareketliliğin uygun bir çalışma usulü ile geliştirilmesi gerektiği vurgulanmıştır.²³⁰

Erken yaş döneminde dini değerlerle tanışan ve dini değerleri öğrenen çocuklar, paylaşmayı ve paylaşmanın insana verdiği o güzel duygunun güzelliğini de erken yaşta öğrenmektedirler.²³¹ Çocukların özellikle de yakın çevresiyle kurduğu kişiler arası ilişkilerin niteliği yetişkinlik dönemindeki dindarlığı üzerinde etkili olduğu bu durumda ifade edilebilmektedir. Özellikle din eğitimi sırasında baskı duygusuna maruz kalan çocuklar zorla ibadethanelere götürülen çocuklar, dua etmeye zorlananlar edindikleri bu izlenim ile din kavramını bir motivasyon aracı olarak kullanarak doğrudan Tanrı ile bu durumu ilişkilendirebilir, bunları dini eğitim süreci bakımından olumsuz tecrübeler haline dönüştürebilirler.²³²

Okul öncesi dönemde çocuğun alacağı din eğitimi o çocuğun kalbine, aklına, benliğine ve duygularına hitap ederek, onun yetişkinlik döneminde nasıl bir insan olacağını tüm yönleriyle dengeli bir biçimde oluşturulması amacını taşıması yönünden oldukça önemlidir.²³³ Okul öncesi eğitim döneminde bir çocuğa din eğitiminin verilmesinin ne denli

---

²²⁸ Mualla Selçuk, *Çocuğun Eğitiminde Dini Motifler (Okul Öncesi Çağ)*, (İslami Araştırmalar Dergisi 4/2 (1990).

²²⁹ Gülümser Gültekin Akduman, "Okul öncesi eğitimin Tanımı ve Önemi", Ed. Gülden Uyanık Balat, *Okul öncesi eğitime Giriş*, (5. Basım, Nobel Yayınları, Ankara: 2015, s. 8.)

²³⁰ James W. Fowler, *Weaving the New Creation: Stages of Faith and the Public Church*, (San Francisco: HarperCollins, 1991).

²³¹ Haluk Yavuzer, *Doğum Öncesinden Ergenlik Sonuna Çocuk Psikolojisi*, (İstanbul: Remzi Kitabevi, 2011)

²³² G. Nils Holm, *Din Psikolojisine Giriş*, çev. Abdulkerim Bahadır, (İstanbul: İnsan Yayınları, 2004), 168.

²³³ Hüseyin Peker, *Okul Öncesinde Çocuğun Dini Gelişimi ve Eğitimi*, (Ankara: Türk Yurdu Yayınları, 1999), 301-307

ihtiyaç olduğunu anlamak için, bu yaş dönemindeki çocukların gelişim ihtiyaç ve ilgilerine dair süreçlerin iyi bilinmesi gerekmektedir. Vurgulanan bu noktalar açısından değerlendirildiğinde alan kuramcılarınca gelişimin altın çağı olarak ithaf edilen okul öncesi eğitim döneminde din eğitimi çocuk için bir ihtiyaç durumunu oluşturmaktadır. Çünkü çocuğa özellikle bu dönemlerde anlatılan dini bilgilerde adı geçen melek, şeytan, sevap, günah, cennet, cehennem gibi kavramlar çocuğun ilgisini çekmektedir ve bu konular ile ilgili çevresindeki yetişkinlere sorular sormaktadırlar.²³⁴ Okul öncesi eğitim düzeyindeki çocuklar bu dönemde Tanrı ile masal kahramanları karakterleri arasında kendilerine anlatılmak olan Tanrı ve kavramları hakkında çok az farklılık görmektedir ve bu durumda çocukların daha az sorgulamalarına neden olduğundan anlatılanları olduğu gibi kabul etme eğilimi göstermektedirler.²³⁵ Soru sorma eğilimlerini kaybetmemeleri adına okul öncesi eğitim döneminde merakları giderilmesi açısından anlatılan dinî hikâyeler, çocuğun ilgisini ve dikkatini çekeceğinden ebeveyn çocuğa dinî bir eğitim vermeğe başlarken dikkat ettiğinde, çocuğun adeta bu sürece önceden ne kadar hazır olduğunu gözlemleyebilmektedir.²³⁶ Unutulmaması gerekir ki birey, bir çocuk olarak da olsa, içerisinde bulunduğu bu dünyaya nereden geldiğini, varlığının kime ve nereye ait olduğunu düşünmekte ve bu düşünceler hakkında çeşitli sorular üretebilmektedir. Bu soruların cevabını bulabilme arzusu çocuk için vazgeçilmez bir duygudur. Okul öncesi yaş dönemindeki çocukların bir kısmı, bu duygu basamağında olduklarını sordukları sorularla göstermekteyken diğer bir kısmı ise almış oldukları erken dönem çocukluk eğitimi ile öğrendikleri kavramları anlamaya çalışıp bu duygulara ulaşabilmektedirler.²³⁷ Çocuğun alacağı tüm cevaplar, yeni arzular ve yeni sorulara, yeni meraklar uyandırmaya sevk edeceğinden sürekli merak etme ve peşi sıra gelen sorular ile yetişkinlerin karşısına çıkma bu yaş dönemi çocukların en belirgin özelliği olarak karşımıza çıkmaktadır.²³⁸ Ayrıca okul öncesi eğitim düzeyindeki bu yaş dönemi çocuklarda din dilinin gelişmesi o çocuğun ilk olarak hayatına dair kendisi ile ilgili konuları kendi iç dünyasında temellendirip kavramsal hale getirmesine ve kavramlar temelinde tasvir etmesine ve nihayetinde hakikati ortaya koymasını sağlamaktadır.²³⁹

---

²³⁴ Neda Armaner, *Din Psikolojisine Giriş I*, (Ankara, 1980), 117.

²³⁵ Mualla Selçuk, “Çocuğun Eğitiminde Dini Motifler (Okul Öncesi Çağ)”, *İslami Araştırmalar Dergisi* 4/2 (1990).

²³⁶ Armaner, *Din Psikolojisine Giriş I*, (Ankara, 1980), 117.

²³⁷ Beyza Bilgin, “Okul Öncesi Çağı Çocuğunda Din Duygusu”, *Okul Öncesi Eğitimi Dergisi*, sy. 30 (Ekim 1985): 5-6.

²³⁸ Mustafa Tavukçuoğlu, “Okul Öncesi Çocuğunun Eğitiminde Din Duygusu ve Din Eğitimi”, *İlahiyat Dergisi* (2002): 51-63.

²³⁹ Cemil Oruç, *Okul Öncesi Dönemde Çocuğun Din Eğitimi*, (İstanbul: Dem Yayınları, 2014)

Erken çocukluk döneminde çocuğun oynadığı oyuncaklarda, çocuğun dini yaşantısının belirginleşmesinde etki eden bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu dönemde bazı kavramları zihinlerinde sembolleştirecekleri nesnelere dikkat edilmesi de gerekmektedir. Çocukların namaz örtüsü, seccade, tespih ve takke gibi nesnelere sahip olmaları bunlarla birlikte dini semboller içeren cami kutsal yerler gibi kitaplar, bir taraftan dini dünya hakkında dolaylı olarak bilgi sahibi olmalarına ve bunların neticesinde de çeşitli sorular sormalarına zemin hazırlama açısından oldukça önem arz etmektedir. Avrupa ülkeleri incelendiğinde görülmektedir ki erken yaş dönemindeki çocuklara din eğitimi iskeletinin oluşturulması dolaylı eğitim aracı olan oyuncaklar ile sağlanmaktadır.²⁴⁰ Sonuç olarak şunu da belirtmek gerekir ki dini gelişim konusu ile ilgili akademik olarak daha çok yetişkinlik çağı teorileri bulunan Westerhoff erken çocukluk dönemi Tanrı tasavvurunun gelişimi ve okul öncesi eğitim dönemi din eğitimi hakkında da çeşitli açıklamalarda da bulunmuştur. Westerhoff'e göre çocuklar gözle görülebilir bir şekilde yetişkinlik çağında ki bireylerde daha fazla dini eğilime sahiptirler. Bu bağlamdan değerlendirecek olursak da tıpkı yetişkinler gibi, onlarda aslında Tanrı sözünün muhatabı olma niteliğine sahiptirler. Erken çocukluk döneminde verilmesi planlanan dini eğitim beş şekilde yapılabildiğinde de daha sağlam temelli bir din eğitiminin gelişim göstereceği gözlemlenmektedir. Bunlar, dini inançla ilgili öyküler anlatmak, dini davranış kalıplarının farklı mekânlarda canlandırmasını sağlamak, çocuk ve yetişkin birlikte dua etmek, dini konular hakkında konuşmak ve çocuğu yine dini konular alanında meşgul etmek, onların da tüm bu kavramların faili olmasını sağlamaktır.²⁴¹

---

²⁴⁰ İrfan Başkurt, *Federal Almanya'da Din Eğitimi*, (İstanbul: M.Ü. İ.F.A.V. Yayınları, 1995), 23.

²⁴¹ Bonnie Miller-McLemore, "Whither the Children? Childhood in Religious Education", *The Journal of Religion* 86/4 (2006): 635-657.

3. ARAŞTIRMA ve YÖNTEM

3.1. Araştırmanın Yöntemi

4-6 yaş okul öncesi eğitim dönemi çocuklarının Tanrı tasavvurunu derinlemesine incelemeyi konu alan bu çalışmada nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır.

Nitel araştırma; gözlem, görüşme vb. gibi bilgi toplama yöntemlerinin kullanıldığı, algılanan ve yaşanan durumların kendi ortamlarında realist ve totaliter bir çerçeve ile ortaya konmasına yönelik yapılmakta olan bir araştırma metodu olarak tanımlanabilmektedir.²⁴² Bununla birlikte nitel araştırma yönteminde sosyal, dini, sosyo-kültürel olgu ve olayların derinlemesine ve ayrıntılı bir biçimde betimlenmeye durumları çalışılmaktadır.²⁴³

4-6 yaş dönemi okul öncesi eğitimi sürecindeki çocukların Tanrı tasavvuruna olan bakış açılarının incelenmesi sürecinde nitel araştırma desenlerinden olgubilimsel (fenomenolojik) yaklaşım kullanılmıştır. Nitel araştırma desenlerinden olgubilim deseni, bireyin belli bir olguyu deneyimlemesi sonucunda oluşturduğu anlamlara odaklanmaktadır.²⁴⁴ Olgubilim deseni (fenomenoloji) özellikle sosyal bilimlerde bireylerin deneyimlerinin anlamlarını araştırmak için kullanılan bir yöntem olarak tanımlanmaktadır. Bu desen, insanların deneyimledikleri fenomenlere dair subjektif algılarını ve duygularını inceleyerek, bu deneyimlere dair öznel gerçeklikleri ortaya çıkarmayı hedeflemektedir. Bu yöntem, katılımcıların kendi yaşadıklarına ilişkin derinlemesine bilgi sağlayarak araştırmacıya niteliksel veri sunmaktadır.²⁴⁵ Olgubilim deseni temelde bilginin bireyin yaşam deneyiminden kaynaklanan bilinçli algıları ve duyguları gibi benliğin olgularla ilgili deneyimlerini ifade etmesi sebebiyle 4-6 yaş dönemi çocuklardaki Tanrı tasavvurunun betimlenmesi konusunda önemli noktaları ortaya koyabilmektedir. Araştırmanın temel amacı, çocukların soyut bir olgu olan Tanrı'yı nasıl algıladıklarını, bu algıyı hangi yaşantılarla şekillendirdiklerini ve Tanrı'ya dair duygu, düşünce ve imgelerini nasıl ifade ettiklerini derinlemesine anlamaktır. Bu durum, bireyin öznel yaşantısına ve bu yaşantıya

²⁴² Ali Yıldırım, "Nitel Araştırma Yöntemlerinin Temel Özellikleri ve Eğitim Araştırmalarındaki Yeri ve Önemi", *Eğitim ve Bilim* 23/112 (1999): 9.

²⁴³ İhsan Çapçioğlu, Fatma Çapçioğlu ve Öznur Kalkan Açıksöz, "Nicel ve Nitel Yöntemler Arasındaki Farklar", ed. Özcan Güngör, *Bilimsel Araştırma Süreçleri: Yöntem, Teknik ve Etiğe Giriş*, (Ankara: Grafiker Yayınları, 2018)

²⁴⁴ C. Baker, J. Wuest ve P. N. Stern, "Method Slurring: The Grounded Theory/Phenomenology Example", *Journal of Advanced Nursing* 17 (1992): 1355-1360.

²⁴⁵ Özcan Güngör, ed., *Bilimsel Araştırma Süreçleri: Yöntem, Teknik ve Etiğe Giriş*, (Ankara: Grafiker Yayınları, 2018).

yüklediği anlama odaklanan fenomenolojik yaklaşımın doğasına uygundur. Fenomenolojik desende, araştırmacının varmak istediği hedef, bireylerin belirli bir olguyu nasıl deneyimlediğini ve bu deneyime nasıl anlam yüklediğini ortaya koymaktır. Bu bağlamda yapılan araştırmada, çocukların Tanrı tasavvuru, onların kendi ifadeleriyle ve tecrübelerine dayalı olarak ele alınmaktadır. Fenomenolojik yaklaşımın önemli bir ilkesi olan "epoche" (ön yargıların askıya alınması) ekseninde, araştırmacı kendi dini, felsefi ya da kültürel görüşlerini sürecin dışında tutar; çocukların kendi öznel gerçekliğine sadık kalarak, Tanrı'yı nasıl tasavvur ettiklerini onların dilinden yansıtmaya özen gösterir.²⁴⁶ Bu bağlamda çocukların ifadeleri, yalnızca sözel ifade olarak değil, aynı zamanda psikolojik, duygusal bağlamda taşıdığı anlam açısından da değerlendirilir. Böylece çalışma, bireysel anlatımlar üzerinden ortak fenomenolojik gerçekliğe ulaşmayı amaçlar doğrultusunda yapılandırılır.

4-6 yaş dönemi okul öncesi eğitimi sürecindeki çocukların Tanrı tasavvuruna olan bakış açılarının incelenmesi sürecinde ayrıca derinlemesine görüşme tekniği ile veri toplanmıştır. Görüşme, nitel araştırma çalışmalarında tercih edilen veri toplama tekniklerinden bir tanesidir.²⁴⁷ Görüşme iki ya da daha fazla sayıda bireyler arasında belirli bir amaç etrafında ve belli bir düzende gerçekleştirilen söyleşilerdir.²⁴⁸ Derinlemesine görüşme tekniği ise, katılımcıların düşüncelerini, duygularını ve yaşadıkları deneyimlerini detaylı bir şekilde ortaya çıkarmayı amaçlayan bir nitel araştırma yöntemi olarak tanımlanmaktadır. Araştırmacı, katılımcılara daha önceden belirlenmiş sorular sorar ancak bu süreç esnek olup, gerektiğinde sorular derinleştirilebilmektedir. Bu teknik, bireylerin yaşadıkları olaylara ilişkin detaylı iç görü sağlamak amacıyla kullanılmaktadır.²⁴⁹ Ayrıca çalışma sırasında görüşmeler için ses kaydı alınmış ve bu ses kayıtları bilgisayar ortamında herhangi bir değişim yapılmadan yazıya geçirilecek, betimsel analiz ve içerik analizine tabii tutularak anlamlı bulgular ortaya konulmuştur. Araştırmaya katılan katılımcıların düşünceleri belirli temalar çerçevesinde anlaşılmalı ve anlamlandırılmaya çalışılmıştır. Veri analizi sürecinde bilgiler toplanarak, kodlaması yapıp temalar halinde yorumlanmıştır. Elde edilen veriler yorumlanmasında nitel veri analizi yöntemlerinden betimsel ve içerik analizi kullanılmıştır. İçerik analizi, bireyin davranışlarını ve davranışlarının doğasını anlamaya

---

²⁴⁶ Yıldırım, "Nitel Araştırma Yöntemlerinin Temel Özellikleri ve Eğitim Araştırmalarındaki Yeri ve Önemi", *Eğitim ve Bilim* 23/112 (1999)

²⁴⁷ Keith F. Punch, *Sosyal Araştırmalara Giriş*, çev. Dursun Bayrak, Hacer B. Arslan ve Zeynep Akyüz, (Ankara: Siyasal Kitabevi, 2005).

²⁴⁸ Rauf Coşkun, Recai Altunışık ve Engin Yıldırım, *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri: SPSS Uygulamalı*, (Sakarya: Sakarya Yayıncılık, 2007).

²⁴⁹ Güngör, ed., *Bilimsel Araştırma Süreçleri: Yöntem, Teknik ve Etiğe Giriş*, (Ankara: Grafiker Yayınları, 2018)

doğrudan olmayan yollarla konuyu anlamaya fırsat tanıyan bir tekniktir. Betimsel analiz ise bir araştırmacının yapmakta olduğu çalışmayı daha önceden belirlenen temalar doğrultusunda sistemli bir yöntemle sunulmasını sağlayan bir yaklaşımdır.²⁵⁰ Betimsel analiz yönteminde katılımcıların görüşleri doğrudan alıntı şeklinde değerlendirilerek anlamlı gruplar altında toplanmaktadır. Bu yöntem ile elde edilen bulgular, çalışma yapılan konunun sorularıyla daha uyumlu ve açıklayıcı şekilde yapılandırılabilir. İçerik analizi, elde edilen verilerin belirli kategorilere ayrılarak sayısal veya niteliksel olarak incelenmesi ve bu elde edilen verilerin sistematik bir şekilde değerlendirilmesi yöntemidir.²⁵¹ Bu bağlamda değerlendirildiğinde betimsel analiz yöntemi ile doğrudan alıntılar ve ifadeler değerlendirilirken, içerik analizi ile örtük anlamlara ve arka planda kalan katmanlara dikkat çekilerek iki teknikte birlikte çalışmanın bulgularının değerlendirilmiştir.

3.2. Çalışma Grubunun Seçimi ve Özellikleri

Bu araştırmanın çalışma grubu, Ankara ili Yenimahalle ilçesinde bulunan, dini eğitim vermeyen okul öncesi eğitim kurumlarında öğrenim sürecindeki 4-6 yaş döneminde olan 24 çocuktan (12 kız, 12 erkek) oluşmaktadır. Ankara Yenimahalle ilçesi 2024 nüfus verileri açısından bakıldığında Türkiye'nin 50 vilayetinden daha fazla insan popülasyonuna sahip olduğu görülmektedir. Farklı sosyo kültürel bölgelerden insan nüfusuna sahip olması çalışma grubunun dinamikleri açısından zengin bir unsur oluşturmaktadır. Araştırma kapsamında çalışmaya katılan okul öncesi çağındaki çocukların belirlenmesinde, Milli Eğitim Bakanlığı araştırma izinleri modülü kullanılmıştır. Sisteme yüklenen etik kurul izinleri yönetim kurulu kararları neticesinde Bakanlık nezdinde izin alınmıştır. Modül değerlendirmesi sonucunda görülmüştür ki seçilen çalışma grupları olasılıksız örnekleme yöntemleri başlığı içerisinde yer alan kota örnekleme tekniği ile değerlendirilmiştir. Olasılıksız örnekleme araştırma yapacak kişinin rastgele örneklem grubunu rastgele seçmesi yerine seçim yerine araştırmacının sübjektif bakış açısına dayalı olarak seçtiği bir örnekleme tekniği olarak tanımlanmaktadır.²⁵² Bununla birlikte kota örnekleme, evrende belirli özelliklere sahip bireylerin belirli oranlarda örnekleme dâhil edilmesini sağlayan bir teknik

²⁵⁰ Yıldırım, "Nitel Araştırma Yöntemlerinin Temel Özellikleri ve Eğitim Araştırmalarındaki Yeri ve Önemi", *Eğitim ve Bilim* 23/112 (1999)

²⁵¹ Güngör, ed., *Bilimsel Araştırma Süreçleri: Yöntem, Teknik ve Etiğe Giriş*, (Ankara: Grafiker Yayınları, 2018)

²⁵² Selim Kılıç, "Örnekleme Yöntemleri", *Duygudurum Bozuklukları Dergisi* 3/1 (Ocak 2013): 44, <https://doi.org/10.5455/jmood.20130325011730>.

olarak tanımlanmaktadır.²⁵³ Yenimahalle ilçesinin farklı sosyo kültürel bölgelerinden çalışma gruplarının belirlenmesi çalışmanın temsil gücünü ve çeşitliliğini arttırmaktadır.Çalışma grubunun belirlenen kritik özellikleri;

1. 4-6 yaş aralığında olmak,
2. Okul öncesi eğitime devam etmek,
3. Dini içerikli eğitim almıyor olmaktır.

Çalışma grubunda yer alan çocuklar, yaş gruplarına ve cinsiyetlerine göre eşit oranda dağıtılmıştır. Her bir yaş grubunda (4, 5 ve 6 yaş) 4 kız ve 4 erkek çocuk yer almaktadır. Çocukların yaş ve cinsiyet dağılımları *Tablo 1*'de sunulmuştur.

Tablo 1. Çocukların Yaş ve Cinsiyet Dağılımları

Yaş Grubu	Kız	Erkek	Toplam
4 Yaş	4	4	8
5 Yaş	4	4	8
6 Yaş	4	4	8
Toplam	12	12	24

Çalışma grubunda yer alan çocukların yüzdeler dağılımı şu şekildedir: kız çocukları %50 (n=12), erkek çocukları %50 (n=12); 4, 5 ve 6 yaş gruplarının her biri ise toplam örneklemin %33,3'ünü oluşturmaktadır. Bu yüzdeler dağılım bilinçli olarak yapılan bir dağılımdır. Veri çeşitliliğini artırmak ve farklı gelişim dönemlerinde yer alan çocukların Tanrı tasavvurlarını karşılaştırabilmek adına önemli bir durum oluşturmaktadır.

Araştırmaya konu olan çalışma süreci etik kurallara uygun bir şekilde yürütülmüştür. Katılımcı çocukların velilerinden gönüllü olarak katılım onam formu imzalı bir şekilde alınmış, çalışmanın yürütüleceği kurumların kıstasları doğrultusunda başvuru yapılarak gerekli resmî izin yazıları temin edilmiştir. Katılımcı çocukların mahremiyetini koruma adına çocuklara ait veriler kodlanarak kullanılmıştır (örneğin: Ç3-Kız-6Yaş). Görüşmeler sürecinde elde edilen tüm veriler laedri olarak analiz edilmiş ve üçüncü şahıslarla bilgiler paylaşılmamıştır.

²⁵³ Ali Balcı, *Sosyal Bilimlerde Araştırma: Yöntem, Teknik ve İlkeler*, 12. bs., (Ankara: Pegem Akademi, 2016).

3.3. Veri Toplama Süreci

Çalışma grubunun tanrı tasavvuruna dair düşüncelerini öğrenmek amacıyla katılımcı çocuklar ile derinlemesine görüşme tekniği yapılmıştır. Derinlemesine görüşme, yaşanılanlara karşımızda yer alan kişinin perspektifinden bakarak yaşanılanların doğasını anlamayı hedeflemektedir.²⁵⁴ Veri toplama sürecinde hazırlanan sorular temalar çerçevesinde yarı yapılandırılmış görüşme formu formatında hazırlanmıştır. Sorular çocukların gelişimsel dönemlerine uygun olarak belirlenmiştir. Temalar doğrultusunda katılımcı çocuklara 7 soru yöneltilmiştir. Bu sorular;

- 1.Allah'ı nasıl hayal ediyorsun? Sence Allah nasıl görünüyor?
- 2.Allah ile konuşuyor musun? Ona neler söylüyorsun? Ondan neler istiyorsun?
- 3.Allah şuan neler yapıyor?
4. Allah'ı seviyor musun? Neden? Allah çocukları sever mi? Sence Allah çocukları nasıl sever?
- 5.Allah'tan korkuyor musun? Neden?
- 6.Allah nelere kızar?
- 7.Allah kızgın olduğunda neler yapar? şeklindedir.

Görüşme soruları için öncelikle alan uzmanlarının görüşlerinden yararlanılmıştır. Hazırlanan sorular çocukların kavramsal düzeylerine uygun olarak düzenlenmiştir. Soyut bir kavram olan Tanrı ya dair fikirlerini kolaylıkla anlatabilmeleri adına açık uçlu ifadeler tercih edilmiştir. Tüm bu ön çalışma sonrası sorular AYBÜ Etik Kurulu onayıyla uygulanarak görüşmeler gönüllük esasına göre yapılmıştır. Rapor, EK'te yer almaktadır. AYBÜ Etik kurulundan izin alma sürecinde Psikoloji/Davranış bilimleri ve Eğitim fakültesi mezuniyet belgeleri ders transkripleri ve alanda aktif çalışıldığına dair yeterlilik değerlendirilmesi yapılabilmesi adına çeşitli evraklar ibraz edilmiştir.İlgili evrakların değerlendirilmesi neticesinde çalışma etik kurul izni alabilmiştir.Katılımcı çocukların velilerinden gönüllülük esasına göre izin alındıktan sonra görüşme soruları çalışmanın amacı açıklanmış ve kişisel bilgilerinin gizli kalacağı teminatı verilmiştir. İsim yerine Ç1, Ç2...şeklinde kodlama yapılarak verilerinin aktarılacağı bildirilmiştir.

---

²⁵⁴ Herbert J. Rubin ve Irene S. Rubin, *Qualitative Interviewing: The Art of Hearing Data*, (Thousand Oaks, CA: Sage, 2012).

Görüşme sürecinde, katılımcı çocukların kendilerini rahat hissedecekleri ortamın oluşması öncelik arz etmiştir. Bu kapsamda çocukların sınıf ortamında okul öncesi ders öğretmenleri ve okul rehber öğretmenleri eşliğinde görüşülmüş ve görüşme ortamında kalmasını istedikleri ebeveynine müsaade edilmiştir. Katılımcı çocuklar ile bir araya gelindiğinde çocuklar ile kurulan iletişimde okul öncesi döneme ait gelişimsel özellikler göz önünde bulundurulmuştur. Araştırma sürecinin hem görüşmeler hem de bulguların analizi safhasının daha doğru bir şekilde gerçekleştirilmesi adına sürece hazırlık dönemi planlanmıştır. Bu planlama kapsamında erken çocukluk dönemi iletişim eğitimi, okul öncesi çocuklarla ve akran eğitimi ayrıca okul öncesi çocuklar ve ebeveynlerine yönelik iletişim eğitimleri alınmıştır. Onların dikkatlerinin dağılma süreleri, kendilerini ifade etme şekilleri anlık duygusal durumları dikkate alınarak yalın ve sade bir dil ile açık ifadeler kullanılmaya dikkat edilmiştir.

3.4. Verilerin Analizi

Çalışmanın veri kaynağını oluşturan katılımcı çocuklardan elde edilen kayıtları bilgisayar ortamına aktararak dosya halinde yazıya geçirilmiştir. Görüşmeler olduğu gibi yazıya geçirilmiş ve herhangi bir değişiklik yapılmadan analiz yapılmıştır. Araştırmada elde edilen veriler, nitel veri analiz yöntemlerinden biri olan içerik analizi tekniği ile çözümlenmiştir. İçerik analizi, elde edilen verileri anlamlı parçalara ayırarak temalar, alt temalar ve kodlar aracılığıyla yorumlamayı hedefleyen sistematik bir yaklaşımdır.²⁵⁵ 24 katılımcı çocukla gerçekleştirilen görüşmelerin her biri yazılı olarak döküm haline getirildikten sonra MAXQDA yazılımına aktarılmıştır. Veri analizi süreci şu adımları içermektedir:

1.Kodlama Süreci: Görüşmeler satır satır dikkatle okunarak, araştırmaya konu olan sorular genel amaca uygun şekilde kodlanmıştır. Bu süreçte görüşmelerde öne çıkan ana unsurlar belirlenmiş ve anlamlı kodlar halinde atanmıştır.

2.Kodların Gruplandırılması ve Alt Temaların Oluşturulması: Kodlama tamamlandıktan sonra, benzer kodlar gruplandırılmış ve alt temalar oluşturulmuştur.

3.Temaların Belirlenmesi: Kodlar içerik açısından analiz edilerek yeniden düzenlenmiş ve ana temalar oluşturulmuştur. Bu aşamada, temaların araştırma amacına

---

²⁵⁵ Ali Yıldırım vd., *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, 12. bs., (Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2021).

uygun bir bütünlük sergilemesi sağlanmıştır. Sonuç olarak, 2 ana tema ve toplamda 7 alt tema belirlenmiştir. Tema ve alt temalar *Tablo 2*' sunulmuştur.

Tablo 2. Tema ve Alt Temalar

Tema No	Tema Başlığı	Alt Temalar
1	-Çocukların Tanrı Tasavvuruna Ait Bulgular	- Çocukların Tanrıyı nasıl hayal ettiklerine ilişkin bulgular - Çocukların gözünden Tanrının eylemleri ve neler yaptığına dair bulgular - Çocukların Tanrı ile iletişimlerine dair bulgular - Çocukların gözünden Tanrının nelere kızdığına dair bulgular - Çocukların gözünden Tanrının kızgın olduğunda neler yaptığına dair bulgular
2	-Çocukların Tanrı İle İlgili Kurdukları Bağa İlişkin Bulgular	-Çocukların gözünden Tanrıyı sevmeye ve Tanrının sevgisine dair bulgular - Çocukların gözünden Tanrıdan korkmaya dair bulgular

4.Gözden Geçirme ve Geri Bildirim Süreci: Kodlama ve tema oluşturma süreçleri, danışman akademisyen tarafından gözden geçirilmiş ve düzenli geri bildirimler alınmıştır. Bu sayede analizlerin güvenilirliği artırılmıştır. Dil ve içerik açısından yapılan düzenlemeler, analizlerin geçerliliğini desteklemiştir.

Verilerin analizinde içerik analizi ile birlikte betimsel analiz de tercih edilmiştir. Betimsel analiz, nitel araştırma yöntemlerinde elde edilen bulguların anlamlı bir biçimde bir araya getirilerek açık ve anlaşılır veriler sunulmasını amaçlayan bir bilimsel analiz türüdür. Bu analiz türünde, araştırmacının elde ettiği bulgular, çalışmanın literatür bölümü ve araştırma soruları doğrultusunda çözümlenmektedir. Betimsel analiz türünde en önemli unsur, araştırmaya katılan katılımcıların kullanmış oldukları ifadeleri anlamını bozmadan aktarmaktır.²⁵⁶ İçerik analizi ise, sözlü, yazılı ve diğer gereçlerin içermekte olduğu mesajı, anlama ve dilbilgisi açısından objektif olarak sınıflandırma, veriye dönüştürme ve tüm bunlardan bir çıkarımda bulunma yolu olarak açıklanabilir.²⁵⁷ Katılımcı çocuklardan elde

²⁵⁶ Durmuş Ekiz, *Bilimsel Araştırma Yöntemleri [Scientific Research Methods]*, (Ankara: Anı Yayıncılık, 2013).

²⁵⁷ Ezel Tavşancıl vd., *Sözel, Yazılı ve Diğer Materyaller için İçerik Analizi ve Uygulama Örnekleri*, (İstanbul: Epsilon Yayıncılık, 2001), 22.

edilen görüşler betimsel analiz kullanılarak belirlenen temalar etrafında yapılandırılmıştır. İçerik analizi ile de bu elde edilen veriler kodlanarak kategorilere ayrılmıştır.

Yapılan analizler sonrasında her soruya ilişkin ortaya çıkan temaların altında ilgili kodlar ve bu kodların katılımcı çocuklar için neleri ifade ettiğine yer verilmiştir. Araştırmanın bulgularına ait bölümde katılımcı çocukların Tanrı tasavvuruna dair özgün ifadeleri etik kurallar gözetilerek “Ç6, Kız, 5 Yaş” şeklinde kodlanarak sunulmuştur.

Kullanılan bu sistematik yaklaşım araştırmanın güvenilirliğini arttırmak amacıyla kullanılmıştır. Yorumların nesnelliğini azaltıp objektifliğini arttırmak için doğrudan alıntılar analiz bulgularına entegre edilmiştir.

3.5. Sınırlılık

Bu araştırma 4-6 yaş grubu okul öncesi eğitim kurumlarındaki çocukların Tanrı tasavvurlarına dair düşüncelerini incelemeyi amaçlamakla birlikte bazı sınırlılıklarda içermektedir. 12 kız 12 erkek toplamda 24 çocukla yapılan bu çalışma Ankara/Yenimahalle örneklem grubu ile sınırlıdır. Bu yaş grubu içerisinde yer alan çocukların bilişsel gelişim süreçleri soyut kavramları ifade etme noktasında sınırlılık arz ettiğinden Tanrı kavramı gibi bir olguya ilişkin algılarını dil açısından ifade etmede de bir sınırlılık söz konusu olabilmektedir. Son olarak nitel veri analizinde araştırmacının sübjektif yorumları göz ardı edilemeyeceğinden elde edilen veriler araştırmacının bakış açısına bağlı olarak farklı biçimlerde anlamlandırılabilir. Son olarak nitel veri analizinde araştırmacının sübjektif yorumları göz ardı edilemeyeceğinden elde edilen veriler araştırmacının bakış açısına bağlı olarak farklı biçimlerde anlamlandırılabilir.

4. BULGULARIN DİLİ

4.1. Çocukların Tanrı Tasavvuruna İlişkin Bulgular

Konuyla ilgili çocuklara;

- Allah'ı nasıl hayal ediyorsun? Sence Allah nasıl görünüyor?
- Allah şuan neler yapıyor?
- Allah ile konuşuyor musun? Ona neler söylüyorsun? Ondan neler istiyorsun?
- Allah nelere kızar?
- Allah kızgın olduğunda neler yapar?

Soruları sorulmuş ve çocukların Tanrı tasavvuruna ilişkin düşünceleri, duyguları anlaşılmasına çalışılmıştır.

4.1.1. Çocukların Tanrıyla Nasıl Hayal Ettiklerine İlişkin Bulgular

Konuyla ilgili çocuklara ilk olarak Allah'ı nasıl hayal ettikleri ve Allah'ın nasıl görüldüğüyle ilgili sorular sorulmuş ve çocukların vermiş olduğu cevaplar tablo 3'de kodlanmıştır.

Tablo 3. Çocukların Tanrıyla Nasıl Hayal Ettiklerine İlişkin Kodlama ve Frekanslar

Kod Sistemi	Frekans
Çok parlak-ışılmalı	17
Büyük/kocaman	15
Gökyüzünde	7
Her şeyi gören	6
Göremiyoruz	5
Bulutların üzerinde	4
Bizi hep izleyen	3
Çok güçlü	3
Büyük gözleri olan	2
Gökkuşağından elbisesi olan	1
Melek gibi kanatları olan	1
Pamuk şekere benzeyen	1
Robot gibi	1
Toplam	66

Çalışmada 24 çocuk ile çalışılmıştır ancak aynı sorulara katılımcı çocuklardan alınan cevaplar doğrultusunda kodlama yapılmıştır. Cevaplarda tekrar eden kodlar tabloda frekans değeri olarak eklenmiştir. 24 öğrenciyle çalışılmasına rağmen tekrarlanmış cevaplardan dolayı frekans değerlerinde artış görülmektedir. Çocukların Allah'ı hayal ederken kullandıkları ifadeler incelendiğinde, betimlemelerin büyük oranda soyut ve sembolik unsurlar içerdiği görülmektedir. Çocukların en sık ifade ettiği özellik, Allah'ın çok parlak ve ışıltılı olmasıdır (17). Bu bağlamda, Allah'ı “altın gibi parlak,” “beyaz renkte ışık saçan,” ve “etrafında yıldızlar olan” bir varlık olarak hayal etmişlerdir. İkinci en sık belirtilen özellik ise Allah'ın büyüklüğüdür (15). Çocuklar, Allah'ı “büyük” ve “kocaman” olarak nitelendirmiştir. Allah'ın konumuna ilişkin ifadelerinde ise “gökyüzünde” (7) ve “bulutların üzerinde” (4) ifadeleri öne çıkmaktadır. Bazı çocuklar daha detaylı tasvirlerde bulunarak Allah'ı “bulutlardaki bir kalede yaşayan” bir varlık olarak tanımlamıştır. Ayrıca, Allah'ın her şeyi gören bir varlık olduğuna dair inanç (6), çocukların ifadelerinde sıkça yer almıştır. Bununla birlikte, bazı çocuklar Allah'ın “görünemeyecek kadar parlak” olduğunu ya da “göremediklerini” belirtmişlerdir (5). Diğer dikkat çeken betimlemeler arasında Allah'ın “çok güçlü” (3), “bizi hep izleyen” (3) ve “büyük gözleri olan” (2) bir varlık olduğu yer almaktadır. Daha nadir de olsa Allah, “gökkuşağından elbisesi olan,” “melek gibi kanatları olan,” “pamuk şekere benzeyen,” ya da “Robot gibi” (1'er) özelliklerle tasvir edilmiştir.

“Allah kocaman bir ışık. Etrafında yıldızlar uçuşuyor. Gökkuşağından elbisesi olabilir. Bizi her zaman görebiliyor. Annem Allah'ın yüzü yok dedi ama bizi yine de görebiliyormuş.” (Ç9, Kız, 6 yaş)

“Bence Allah çok büyük bir robot gibi. Metalden değil, ama ışıkla yapılmış bir robot. Kolları o kadar uzun Belki de başında dev bir ışın kılıcı vardır, ama bu kılıç sadece iyilik yapar.” (Ç19, Erkek, 6 yaş)

“Allah kocaman bir gökkuşağı gibi, ama bazen şekil değiştiriyor. Bazen dev bir kuş oluyor, bazen de bir ağaç. Renkleri sürekli değişiyor.” (Ç24, Erkek, 4 yaş)

Çocukların bu hayal gücü dolu ifadeleri, Tanrı algılarının soyut bir anlayışla birlikte görselleştirilmiş biçimlerde şekillendiğini göstermektedir. Ayrıca Tanrı'yı robot ve süper kahramana benzetme ifadeleri de içindeki buldukları çağdaki teknolojik gelişimlerden, animasyon ve çizgi filmlerden etkilenecek zihinlerinin şekillendiğini de göstermektedir.

Özellikle teknolojik imgelerin (robot, ışın kılıcı gibi) Tanrı algısına dahil edilmesi, çağın kültürünün etkisini göstermektedir.

Bununla birlikte çocukların Tanrı'yı “çok parlak, ışıltılı, büyük” gibi ifadelerle tanımlamaları, onların soyut kavramları somutlaştırmaya çalışırken güçlü bir imaj oluşturmalarından kaynaklandığı söylenebilir. Çocuklar genellikle bu yaşlarda hayal güçlerini görsel ve duygusal olarak ifade ettiklerinden parlaklık ve ışıltı gibi tanımlar, onların akıllarında yücelik, güç ve güzellik kavramlarını bir araya getirmektedirler. Çocuklar açısından bu “parlak ışıltı” ekranlarla, LED ışıklarıyla, parlak animasyonlarla büyüdükleri için, zihinsel imgelerinde “parlaklık ve ışıltı” bu tür teknolojik görsellerden esinlenmiş olabildikleri görülmektedir. Ayrıca çocuklar, peri masalları, sihirli hikâyeler ya da fantastik filmler gibi içeriklerden etkilenerek “ışıltıyı” büyü, gizem ve mükemmellik olarak algılayabilirler. Güneşin parlaklığı, yıldızlar, ay ışığı gibi doğal unsurlar da Tanrı'yı tanımlarken hayal gücünü tetikleyebilir denilebilmektedir. Bu noktada, onların “parlak ve büyük” gibi tanımlamaları, Tanrı'yı güzel, heybetli ve ulaşılması güç bir varlık olarak algıladıklarını göstermektedir. Aynı zamanda bu tür hayal gücü ifadeleri, çocukların henüz netleşmemiş Tanrı tasavvurlarının, çevresel etkiler ve hayal dünyalarının etkisiyle şekillendiğini yansıtır denilebilir. Tüm bunlarla beraber bu bulgulardan yola çıkarak söyleyebiliriz ki Çocukların Tanrı'yı nasıl hayal ettikleri ve onun eylemlerine dair tasvirleri, yoğun bir hayal gücünü yansıtmaktadır. Örneğin, Tanrı'yı “uçan dinazorlarla gezegenleri gezen,” “dev bir yastık gibi sarılan,” ya da “gökkuşağıyla elbise yapan” bir figür olarak betimlemeleri, çocukların dini kavramları bireysel hayal güçleriyle harmanladığını göstermektedir. Bu durum, dini eğitimde çocukların hayal gücüne yer verilmesinin öğrenme süreçlerini destekleyebileceğini işaret etmektedir ve çocukların soyut düşünme becerilerinin gelişim sürecinde somut tasvirlerle anlamlandırma ihtiyacı duyduklarını göstermektedir.

Çocukların Tanrı'yı hayal ederken kullandıkları ifadeler, büyük ölçüde duyusal algılar, soyut kavramların somutlaştırılması ve çevresel etkilerle şekillenen imgeler içermektedir. En sık karşılaşılan betimlemeler “parlaklık”, “ışıltı” ve “büyüklük” gibi görsel ve dokunsal unsurlar üzerinden yapılmıştır.

- ”Allah çok parlak, ışık saçıyor” (17),
- ”Allah kocaman, her şeyden büyük” (15),

•”Allah gökyüzünde veya bulutların üzerinde” (11) gibi ifadeler, çocukların soyut kavramları doğa, ışık ve mekânsal büyüklükle açıklama eğiliminde olduklarını göstermektedir.

Bununla birlikte, fantastik ve kişisel imgeler de gözlemlenmektedir:

•”Gökkuşağından elbisesi olan”,

•”Melek gibi kanatları olan”,

•”Sürekli şekil değiştiren” gibi ifadeler, çocukların hayal gücü ve maruz kaldıkları kültürel imgelerle Tanrı tasavvurunu şekillendirdiklerini ortaya koymaktadır.

Özellikle teknoloji, çizgi filmler ve popüler kültürün etkisi bazı çocuklarda daha belirgin olarak gözlemlenmektedir.

•”Allah bir robot gibi ama ışıkla yapılmış”,

•”Başında dev bir ışın kılıcı var ama sadece iyilik yapıyor” gibi ifadeler, çocukların teknoloji ve kahraman figürleriyle Tanrı’yı anlamlandırmaya çalıştığını da göstermektedir.

4.1.2. Çocukların Gözünden Tanrının Eylemleri ve Tanrının Neler Yaptığına Dair Bulgular

Konuyla ilgili çocuklara Allah şuan neler yapıyor diye sorulmuş ve çocukların vermiş olduğu cevaplar tablo 4’ de kodlanmıştır.

Tablo 4. Çocukların Tanrının Neler Yaptığına İlişkin Kodlama Ve Frekansları

Kod Sistemi	Frekans
Bize bakıyor/izliyor	16
Gökyüzünde oturuyor	5
Bizi koruyor	2
Bulutların üzerinde oturuyor	2
Bulutlarla oynuyor	2
Yanımda duruyor	2
Ağaçlar/çiçeklerle ilgileniyor	1
Gezegenleri döndürüyor	1
Ejderha ile başka gezegenleri geziyor	1
Dağları Boyuyor	1
Yağmur yağdırıyor	1
Toplam	34

Çocukların Tanrı'nın neler yaptığına ilişkin görüşleri incelendiğinde, algılarının büyük ölçüde hem soyut hem de somut unsurlar içerdiği görülmektedir. Çoğunluk, Tanrı'nın "bize bakıyor" ya da "ne yaptığımıza bakıyor" şeklinde ki ifadeleri O'nun bir gözlemci konumunda olduğuna inandığını göstermektedir. Bu çocuklar, Tanrı'nın özellikle insanların iyi davranıp davranmadığını izlediğini belirtmişlerdir (16). Bazı çocuklar ise Tanrı'yı "gökyüzünde oturuyor" (5) ya da "bulutların üzerinde oturuyor" (2) gibi mekânsal bir konumda hayal etmişlerdir. Çocukların diğer tasvirlerinde Tanrı, koruyucu ve aktif bir figür olarak betimlenmiştir. Örneğin, "bizi koruyor" (2), ya da "yanımda duruyor" (2) ifadeleri dikkat çekmektedir. Ayrıca Tanrı'nın "bulutlarla oynadığı" (2), "ağaçlar ve çiçeklerle ilgilendiği" (1), ve "dağları boyadığı" (1) gibi doğa ve yaratıcılıkla ilişkilendirilen tasvirler de yer almaktadır. Bazı çocuklar Tanrı'yı fantastik ve hayal gücüne dayalı biçimlerde tasvir etmişlerdir. Örneğin, Tanrı'nın "ejderha ile başka gezegenleri gezdiği" (1) ya da "gezegenleri döndürdüğü" (1) belirtilmiştir. Tanrı'nın insanlara yönelik eylemleri ise "kötü insanları düzeltiyor" (1) şeklinde belirtilmiştir.

"Uçan bir ejderhada oturuyor belki uzaya gidip başka gezegenlere bakıyor. Çok işi var. Başka yerlere kar yağdırıyor olabilir." (Ç5, Kız, 5 yaş)

"Uzaydaki başka yerlere bakıyor dünyaya bakıyor. Başka dünyalara bakıyor. Hepsi çok uzakta hepsine bakıyor. Bazen de kötü insanları düzeltiyor." (Ç 16, Erkek, 5 yaş)

"Bence Allah şu an gökyüzünde oturuyor ve bütün çocukları izliyor olabilir. Belki de kuşlara yem veriyordur ya da bizi korumak için melekleri yanımıza yolluyordur. Hep bir şeyler yapıyor, çünkü hiç durmuyor." (Ç20, Erkek, 6 yaş)

Bu bulgular, çocukların Tanrı'yı hem gözlemci hem de etkin bir figür olarak algıladıklarını ve tasvirlerinde geniş bir hayal gücü yelpazesi kullandıklarını ortaya koymaktadır. Bununla birlikte çocuğun Tanrı'yı "hiç durmayan" biri olarak görmesi, Tanrı'nın varlığının daimi olduğu, her an görevde ve dünyayı yöneten bir güç olduğu algısını yansıtmaktadır. Ancak burada "çalışma" eylemi, ulvi bir sorumluluk anlayışından ziyade, çocuğun anne baba gözlemleriyle şekillenen bir anlam taşımaktadır. Çocuk, Tanrı'yı tıpkı ebeveynleri gibi çalışan, her an bir eylem içerisinde olan biri olarak konumlandırmış olabilir. Bu durum, anne babasının çalışkanlığına, fedakârlığına şahitlik eden çocukların,

Tanrı'yı da bu bağlamda düşünmeye eğilimli olduğunu ortaya koymaktadır. Aynı zamanda çocuğun zihninde Tanrı'nın “her an işleri yöneten bir figür” olarak yer ettiğini de gösterir. Ayrıca Çocuklar, Tanrı'nın gücünü ve sevgisini doğa olaylarıyla ilişkilendirme eğilimindedir. Örneğin, dağları ve denizleri boyamak yağmur yağdırmak gibi ifadeler, doğa olaylarının çocukların zihninde Tanrı'nın eylemleriyle bağdaştırıldığını göstermektedir. Bu durum, çocukların çevreyi ve doğayı Tanrı'nın varlığının bir göstergesi olarak algıladıklarını ortaya koymaktadır. Tüm bunlarla beraber ifade edebiliriz ki çocukların Tanrı'nın eylemlerine dair algıları iki temel kategoriye ayrılmaktadır;

1. Gözlemci ve koruyucu Tanrı

“Bizi izliyor” (16)

“Bizi koruyor” (2)

“Yanımda duruyor” (2)

2. Eylemde bulunan, doğa olaylarını yöneten Tanrı

“Yağmur yağıyor” (1)

“Kar yağıyor” (1)

“Bulutlarla oynuyor” (2)

Bazı çocuklarda, Tanrı'yı aktif ve fantastik eylemler içinde tasavvur ediyor:

“Allah ejderha ile başka gezegenleri geziyor”

“Kötü insanları düzeltiyor”

Bu ifadeler, çocukların görsel medya, mitolojik anlatılar ve masallardan etkilenerek Tanrı'yı olağanüstü bir figür olarak anlamlandırıldığını ortaya koymaktadır.

Tanrı'nın doğa ile ilişkilendirilmesi, çocukların çevresel gözlemleriyle Tanrı tasavvurunu birleştirdiğini ortaya konulmaktadır. Bu durum, çocukların doğayı kutsal bir düzende görmelerine yardımcı olabilir ve dini kavramların ekolojik farkındalıkla ilişkilendirilmesine katkı sağlayabilir diyebilmekteyiz.

4.1.3. Çocukların Gözünden Tanrı ile İletişimlerine Dair Bulgular

Konuyla ilgili çocuklara Allah ile konuşuyor musun? Sorusu sorulmuş ve çocukların vermiş olduğu cevaplar tablo 5'de kodlanmıştır.

Tablo 5. Çocukların Tanrı ile İletişimlerine İlişkin Kodlama ve Frekansları

Kod Sistemi	Frekans
Oyuncak istiyorum	7
Beni korumasını istiyorum	5
Teşekkür ediyorum/merhaba diyorum	4
Ailemi korumasını istiyorum	2
Süper güç istiyorum	2
Dondurma istiyorum	1
Uçan dinazor istiyorum	1
Unicorn istiyorum	1
Toplam	23

Çocuklarla yapılan görüşmelerde ve tablo 5 de görüldüğü üzere çocukların Tanrı ile konuşma fikrine yönelik yanıtları incelendiğinde, çocukların birçoğunun bu konuda aktif bir şekilde düşünce geliştirdiği ve çeşitli hayaller kurduğu görülmektedir. Çocukların büyük bir kısmı, Tanrı ile konuştuğunu ifade etmiştir (22). Bu konuşmalar, çocukların kendi ihtiyaç ve arzularını Tanrı'ya iletme şeklinde tasvir edilmiştir. Çocuklar konuşurken en çok, oyuncak istediklerini dile getirmiştir (7). Bunun yanı sıra, çocuklar Tanrı'dan “yaramaz ve kötü çocuklardan korunma” (5), ailesini koruma (2) gibi güvenlik ve sevgiyle ilgili isteklerde bulunmuşlardır. Yaramaz ve kötü çocuklardan korunma çocuğun zorlayıcı sosyal ilişkilerle baş edemediği zamanlarda Tanrı'yı bir sığınak olarak gördüğünü göstermektedir. Vygotsky'nin bilişsel gelişimin sosyokültürel teorisinde bağlamında değerlendirdiğimizde çocuğun çevresindeki yetişkinlerin ya da toplumun anlatımlarının etkisiyle Tanrı'nın koruyucu rolünü içselleştirdiğini göstermekte aynı zamanda zorluklarla başa çıkmada Tanrı'yı bir araç olarak kullandığını ifade etmektedir.²⁵⁸ Ailesinin korunması ile ilgili istekde bulunan çocuklar ile ilgili görüşme sürecinden elde edilen bilgilerde oldukça dikkat çekicidir. İki farklı kurumda iki farklı yaş grubunda olmasına karşın bu talepte bulunan çocukların Maraş depremini yaşadığı öğrenilmiştir. Bu bağlamda değerlendirildiğinde çocukların yaşadığı ortak travmanın Tanrı Tasavvurunu “güçlü” ve Koruyucu” bir figür üzerinden kurduğunu göstermektedir. Bowlby'ye göre çocuklar, kendilerini güvende hissetmek için onlara bakım veren kişilere bağlanırlar²⁵⁹. Ancak bu bağlanma yalnızca insanlarla sınırlı kalmaz; çocuklar Tanrı gibi soyut varlıklara da bağlanabilir. ayrıca “Ailemi korusun” isteği, Tanrı'yı olumlu ve güçlü bir varlık olarak sezgisel biçimde kavradığını da

²⁵⁸ Vygotsky, *Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes* (MA: Harvard University Press, 1978).

²⁵⁹ John Bowlby, *Attachment and loss: Retrospect and prospect* (American Journal of Orthopsychiatry, 52(4), 664–678, 1982). <https://doi.org/10.1111/j.1939-0025.1982.tb01456.x>

Fowler'ın inanç gelişi kuramı noktasından da değerlendirebiliriz.²⁶⁰ Bununla birlikte Tanrı'ya dair tasavvurların aynı zamanda psikolojik savunma mekanizmaları ile nasıl iç içe geçtiğine dair de somut bir durum oluşturmaktadır. Pargament'in dini başa çıkma yöntemleri doğrultusunda değerlendirdiğimizde pozitif bir dini başa çıkma yöntemi olarak Tanrı'yı görebilmekteyiz.²⁶¹ Bazı çocuklar Tanrı'ya teşekkür etmek veya “merhaba demek” (4) gibi sosyal bir bağ kurma isteğini dile getirmiştir. Ayrıca, süper güç istemek (örneğin uçmak,(2)) gibi fantastik hayaller ve “oyuncaklarının kaybolmamasını ya da kırılmamasını istemek” (1) gibi somut istekler de dile getirilmiştir. Bazı çocukların ifadeleri ise günlük hayatlarına yönelik basit ama anlamlı hayalleri yansıtmaktadır. Örneğin, “dondurma istemek” (1) ve “iyi geceler dilemek” (1) gibi samimi ve gündelik içeriklere sahiptir. Çocuklar ayrıca “uçan dinazor” (1), ya da “unicorn istemek” (1) gibi çocukça hayallerini de ifade etmişlerdir. Tanrı ile konuşmadığını (2) ifade eden çocuklar O'ndan herhangi bir şey talep etmediklerini belirtmiştir.

“Konuşuyorum. Merhaba şimdi ne yapıyorsun diyorum. Ondan unicorn (boynuzlu at) istiyorum. Bazen annem okula gitmek için erken kaldırıyor. Beni uyutmasını istiyorum.” (Ç5, Kız, 5 yaş)

“Bazen yatarken konuşuyorum. Çok güzel bir gün için teşekkür ediyorum. Bazen kocaman bir dondurmam olsun istiyorum. Bir de annem babam abim hep yanımda olsun istiyorum.” (Ç9, Kız, 6 Yaş)

“Konuşuyorum. Yaramaz ve kötü çocuklardan beni korusun istiyorum.” (Ç14, Erkek, 5 yaş)

“Evet konuşuyorum. Ona Merhaba, bugün hangi maceraya çıkıyorsun diye soruyorum. Bir de Bana bir sürü oyuncak ver diyorum. Bazen uçabilmem için bana süper güç vermesini istiyorum.” (Ç19, Erkek, 6 yaş)

Bu bulgular, çocukların Tanrı ile iletişim kurma fikrini somut ihtiyaçlar, duygusal bağlar ve hayal gücüne dayalı bir şekilde ele aldıklarını göstermektedir. Ayrıca bu bulgular,

---

²⁶⁰ Fowler, *Stages of Faith: The Psychology of Human Development and the Quest for Meaning* (San Francisco: Harper & Row, 1981).

²⁶¹ Pargament *The Psychology Of Religion And Coping. Theory, Research, Practice.* (New York: Guilford Press, s. 21-33, 163-197.1997)

çocukların Tanrı ile iletişim kurma fikrini kendi yaşamsal ihtiyaç ve hayalleri çerçevesinde yorumladıklarını da göstermektedir. Çocukların iletişim kurarken ki beklentilerini;

•**Somut İstekler:**

“Oyuncak istemek” (7),

“Beni korusun” (5)

•**Duygusal Bağlar:**

“Allah’a teşekkür ediyorum” (4)

“Merhaba diyorum” (1)

•**Hayal Gücü Temelli İletişim:**

“Allah’tan unicorn istiyorum”(1)

“Uçan dinazor versin”(1)

“Sihirli güçler versin”(1)

Şeklinde de yorumlayabilmekteyiz. Bu bulgular, çocukların Tanrı ile kurdukları bağı kendi dünyalarına uygun bir şekilde kişiselleştirdiğini göstermektedir. Tanrı’ya duyulan ihtiyaç, somut ve duygusal güven ihtiyacıyla iç içe geçmiş durumdadır diyebilmekteyiz.

4.1.4. Çocukların Gözünden Tanrının Nelere Kızdığına Dair Bulgular

Konuyla ilgili çocuklara Allah nelere kızar sorusu sorulmuş ve çocukların verdikleri cevaplar tablo 6’da kodlanmıştır.

Tablo 6. Çocukların Tanrının Nelere Kızdığına İlişkin Kodlama ve Frekansları

Kod Sistemi	Frekans
Kötü davranmak	11
Yalan söylemek	11
Kavga etmek	9
Yaramazlık yapmak	6
Oyuncakları paylaşmamak	4
Anneyi/birini üzme	3
Ormanlara zarar vermek	2
Oyuncakları kırmak	2
Kedi/köpeklere kötü davranmak	2
Yemek yememek	2
Çamurları eve getirmek	1
Kuşları korkutmak	1
Toplam	54

Çocuklar, Tanrı'nın kızgınlık duyduğu davranışlar üzerine düşüncelerini somut örneklerle ifade etmişlerdir. En sık dile getirilen durumlar arasında “kötü davranmak” (11), “yalan söylemek” (11), ve “kavga etmek” (9) yer almaktadır. Ayrıca “yaramazlık yapmak” (6), “oyuncakları paylaşmamak” (4), ve “anneyi ya da birini üzme” (3) gibi sosyal ilişkilerdeki olumsuz davranışlara da dikkat çekilmiştir. Doğaya yönelik zararlar da Tanrı'nın kızgınlık nedenleri arasında belirtilmiştir. Örneğin, “ormanlara zarar vermek” (2), gibi davranışlar çocuklar tarafından olumsuz olarak nitelendirilmiştir. Bunun yanı sıra, “kedilere kötü davranmak” (2), “kuşları korkutmak” (1), gibi ifadeler çocukların çevreye ve canlılara duyduğu empatiyi yansıtmaktadır. Ev yaşamına dair küçük detaylar da dikkate alınmıştır. Örneğin, “çamurları eve getirmek” (1), ve “yemek yememek” (2) gibi...

“Yaramazlık yaparsak kızar. Kavga edersek kızar. Annemizi üzersen Allah bize kızar.” (Ç3, Kız, 4 yaş)

“Allah yalan söyleyince çok kızar. Yalan çok kötü bir şey arkadaşlarımıza kötü davranırsak kızar.” (Ç7, Kız, 5 yaş)

“Allah eğer oyuncaklarımı yerlere atarsam kızar. Ama belki de çamurları üstümde eve getirirsem biraz sinirlenir. Ama bence en çok yemek yemediğimde kızar, çünkü yemek çok önemli.” (Ç22, Erkek, 4 yaş)

“Belki yaramazlık yaparsam kızar. Eğer birini üzersen ya da oyuncaklarını paylaşmazsan kızabilir. Eğer çiçekleri koparırsam ya da kuşları korkutursam biraz üzülür.” (Ç24, Erkek, 4 yaş)

Bu bulgular, çocukların günlük hayatlarındaki kuralları Tanrı'nın hoş görmediği eylemlerle ilişkilendirdiğini göstermektedir. Ayrıca Tanrı'nın kızdığı durumlara ilişkin çocukların verdiği yanıtlar, ahlaki değerlerin çocukların Tanrı algısıyla doğrudan bağlantılı olduğunu ortaya koymaktadır. Tanrı, sadece kutsal ve soyut olan bir varlık olarak değil, aynı zamanda günlük hayattaki rutin davranışları izleyen, değerlendiren ve gerektiğinde "kızan" bir otorite figürü olarak görülmektedir. Özellikle oyuncak atmak, üstünü kirletmek, yemek yememek gibi genelleme yapacak olursak ebeveynlerin çocuklarına sınır koyduğu eylemlerdir. Bu durum, çocuğun zihninde Tanrı'nın otoritesinin, anne baba otoritesiyle paralel bir yapıda şekillendiğini göstermektedir. Çocuğun Tanrı'yı otoriter bir figür olarak algılamasını Freud'un psikanalitik kuramı bağlamında ele aldığımızda, özellikle süperego gelişimi ve Oedipus kompleksi kavramları üzerinden anlamlandırmak da mümkündür. Freud çocukların, ahlaki değerleri ve toplumsal kuralları içselleştirerek süperego'yu geliştirdiğini ifade etmektedir. Bu süperego, başlangıçta çocuğun ebeveyn otoritesini temsil ederken zamanla bu dış otorite, çocuğun dünyasında bir "iç otoriteye" dönüşmektedir. Çocuk için Tanrı'nın bu noktadaki tasavvuru, bu iç otorite figürünün bir yansıması olabilmektedir. Ayrıca Freud'un Oedipus kompleksine göre çocuk, babasını hem bir rakip hem de bir otorite figürü olarak görmektedir. Bu çatışma çözülürken de çocuk, babasının değerlerini ve otoritesini içselleştirir. Dolayısıyla Tanrı tasavvurunun oluşumunda Freud'un teorisine göre, çocuğun anne-babasıyla yaşadığı ilk ilişkiler ve bu ilişkilerdeki otorite deneyimleri belirleyici rol oynadığından çocukların vermiş oldukları cevapları bu bağlamda değerlendirebiliriz.²⁶² Bununla birlikte çocuğun Tanrı tasavvurunun, psikososyal gelişimiyle ne kadar iç içe olduğuna dair de gösteren güçlü bir örnektir.

Sosyal etkileşim temelli davranışlar yalan söylemek, kavga etmek, paylaşmamak, çevreye zarar vermek gibi davranışlar, çocuklar tarafından Tanrı'nın hoş görmediği eylemler olarak belirtilmiştir. Bu, çocukların sosyal ve çevresel sorumlulukları Tanrı'nın beklentileri üzerinden öğrendiklerini göstermektedir. Ahlaki eğitimde, Tanrı algısının çocuklara olumlu bir disiplin aracı olarak kullanıldığı söylenebilmektedir. Ayrıca Tanrı'nın kızgınlığına dair algılar, çocukların günlük yaşamlarındaki etik kurallar ve toplumsal normlarla şekillenmektedir. Çevresel faktörlerin etkisiyle doğa dostu tutumları Tanrı'nın hoşnutluğu ile ilişkilendirmeleri, çocukların çevre bilinci kazanmalarında dini algıların nasıl etkili

---

²⁶² Freud, *The Future of an Illusion, The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud*, (Volume XXI (1927-1931): The Future of an Illusion, Civilization)

olabileceğini de göstermektedir. Bununla birlikte çocuğun Tanrı tasavvurunun, psikososyal gelişimiyle ne kadar iç içe olduğuna dair de gösteren güçlü bir örnektir.

4.1.5. Çocukların Gözünden Tanrının Kızgın Olduğunda Neler Dair Bulgular

Konuyla ilgili çocuklara Allah kızgın olduğunda neler yapar sorusu sorulmuş ve çocukların verdikleri cevaplar tablo 7'de kodlanmıştır.

Tablo 7. Çocukların Tanrının Kızgın Olduğunda Neler Yaptığına İlişkin Kodlama ve Frekansları

Kod Sistemi	Frekans
Uyarır	10
Yağmur yağdırır	8
Üzülür	6
Rüzgar/fırtına yapar	4
Bir şey yapmaz	3
Zarar vermez/üzmez	3
Ceza verir	2
Ceza vermez	2
Gök gürültüsü yapar	2
Gökyüzünü gri yapar	1
Şimşek çakar	1
Toplam	42

Çocukların Tanrı'nın kızdığı durumlarda neler yapabileceğiyle ilgili algıları, farklı duygusal ve doğa olaylarıyla ilişkilendirilmiştir. En sık ifade edilen davranış, Tanrı'nın insanları kötü şeyler yapmamaları konusunda *uyarmasıdır* (10). Çocuklar bu durumu, "Yapmamamız gerektiğini söyler" ya da "kötü şeyler yapma der" şeklinde ifade etmişlerdir. Ayrıca, Tanrı'nın bu kızgınlığını doğa olaylarıyla ifade ettiği yönündeki görüşler de dikkat çekmektedir. Örneğin, "yağmur yağdırır" (8), "rüzgâr veya fırtına yapar" (4), ve "gök gürültüsü yapar" (2) gibi ifadeler öne çıkmaktadır. Çocuklar ayrıca, Tanrı'nın kızdığında *üzüleceğini* (6) ve bunun Tanrı'ya zarar veren değil, daha çok duygusal bir tepki olduğunu belirtmişlerdir. Bazı çocuklar ise Tanrı'nın kızgınlığı karşısında "*bir şey yapmayacağını*" (3), insanları affedeceğini ya da sadece "iyi olmalarını isteyeceğini" düşünmüştür. Benzer şekilde, Tanrı'nın "zarar vermeyeceğini" ya da "insanları üzmeyeceğini" ifade eden çocuklar da olmuştur (3). Daha az sıklıkla dile getirilen görüşlerde ise Tanrı'nın "ceza verebileceği" (2) ya da "ceza vermeyeceği" (2) şeklindeki düşünceler yer almıştır. Bunun yanı sıra, çocuklar Tanrı'nın kızgınlığını göstermek için doğaya etkide bulunabileceğini de hayal

etmişlerdir. Örneğin, “şimşek çakması” (1), “gökyüzünü gri yapması” (1), gibi ifadeler dikkat çekmiştir.

“Allah kızdığında belki biraz üzülür. Ama bize bir şey yapmaz. O bizi affeder. Bizim iyi olmamızı ister.” (Ç6, Kız, 5 yaş)

“Allah kızınca bulutları karartıp yağmur yağabilir. Çok rüzgâr edebilir. Ama çokta kızmaz hemen geçer.” (Ç9, Kız, 6 yaş)

“Allah kötü şeyler yaparsak bizi uyarır. Bize kızar ama ceza vermez. Allah bizi seviyor.” (Ç15, Erkek, 5 yaş)

“Allah kızdığında belki biraz şimşek çakar, ama bu şimşekler sihirli olur ve bir şeyi hemen düzeltir. Eğer gerçekten kızarsa, belki gökyüzünde renkli patlamalar yapar ama bu patlamalar herkesi uyarır. Kötü şeyler yapmayı bırakın diye.” (Ç19, Erkek, 6 yaş)

“Allah kızdığında belki sessizce uyarır. Gökyüzünü biraz gri yapar, ama sonra hemen geri düzeltir. Çok kızarsa bile hep bizi doğru yola döndürmek ister, bize zarar vermez, sadece iyiliğimizi ister.” (Ç20, Erkek, 6 yaş)

Bu bulgular, çocukların Tanrı'nın kızgınlığını insani duygular ve doğa olaylarıyla bağdaştırdığını, ancak genellikle Tanrı'nın affedici ve uyarıcı bir yaklaşım sergilediğini düşündüklerini göstermektedir. Bununla birlikte çocuklar, Tanrı'nın kızdığı durumları ifade ederken bile onun affedici, sabırlı ve koruyucu bir figür olduğunu belirtmiştir. Örneğin, “kötü bir şey yapınca uyarır,” “iyi olmamızı ister” ve “zarar vermez” gibi ifadeler, çocukların Tanrı'yı kızgınlık durumunda bile anlayışlı ve sevgi dolu bir varlık olarak gördüğünü göstermektedir. Bu, Tanrı algısında ceza korkusunun değil, rehberlik ve affediciliğin ön planda olduğunu yansıtmaktadır.

4.2. Çocukların Tanrı ile İlgili Kurdukları Duygusal Bağa İlişkin Bulgular

Konuyla ilgili çocuklara,

•Allah'ı seviyor musun? Neden? Allah çocukları sever mi? Sence Allah çocukları nasıl sever?

- Allah'tan korkuyor musun? Neden?

Soruları sorulmuş ve çocukların Tanrı ile ilgili kurdukları duygusal bağ ile ilgili duygu ve düşünceleri anlaşılmasına çalışılmıştır.

4.2.1. Çocukların Gözünden Tanrıyı Sevmeye ve Tanrının Sevgisine Dair Bulgular

Konuyla ilgili çocuklara ilk olarak “Allah’ı seviyor musun? Neden? Allah çocukları sever mi? Sence Allah çocukları nasıl sever?” şeklinde soru sorulmuş ve çocukların vermiş olduğu cevaplar tablo 8’de kodlanmıştır.

Tablo 8. Çocukların Gözünden Tanrıyı Sevmeye ve Tanrının Sevgisine Dair Kodlama ve Frekanslar

Kod Sistemi	Frekans
Seviyor/Sever	23
Korur	9
Oyun oynar	3
Kucaklar	3
Gülümser	2
Öper	2
Mutlu etmek ister	2
Güçlü biri	2
Güzel şeyler verir	2
Uçurur	1
Uyurken yanımıza oturur	1
Güzel şeyler verir	1
Sıcak yapar	1
Anne ve babamı verir	1
Toplam	53

Çocukların Tanrı’ya duyduğu sevgiye ilişkin ifadeleri incelendiğinde, bir çocuk sevip sevmediğini bilmediğini belirtirken; büyük çoğunluğun Tanrı’yı sevdiğini ifade ettiği görülmektedir (23). Çocuklar, Tanrı’yı sevme nedenlerini genellikle onun koruyucu, yardımsever ve bağışlayıcı özellikleriyle ilişkilendirmiştir. Tanrı’nın “koruması” (9), “güzel şeyler vermesi” (2), çocuklar tarafından dile getirilen önemli nedenler arasında yer almaktadır. Bazı çocuklar Tanrı’yı sevmelerinin nedenini, onun güçlü biri olması (2) ile açıklamıştır. Tanrı’ya duyulan sevginin aynı zamanda duygusal ve minnet dolu bir bağla ifade edildiği görülmektedir. Örneğin, Tanrı’nın “anne ve babasını vermesi” (1) çocukların teşekkür ve sevgi ile ilişkilendirdiği unsurlar arasında yer almıştır. Çocukların Tanrı’nın

kendilerini sevdiğine ilişkin algıları da, genel olarak olumlu ve sıcak bir bağ içermektedir. Çocukların büyük çoğunluğu Tanrı'nın kendilerini sevdiğini açıkça ifade etmiştir (23). Bunun yanı sıra, Tanrı'nın sevgisini gösterme biçimleri üzerine yapılan yorumlarda çocuklar, oyun oynama (3), kucaklama (3), gülümseme (2) ve öpme (2) gibi insani ve samimi davranışları dile getirmişlerdir. Bazı çocuklar, Tanrı'nın kendilerini uçurduğunu (1), ya da uyurken yanlarına oturduğunu (1) hayal etmişlerdir. Ayrıca, Tanrı'nın "güzel şeyler verdiği" (1), "sıcaklık sağladığı" (1), gibi özellikler de çocukların sevgiyi somutlaştırma biçimlerini yansıtmaktadır.

"Evet Allah'ı çok seviyorum çünkü o her şeyi düzeltebiliyor, tıpkı bir süper kahraman gibi." (Ç19, Erkek, 6 yaş)

"Evet. Allah'ı çok seviyorum çünkü o bana en güzel rüyaları gönderiyor." (Ç22, Erkek, 4 yaş)

"Allah'ta çocukları sever. Çocuklar çok komik. Ben onu güldürürüm. Üşürsek sıcak yapar." (Ç5, Kız, 5 yaş)

"O çocukları çok sever, çünkü çocuklar eğlencelidir. Belki Allah çocukları kocaman bir balon gibi uçurur." (Ç22, Erkek, 4 yaş)

Bu bulgular, çocukların Tanrı'ya yönelik sevgilerinin hem kişisel deneyimlerine hem de inanç ve değer sistemine dayandığını, bunun yanı sıra güven, mutluluk ve minnettarlık gibi duygusal unsurları içerdiğini göstermektedir. Ayrıca bulgular, çocukların Tanrı'yı hem sevgi dolu hem de koruyucu bir figür olarak algıladıklarını ve bu sevgiyi insani ve somut davranışlarla ilişkilendirdiklerini göstermektedir. Tanrı'nın sevgisinin, çocukların hayal gücü ve ihtiyaçlarına göre şekillendiği anlaşılmaktadır.

4.2.2. Çocukların Gözünden Tanrıdan Korkmaya Dair Bulgular

Konuyla ilgili çocuklara "Allah'tan korkuyor musun? Neden? Şeklinde soru sorulmuş ve çocukların vermiş olduğu cevaplar tablo 9'da kodlanmıştır.

Tablo 9. Çocukların Gözünden Korkmaya Dair Kodlama ve Frekanslar

Kod Sistemi	Frekans
Korkmuyorum	12
Korkuyorum	12
Toplam	24

Çocukların Tanrı'dan korkma durumu farklı duygular ve algılarla ifade edilmiştir. Katılımcı çocukların yarısı Tanrı'dan korkmadığını belirtmiştir (12). Bu çocuklar, Tanrı'nın kötü bir şey yapmadıkları sürece korkulacak biri olmadığını düşünmektedir. Örneğin, “çocuk kötü bir şey yapmıyorsa korkmaz” (1) ifadeleri bu durumu yansıtmaktadır. Ayrıca, Tanrı'nın “iyi biri” olduğunu (2), “bizi mutlu ettiğini” (1), ve “herkesi sevdiğini ve koruduğunu” (1) dile getiren çocuklar, korku yerine sevgi ve güven duygusuna vurgu yapmıştır.

“Korkmuyorum. Ben onu bir kere rüyamda gördüm çok tatlı biri. Ama kötü bir şey yaparsam korkabilirim.” (Ç5, Kız, 5 yaş)

“İyi şeyler yaparsak korkmayız. Belki hep mutlu eder bizi. Bizde korkmayız.” (Ç12, Kız, 6 yaş)

“Hayır, Allah'tan korkmam çünkü o hep güzel şeyler yapıyor. Bazen gürültülü bir fırtına olduğunda belki biraz kızmıştır ama yine de korkmam çünkü o beni korur.” (Ç22, Erkek, 4 yaş)

Diğer yarısı ise Tanrı'dan korktuğunu ifade etmiştir (12). Tanrı'dan korkma nedenleri arasında “çok güçlü olması” (6), “çok büyük olması” (3), ve “her şeyi bilmesi” (3) gibi sıfatlar ön plana çıkmıştır. Bunun yanı sıra, “yaramazlık yapanlara kızdığı için” (2) ve “her şeyi gördüğü için” (2) korktuklarını belirten çocuklar, Tanrı'nın adalet ve otorite figürü olarak algılanmasına vurgu yapmıştır. Bazı çocuklar ise daha kişisel nedenler sunmuş, örneğin “göremedikleri için korktuklarını” (1) belirtmişlerdir.

Tablo 10. Çocukların Gözünden Allahtan Neden Korktuklarına Dair Kodlama ve Frekanslar

Kod sistemi	Frekans
Allah çok güçlü olduğu için korkarım	6
Her şeyi bildiği için/ Çok büyük olduğu için korkarım	3
Yaramazlık yapanlara kızdığı/ Her şeyi gördüğü için korkarım	2
Göremediğim için korkuyorum	1
Toplam	12

“Bazen korkuyorum. Allah yaramazlık yapanlara çok kızar. Bazen yaramazlık yapıyorum. Annem yaramazlık yapıyorsun diyor.” (Ç3, Kız, 4 yaş)

“Bazen korkuyorum. Çünkü o çok güçlü ama bazen de korktuğumda bana sarılıyor. O zaman her şey geçiyor.” (Ç9, Kız, 6 yaş)

“Bazen korkuyorum o çok uzakta ve çok güçlü. Ve her şeyi biliyor. Ama aynı zamanda beni koruduğunu bildiğim için hemen geçiyor. Belki kötü bir şey yaparsam beni uyarır ama yine de korkutucu değil.” (Ç19, Erkek, 6 yaş)

Bu bulgulardan yola çıkarak, Tanrı’dan korkan çocukların korkuları genellikle Tanrı’nın gücü, büyüklüğü ve her şeyi görmesi gibi özelliklere dayanmaktadır. Ancak bu korku, ceza odaklı değil, daha çok saygı ve hayranlıkla ilişkilidir ve korkunun bir cezalandırma korkusu olmaktan çok, Tanrı’nın kudretine duyulan bir his olarak geliştiğini göstermektedir. Çocukların Tanrı algısında sevgi ve korkunun birlikte var olduğunu dolayısıyla çocukların Tanrı Tasavvurlarının hem sevgi hem saygı/korku ekseninde şekillendiği ve korkununda sevgiyle yumuşatıldığını göstermektedir diyebiliriz.

5. SONUÇ ve ÖNERİLER

İnsanoğlunun tarih boyunca merak ettiği en eski soru Tanrı'nın varlığı üzerine olmuştur. O'nun neye benzediği, nasıl bir varlık olduğu, nerede yaşadığı, neler yaptığı daima merak edilmiştir. İnsan varlığı boyunca inancı ne olursa olsun evrenin yaratılışını ve kâinatın nasıl bir sistem içerisinde olduğunu öğrenmek istemiştir. Çeşitli sorular ile O'nu aramaya, bulmaya ve de anlamaya çalışmıştır. Bu yüzdendir ki insan zihninde tek bir tanrı tasavvurundan bahsedilemez. Neredeyse insan sayısı kadar Tanrı algısı yer almaktadır. Pek çok araştırmacı bunları belli bir kalıp içerisinde değerlendirme çabasında olsa da sorular her zaman devam etmiştir ve devam edeceği de aşikârdır.

İnsanoğlu, ilk zamanlardan bu yana doğaüstü varlıkları keşfedip ilgi duymuş ve onları zihninde Tanrı olarak tasvir etmeye çalışmıştır. Daha sonraları doğuştan gelen bilişsel özellikler, aile, sosyo-kültürel çevre, eğitim durumu ve yaşam içerisindeki kişisel tecrübeler ile aşkın bir varlık olarak zihindeki son halini almıştır. İnsan zihninde Tanrı tasavvuruna ait oluşumun en belirgin olduğu süreç çocukluk dönemi olarak kuramcılar tarafından ortaya konulmaktadır. Anne karnında başlayan hayat yolculuğunun gelişime ve değişime en açık olduğu dönem erken çocukluk dönemi olarak ifade edilmektedir. Tanrı tasavvurunun da zihinsel, bilişsel ve duygusal bir içeriği olduğu ve tüm bunlarla geliştiği, şekillendiği de bilinmektedir.

Son yüzyılda özellikle batıda yapılan din psikolojisi çalışmalarında bu soruların cevapları aranmış ve çeşitli araştırmalar yapılmıştır. Ülkemizde ise bu husus ile ilgili yapılan çalışmalar oldukça kısıtlıdır. Bu sebeple Türkiye'de özellikle gelişimin en önemli dönemi olarak kabul gören çocukluk yıllarına dair tanrı tasavvurlarının araştırılıp, oluşum sürecine tesir eden etkenlerin neler olduğunun akademik açıdan ortaya konulması ihtiyaç olarak görülmektedir.

4-6 yaş dönemi çocuklar, bilişsel gelişim açısından somut işlem döneminin başlangıç seviyesinde yer almaktadırlar. Çocuklarda araştırmamıza konu olan Tanrı tasavvuru kavramı, hem bilişsel gelişim hem de sosyal gelişimler ile erken yaşlardan itibaren şekil almaya başlamaktadır. Bu sebeple 4-6 yaş grubu, Tanrı tasavvuru kavramının zemininin olduğu kritik bir dönemi ifade etmektedir. Bu yaş döneminde ki çocukların henüz soyut düşünme becerileri tam olarak gelişmediğinden, çocuklar çoğunlukla antropomorfik tasvirlerle yönelirler ve Tanrı'yı insansı özelliklerle anlamlandırma çabası içerisinde olurlar.

Bu yaş grubundaki Tanrı tasavvuru genellikle görsel imgelerle kendini gösteren bir forma sahiptir.

Bizde bu çalışmamızda yetişkinlik döneminin temel taşlarının oluştuğu 4-6 yaş döneminde yer alan çocukların tanrıyı nasıl algıladıklarını, zihinlerinde nasıl bir tanrı tasavvuru var ettiklerini Ankara Yenimahalle örneklem grubu içerisinde incelemeye çalıştık. Onlara bu araştırma kapsamında şu soruları sorduk;

Allah'ı nasıl hayal ediyorsun? Sence Allah nasıl görünüyor?

Allah ile konuşuyor musun? Ona neler söylüyorsun? Ondan neler istiyorsun?

Allah şuan neler yapıyor?

Allah'ı seviyor musun? Neden? Allah çocukları sever mi? Sence Allah çocukları nasıl sever?

Allah'tan korkuyor musun? Neden?

Allah nelere kızar?

Allah kızgın olduğunda neler yapar?

Yapılan araştırmada verilen cevaplar neticesinde elde edilen verileri değerlendirmizde şu bilgilere ulaşabilmekteyiz:

Çocukların Tanrı tasavvurlarının genel olarak parlaklık, büyüklük ve gökyüzü gibi kavramlarla ilişkilendirildiği görülmektedir.

Tanrı'nın eylemleriyle ilgili olarak gözlemci (izleyen, koruyan) ve aktif (doğa olaylarını yöneten, fantastik şeyler yapan) olmak üzere iki temel algı geliştirdikleri de verilen cevaplar doğrultusunda ortaya konulmaktadır.

Çocukların Tanrı ile konuşma algılarında somut isteklerin (oyuncak, dondurma vb.) yanı sıra duygusal ve manevi beklentilerin de yer aldığı görülmektedir.

Allah'ın kızgınlığına ilişkin olarak, çocukların cezalandırıcı bir Tanrı tasavvurundan çok uyarıcı, sabırlı ve affedici bir figür olarak algıladığı net bir şekilde ortaya konulmaktadır.

Tanrı sevgisi ve korkusunun bir arada bulunabildiği, ancak korkunun daha çok saygı ve hayranlıkla ilişkili olduğu da görülmektedir.

Çalışmadan elde edilen bulgular doğrultusunda ulaşılan temel verileri alan yazım çerçevesindeki değerlendirdiğimizde;

Tablo 11. Çocukların Tanrı Tasavvurlarının Kuramsal İlişkisi

Çocukların Tanrı Tasavvuru	Kuramsal Açıklama / İlişkili Kavram
Tanrı'nın "parlak, ışıltılı, büyük, gökyüzünde" olması bağlamında	Piaget'in Sezgisel Dönem Kuramı: Çocukların soyut kavramları somut imgelerle ilişkilendirmesi ²⁶³
Tanrı'nın "robot, süper kahraman" gibi tasvir edilmesi bağlamında	Antropomorfizm & Sosyal Öğrenme: Çocuklarda medya ve çağın kültürel figürlerinin etkisiyle gelişen temsil durumları ²⁶⁴
Tanrı'nın "izleyen, koruyan" ya da "yağmur yağdıran, fırtına çıkarıcı" bir figür olması bağlamında	Animizm & Sezgisel Biliş: Çocukların doğa olaylarını Tanrı ile ilişkilendirilmesi.
Tanrı ile konuşup "oyuncak, dondurma, süper güç istemek" bağlamında	Bağlanma Kuramı (Bowlby): Tanrı'nın duygusal destek sağlayan bir figür olarak görülmesi ²⁶⁵
Tanrı'dan korkmama ya da sadece "güçlü olduğu için" korkma bağlamında	Tanrı İmgesi – Tanrı Konsepti Ayrımı & Otorite Algısı: Çocuklarda korkudan çok güven ve hayranlık duygularının hâkim olması ²⁶⁶
Tanrı'nın kızdığı şeyler "yalan, kavga, yaramazlık" bağlamında	Kohlberg'in Ahlaki Gelişim Kuramı & İçselleştirilmiş Ahlaki Kontrol: Çocuklarda Ödül-ceza temelli ahlaki yargıların oluşması. ²⁶⁷
Tanrı'nın "affeden, uyaran ama ceza vermeyen" bir figür olması bağlamında	Sevgi Temelli Bağlanma & Rehberlik: Çocuklarda ceza yerine sabır ve affedicilik ön planlı bir tasavvurun olması ²⁶⁸
Çocukların Tanrı Tasavvurlarının çevresel deneyimlere göre değişim göstermesi bağlamında	Oser ve Gmünder yargı Gelişimi Kuramı: Tasavvurların çevresel faktörlerle sürekli etkileşim içinde oluşması ve çocuğun çevresi ve toplumla deneyimlediklerine göre etkileşimsel bir dini gelişim göstermesi. ²⁶⁹

²⁶³ Jean Piaget, *The Child's Conception of the World*, çev. Joan & Andrew Tomlinson [://efaidnbmnnnibpajpcglclefindmkaj/https://ia902309.us.archive.org/14/items/childsconception01piag/childsconception01piag.pdf](https://efaidnbmnnnibpajpcglclefindmkaj/https://ia902309.us.archive.org/14/items/childsconception01piag/childsconception01piag.pdf)

²⁶⁴ https://www.asecib.ase.ro/mps/Bandura_SocialLearningTheory.pdf

²⁶⁵ Bowlby, *Attachment and loss: Retrospect and prospect* (American Journal of Orthopsychiatry, 52(4), 664–678, 1982). <https://doi.org/10.1111/j.1939-0025.1982.tb01456.x>

²⁶⁶ Rizzuto, *The Birth of the Living God: A Psychoanalytic Study*. (Chicago: University of Chicago Press, 1979), ss. 88

²⁶⁷ Kohlberg, *Essays On Moral Development: The Philosophy Of Moral Development* (San Francisco: Harper & Row, 1981)

²⁶⁸ [chrome-extension://efaidnbmnnnibpajpcglclefindmkaj/https://web.mit.edu/allanmc/www/winnicott1.pdf](https://web.mit.edu/allanmc/www/winnicott1.pdf)

²⁶⁹ Fritz Oser & Paul Gmünder, *Religious Judgement: A Developmental Perspective*. <https://archive.org/details/religiousjudgmen0000oser/page/n5/mode/2up>

Tüm bunlar değerlendirilince çocukların Tanrı tasavvuru, hayal gücü, çevresel etkiler ve bilişsel gelişim süreçleri ile paralel bir şekilde şekillenmektedir.

Çocukların Tanrı'yı somut imgelerle tanımlama eğiliminde olduğu, ancak zaman içerisinde bu imgelerin daha soyut ve kavramsal hale gelebileceği çocukların vermiş olduğu ifadelerde görülmektedir.

Piaget'nin bilişsel gelişim kuramına göre 4-6 yaş grubu çocuklar sezgisel dönem içinde yer almaktadır. Bu dönemde çocuklar somut işlemler yerine görsel ve duyuşsal imgelerle düşünme eğilimindedir. Mantık kurallarına uygun düşünme becerisi yerine, sezgilerine dayalı olarak düşünmekte ve karşılaştıkları problemlere sezgileriyle çözüm bulmaya çalışmaktadırlar. Çocuklar 4-6 yaş döneminde, genel anlamda nesnenin dikkat çekici özelliklerine odaklanmakta ve nesnenin diğer özelliklerini gözden kaçırma eğilimi göstermektedir. Bu nedenle Tanrı'yı parlak, büyük, gökyüzünde, ışık saçan, bazen insan benzeri ama ulaşılmaz bir varlık olarak tasvir etmeleri, gelişimsel özellikleriyle uyum göstermektedir. Ayrıca animistik düşünce (cansız nesnelere ruh atfetme) ile Tanrı'yı süper kahraman, robot veya fantastik figürler gibi hayal etmeleri, bu yaş grubundaki çocukların düşünce yapısına uygunluk göstermektedir.

Çocukların Tanrı'yı parlak ve ışıklı olarak tanımlamalarında modern görsel medya (çizgi filmler, ışıklı ekranlar, süper kahraman figürleri), telefon ve tablete maruz kalmaları da bir etki oluşturmaktadır.

Tanrı'nın çocuklar tarafından koruyucu ve izleyici olarak algılanması, aile okul veya sosyal çevrelerinin onlara "Allah her şeyi görür, bizi korur" gibi ifadelerle Tanrı'yı anlatmalarının bir sonucu olabileceği de düşünülmektedir. Çocuklar, Tanrı'yı koruyucu, yardımsever ve bağışlayıcı bir figür olarak algılamakta, bu da onlarda güven ve huzur duygusu yaratmaktadır. Buna karşılık, korku duygusu daha çok saygı ve hayranlıkla ilişkilidir diyebilmekteyiz. Tanrı ile konuşan, ondan somut isteklerde bulunan çocuklar, Tanrı'yı bir bağlanma figürü olarak algılamaktadır. Bu durum Bowlby'nin bağlanma kuramıyla ilişkisini ortaya koymaktadır. Çocuklar, kendilerini güvende hissetmek için Tanrı'ya yönelmekte ve duyuşsal ihtiyaçlarını bu şekilde ifadelendirmektedirler. Benzer şekilde, çocukların Tanrı'dan korkmadıklarını ya da yalnızca güçlü olduğu için korktuklarını ifade etmeleri, Tanrı'yı ceza veren bir figürden çok koruyucu ve sevgi dolu bir varlık olarak

içselleştirdiklerini göstermektedir.²⁷⁰ Bu denge, dini eğitimde cezaya dayalı bir yaklaşımdan ziyade, sevgi ve rehberlik odaklı bir pedagojinin benimsenmesi gerektiğini de gözler önüne sermektedir.

Çocukların Tanrı tasavvurunda ahlaki değerlerin de önemli bir yer tuttuğu gözlemlenmiştir. Yalan söylemek, kavga başlatmak veya çevreye zarar vermek gibi davranışların Tanrı tarafından hoş karşılanmadığını ifade etmeleri, dini algının çocukların ahlaki gelişiminde bir rehber rolü üstlendiğini ortaya koymaktadır. Ayrıca, çocukların Tanrı'nın yalan söylemek, kavga etmek, yaramazlık yapmak gibi davranışlar kışkırttığı davranışlar belirtmeleri, ahlaki kontrolün dış bir figür üzerinden içselleştirildiğine işaret etmektedir. Bu eğilim, Kohlberg'in ahlaki gelişim kuramının ilk evrelerine denk düşmekte ancak dikkat çekici bir biçimde, Tanrı'yı affeden, uyaran ama ceza vermeyen bir figür olarak gören çocukların varlığı, ceza temelli olmayan, sevgi temelli bir Tanrı tasavvurunun çocuklarda gelişmekte olduğunu düşündürmektedir.²⁷¹ Bu bağlamda, Tanrı tasavvurunun çocuklara sosyal ve çevresel sorumluluk kazandırmada etkili bir araç olduğunu söyleyebilmekteyiz.

Çocuklar tarafından Tanrı'nın doğa olaylarıyla ilişkilendirilmesi (yağmur yağdırma, rüzgâr estirme, gök gürültüsü yapma gibi), onların doğal çevreleriyle Tanrı'nın varlığı arasında bağlantı kurduklarını göstermektedir. Bu durum çocukların çevresel farkındalıklarının dini bir çerçevede geliştiğini göstermektedir. Ayrıca Okul öncesi eğitim süreçlerinde çevre eğitimi ile dini eğitimin uyum içerisinde olması çocukların Tanrı algısını ve çevreye duyarlılığını güçlendirebileceğini işaret etmektedir

Bu çalışmada, çocukların Tanrı'yı ifade ederken çoğunlukla hayal güçlerini kullandıkları görülmektedir. “Gökkuşağından elbisesi olan” veya “uçan bir dinozorla başka gezegenlere giden” Tanrı betimlemeleri, çocukların dini ifadeleri iç dünyalarındaki hayaller ile harmanladıklarını ortaya koymaktadır. Bu bulgu bizlere, dini eğitim süreçleri içerisinde, çocukların kendi hayal güçlerini destekleyen yaratıcı ve interaktif metotların zenginleştirilmesinin öğrenme süreçlerini pozitif açıdan etkileyebileceğini göstermektedir.

---

²⁷⁰ Bowlby, *Attachment and loss: Retrospect and prospect* (American Journal of Orthopsychiatry, 52(4), 664–678.1982). <https://doi.org/10.1111/j.1939-0025.1982.tb01456.x>

²⁷¹ Kohlberg, *Essays On Moral Development: The Philosophy Of Moral Development* (San Francisco: Harper & Row, 1981)

Çocukların Tanrı ile bir arkadaşıyla sohbet eder gibi konuşabilme eğilimi göstermesi ve rahatlıkla konuşabileceklerini düşünmeleri, onların manevi deneyim geliştirme sürecinin bir parçası olarak yorumlanabilmektedir. Ancak, bu konuşmalar incelendiğinde geleneksel dua pratiği göstermekten çok, çocukların kendi iç dünyalarındaki oyun ve hayal gücü ile ilişkili olduğu gözlemlenmektedir. Oyuncak istemek, dondurma talep etmek, hasta olduğunda iyileşmeyi dilemek gibi ifadeler, çocuğun Tanrı ile kurduğu ilişkiyi somutlaştırma ihtiyacının bir göstergesi olarak nitelendirilebilir. Ayrıca bu bulgu bizlere, dini eğitimin, çocukların yaşam gerçekliklerini ve onların ihtiyaç duyduğu her şeyi göz önünde bulundurarak yapılandırılmasını vurgulamaktadır.

Yapmış olduğumuz bu çalışmada çocukların büyük çoğunluğunun Tanrı'yı affedici, uyarıcı, sabırlı ve sevgi dolu bir figür olarak gördüğü tespit edilmiştir. Bu durum, korkuya dayalı bir Tanrı imajının bu yaş grubunda baskın olmadığını göstermektedir. Ancak bazı çocuklar Tanrı'nın çok güçlü ve büyük olduğu için korkutucu olabileceğini de ifade etmiştir. Bu da çocukların otorite figürleriyle (ebeveynler, öğretmenler) ilişki kurma biçimleriyle bağlantılı olabilmektedir.

Bu araştırma, 4-6 yaş okul öncesi eğitim dönemi çocuklarının Tanrı tasavvurlarının, sevgi, güven, hayranlık ve ahlaki değerler gibi temel unsurlar üzerine inşa edildiğini ortaya koymaktadır. Çocukların bu tasavvuru, alacakları dini eğitimin onların kişisel dünyalarına hitap edecek şekilde planlanması gerektiğini gözler önüne sermektedir. Ayrıca, dini kavramların çocukların hayal güçleri, sosyal çevreleri ve aile okul yaşantısı gibi günlük yaşam tecrübeleri ile birleştirilmesi daha anlamlı ve etkili bir öğrenme alanı oluşturabilmektedir.

Tanrı tasavvuru ile ilgili batı da ve Türkiye'de yapılan çalışmalar incelendiğinde batıda Nye & Carlson'un San Diego bölgesindeki özel Protestan ve Katolik gündüz okullarına devam eden 5-16 yaş arasındaki 120 çocuk arasında yapmış oldukları çalışmalarında Tanrı tasavvurunun gelişiminde çocukların dinsel bağlılığa göre değişmediğini ancak soyut düşünmede gelişmeler ile birlikte ve artan sosyal esneklikle birlikte, eğitimin çocuğun Tanrı görüşü üzerinde etkili olabileceği göstermektedir.²⁷² Nyhof&Johnson'un yapmış oldukları çalışmada da Tanrı'yı soyuttan somuta değişen biçimlerde sunan dini geleneklerle büyüyen çocukların Tanrı tasavvurları üzerinde sezgisel,

---

²⁷² J. S. Carlson vd., "The Development of the Concept of God in Children", *The Journal of Genetic Psychology* 145/1 (1984): 137-142.

bilişsel alanın ve dinin etkisi olduğu görülmektedir²⁷³ 3-7 yaş arasındaki çocuklarla yapılan çalışma genel olarak, çocukların, dinden bağımsız olarak, Tanrı'yı insanlardan ayırdıklarını ve Tanrı hakkında benzer fikirlere sahip olduklarını, fiziksel özelliklerden daha çok doğaüstü psikolojik özelliklere sahip olduklarını ifade etmektedir. Çocukların Tanrı kavramlarında sadece antropomorfik olmadıklarını, ancak erken yaşta doğaüstü etkenleri zihinsel özelliklere sahip olarak anladıklarını ve dini geleneklerinden etkilenecek etkenler arasındaki farklılıkları öğrenmeye devam ettiklerini göstermektedir. Roos'un yapmış olduğu çalışmada da 72 okul öncesi çocuk ile görüşme yapılmıştır. Çocukların Tanrı Tasavvurlarının oluşmasında çocuklar, onların öz bakımını sağlayan yetişkinlerle olan tüm ilişkilerinde tamamen olumsuz olarak ilişki deneyimleseler bile, evlerinde ve okullarında güçlü ve rahatlatıcı, yardımsever bir Tanrı hakkında bilişsel olarak bilgi edinmektedirler. Ancak, böyle bir ortamda Tanrı ile samimi, kişisel bir bağ kurma da duygusal olarak bilgi edinmedikleri de elde edilmiştir.²⁷⁴ Penick'in yapmış olduğu çalışmada da, 3.- 6. sınıfa giden 24 evanjelik Hristiyan çocuğun Tanrı tasavvurları ile mantıksal düşünme becerileri karşılaştırılmıştır. Çocukların Tanrıyı İncil'de tasvir edilen hâli, rahatlatıcı, yaratıcı, koruyucu, insanî özellikler taşıyan, cennette yaşayan, erkek, kusursuz, güçlü, gerçek ve ebeveyn gibi bir figür olarak gördükleri tespit edilmiştir. Bununla birlikte somut düşünme becerisine sahip çocuklar Tanrı'yı genellikle "merhametli bir rehber" olarak görmektedir.²⁷⁵ Türkiye'de yapılan çalışmalarda da Çayır çocukların Tanrı tasavvurlarını yaş, cinsiyet, anne-baba dindarlığı ve ebeveyn imgeleri gibi değişkenler üzerinden incelemiştir. Ve çalışmayı 5-12 yaş arası 203 çocukla yürütmüştür. Çalışmanın sonucunda da çocukların Tanrı'yı algılayış biçimlerinin gelişimsel süreçle ve çevresel faktörlerle nasıl bir forma dönüştüğünü ortaya koymuştur.²⁷⁶ Öcal'da yapmış olduğu çalışmasında 4 ile 10 yaş arasındaki çocukların Tanrı hakkındaki düşüncelerini incelemektedir. Çalışma, gelişim özellikleri, çocukların aile yapısı ve cinsiyet gibi değişkenlerin çocukların Tanrı algısında nasıl etkili olduğunu ortaya koymaktadır.²⁷⁷ Taçar'ın araştırması incelendiğinde de çocukların kitaplar aracılığıyla daha soyut ve olumlu bir Tanrı tasavvuru geliştirebildiklerini göstermektedir.²⁷⁸ Sami'nin

²⁷³ Melanie A. Nyhof ve Carl N. Johnson, "Is God Just a Big Person? Children's Conceptions of God Across Cultures and Religious Traditions", *British Journal of Developmental Psychology* 35/1 (2017): 60-75.

²⁷⁴ De Roos, Simone A. vd., "Effects of Mothers' and Schools' Religious Denomination on Preschool Children's God Concepts", *Journal of Beliefs & Values* 24/2 (2006): 84-103.

²⁷⁵ Steven Penick, *A Comparison of Evangelical Christian Children's God Concepts and Logical Thinking Ability*, Yüksek Lisans Tezi, University of North Texas, 2007.

²⁷⁶ Çayır, "Çocuklarda Tanrı Tasavvuru Üzerine Bir Araştırma", *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 15/2 (2013): 25-60.

²⁷⁷ Mustafa Öcal, "Okulöncesi ve İlköğretim Çağı Çocuklarının Allah Tasavvurları Üzerine Bir Araştırma", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13/2 (2004):

²⁷⁸ Taçar, *Bibliyoterapi Yönteminin Çocuklarda Allah Tasavvurunun Olgunlaşmasına Etkisi (5-6 Yaş Grubu*

araştırması incelendiğinde de kişinin çocuklukta yaşadığı ihmal ve istismarın Tanrı tasavvurlarına etkisine, bilişsel çarpıtmaların bu ilişkide aracı rol oynayarak olumsuz yaşam deneyimlerinin Tanrı tasavvuruna negatif yönde etkileyebileceğini ortaya koymuştur.²⁷⁹

Yapmış olduğumuz araştırma tüm bu çalışmalardan farklı olarak çocukların Tanrı'yı tasavvur ederken hayal gücü dolu ifadeler kullandıklarını, içinde buldukları çağdaki teknolojik gelişimlerden, animasyon ve çizgi filmlerden etkilendiklerini ve zihinlerinin bunlara göre şekillendiğini göstermektedir. Ayrıca çocukların hayal gücü ve maruz kaldıkları kültürel imgelerle Tanrı tasavvurunu şekillendirdiklerini de ortaya koymaktadır. Özellikle teknolojinin, çizgi filmlerin ve popüler kültürün etkisi bazı çocuklarda daha belirgin olarak gözlemlenmektedir. Çocukların teknoloji ve kahraman figürleriyle Tanrı'yı anlamlandırmaya çalıştığı da araştırma neticesinde ortaya çıkan sonuçlar arasında yer almaktadır. Bununla Birlikte yine elde edilen bulgular, okul öncesi dönemdeki dini gelişimin sağlıklı şekilde desteklenmesi adına çeşitli önerileri beraberinde getirmektedir:

Öneriler şu başlıklar temelinde yapılmıştır;

1. Gelişim Düzeyine Uygun Dini Anlatım Modelleri Geliştirilmesi

Çocukların Tanrı'yı çoğunluk olarak görselleştirilmiş, somut imgelerle ifade etmeleri, soyut dini kavramların onların dünyasında ancak belirli gelişimsel düzeylerde anlam kazandığını ifade etmektedir. Bu nedenle dini anlatımlar çocukların bilişsel gelişim düzeylerine uygun olarak sadeleştirilerek sunulmalı ve hikâyeler, masallar, canlandırmalar ve görsellerle desteklenen interaktif anlatım yöntemleriyle çocukların dünyasında daha anlamlı hale getirilebilmelidir.

2. Korku Değil Sevgi Temelli Tanrı Algısı Teşvik Edilmesi

Çalışma bulgularına değerlendirildiğinde çocuklar Tanrı'yı genellikle "iyilik yapan", "koruyan", "seven" bir varlık olarak tanımlamaktadırlar. Bu durum, okul öncesi dönemde Tanrı'nın sevgi, şefkat ve güven veren yönüyle tanıtılmasının daha sağlıklı bir dini gelişim sağlayacağını gözler önüne sermektedir. Tanrı'yı cezalandıran, sürekli gözetleyen ve korkutan bir figür olarak sunmak, çocuklarda psikolojik açıdan kaygı ve suçluluk

---

Örneği) Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü 2022.

²⁷⁹ Said Sami. "Çocukluk Dönemi İhmal ve İstismar Yaşantılarının Tanrı Tasavvuru ile İlişkisinde Bilişsel Çarpıtmaların Aracı Rolü", *Hitit İlahiyat Dergisi* 23/2 (2024): 1067-1089.

duygularına yol açabilmektedir. Bu nedenle anlatımlarda korku yerine sevgi ve güven temelli bir yaklaşım benimsenmelidir.

3. Aile Eğitimi ve Aile Katılımlarının Teşvik Edilmesi

Çocukların dine dair algılarının oluşmasında ailenin etkisi oldukça büyüktür. Bu nedenle ebeveynlerin erken çocukluk döneminde çocuklarla dini konularda nasıl konuşabileceklerine dair bilinçlendirilme oldukça önemlidir. Ailelere yönelik seminerler, rehber kitapçıklar veya uzman desteğiyle gerçekleştirilecek atölye çalışmaları, çocuğun sağlıklı bir Tanrı tasavvuru geliştirmesinde yol gösterici olabilmektedir. Ayrıca Cumhurbaşkanlığının 2025 yılını “Aile” yılı olarak belirlemesi her konuda her alanda ailenin birinci dereceden etken olduğunda resmi olarak altının çizilmesine zemin hazırlamıştır. Ailelerin kendi korku veya öfke merkezli Tanrı tasavvurlarını çocuklara doğrudan aktarmamaları gerektiği vurgulanma ve bu vurgulanma yapılmadığında çocukların sevgi temelli bir Tanrı tasavvuru oluşturduğu da ifade edilmelidir.

4. Okul Öncesi Eğitim Programlarında Dini ve Manevi Gelişim Unsurlarının yer Alması

Millî Eğitim Bakanlığı'nın okul öncesi eğitim programları müfredatında dinî ve ahlaki gelişime yönelik destekleyici etkinliklere daha fazla yer verilmelidir. Bu içerikler dinî öğretim değil, çocuğun varoluşsal sorularına uygun, değerler eğitimiyle entegre edilmiş bir yaklaşımla sunulmalıdır. “Sevgi”, “yardımlaşma”, “doğa sevgisi”, “şükretme” gibi temalar üzerinden yapılan çalışmalar, Tanrı tasavvuruna yönelik farkındalıkları da besleyecektir.

5. Medya ve Dijital İçeriklerin Dini Algıya Etkisinin Göz Önünde Bulundurulması

Araştırma kapsamında bazı çocukların Tanrı'yı robot, çizgi film karakteri ya da süper kahramanlara benzetmesi, medya içeriklerinin çocukların Tanrı tasavvuruna doğrudan etki ettiğini göstermektedir. Bu nedenle dini temalı interaktif içeriklerin denetlenmesi, çocuklara yönelik içeriklerin pedagojik uygunluk taşıması ve Tanrı'yı doğru kavramsallaştırmaya yardımcı olacak görsel-işitsel materyallerin geliştirilmesi gereklidir. Bu gerekliliğin yerine getirilmesi açısından öncelikle de dijital içerik üretimini teşvik edilmesi ve ilgili kurumlarca kaynak aktarımının artırılması yerinde bir uygulama olacaktır.

6. Öğretmen Yetiştirme Programlarına Din Psikolojisi Temelli Eğitimler Eklenmesi

Erken çocukluk eğitimi veren öğretmenlerin, çocukların dini algılarını nasıl yönetecekleri konusunda yeterli bilgiye sahip olmaları oldukça önemlidir. Eğitim fakültelerinin okul öncesi öğretmenliği programlarında Din Psikolojisi, Gelişim Psikolojisi ve Değerler Eğitimi gibi derslerin artırılması ve uygulama temelli hale getirilmeside oldukça önemli görülmektedir. Ayrıca, hizmet içi eğitim programlarında bu konulara özel oturumlar ve konu ile ilgili çalıştayların düzenlenmesi de katkı sağlayacaktır.

7. Tanrı Algısı ve Ahlaki Gelişim İlişkisi Desteklenmelidir

Çalışma sonuçları, çocukların Tanrı tarafından onaylanmayan davranışlar arasında yalan söylemek, kavga etmek gibi ahlaki tutumları sıraladığını göstermektedir. Bu durum da, Tanrı tasavvurunun çocuğun ahlaki gelişim süreciyle yakından ilişkili olduğunu ortaya koymaktadır. Dolayısıyla değer eğitimi çalışmaları, Tanrı tasavvurunu ve ahlaki gelişimi besleyecek şekilde yapılandırılmalıdır. Tanrı'nın “doğruyu seven”, “yardım edeni takdir eden” bir varlık olarak anlatılması, bu yönde gelişimi destekleyebilecektir.

8. Daha Kapsamlı ve Farklı Kültürel Bağlamlarda Araştırmalar Yapılması

Bu çalışma sınırlı bir örnekleme yürütülmüştür. Farklı sosyo-kültürel çevrelerde, farklı dini altyapılarda ya da dini eğitim alan çocuklar üzerinde yapılacak benzer çalışmalar, Tanrı tasavvurunun çeşitliliğini ve ortak yönlerini daha açık biçimde ortaya koyacaktır.

Yapmış olduğumuz araştırma Tanrı Tasavvurunun çocukların zihin dünyalarında ne şartlarda şekillendiğine ve bu zaman zarfında hangi faktörlerin rol oynadığına ışık tutmaktadır. Elde edilen veriler çocukların Tanrı'yı genellikle koruyucu, iyilik yapan ve sevgi temelli bir figür olarak algıladıklarını ortaya koyarken; hayatın içerisinde ki olaylar, insana dair korkular ve sosyal ilişkiler gibi faktörlerin Tanrı tasavvuru üzerindeki etkilerini gözler önüne sermektedir. Bu yönüyle çalışma, Pargament'in dini başa çıkma teorisi, Fowler'ın inanç gelişimi teorisi çerçevelerinin okul öncesi dönemde nasıl somutlaştığını göstermesi açısından ileride yapılacak kuramsal çalışmalara önemli ipuçları sunmaktadır.²⁸⁰ Ayrıca bu çalışma, çocukların dini gelişimlerinin erken yaşlarda nasıl şekillendiğini inceleyen araştırmacılara hem yöntem hem de içerik açısından referans olabilecek nitelikleri

---

²⁸⁰ Pargament *The Psychology Of Religion And Coping. Theory, Research, Practice.* (New York: Guilford Press, 1997)

bünyesinde barındırmaktadır.İleride farklı sosyo-kültürel bağlamlarda, dini eğitim alan veya almayan çocuklar arasında karşılaştırmalı çalışmalar yapılması; yaş grubu, cinsiyet ve aile tutumları gibi değişkenlerin Tanrı tasavvuru üzerindeki etkilerini inceleyen araştırmaların geliştirilmesi açısından da bu çalışmanın öncü bir zemin oluşturması beklenmektedir.Bununla birlikte bu çalışma, 4-6 yaş dönemi okul öncesi çocukların Tanrı Tasavvurunu derinlemesine ele alan nadir araştırmalardan biri olması açısından önemlidir. Elde edilen bulgular ile erken yaş din eğitimi, çocuk psikolojisi ve pedagojik yaklaşımlar açısından faydalı çıkarımlar sunacağı kanaati oluşmaktadır. Bu çalışma, okul öncesi dönemdeki çocukların Tanrı tasavvurlarını anlamaya yönelik nitel bir yaklaşım benimseyerek, bu alandaki literatüre özgün bir katkı sağlamaktadır. Özellikle din eğitimi verilmeyen okul öncesi çocukların Tanrı'ya dair algılarını, duygu ve düşünce temelli ifadelerini incelemesi bakımından, alan yazında nadir görülen bir boşluğu doldurur niteliktedir.

Araştırmacının Yansıtması

4-6 yaş dönemi okul öncesi eğitimi sürecindeki çocukların Tanrı Tasavvuruna dair yapmış olduğum bu çalışma, yalnızca akademik bir sürecin parçası değil, aynı zamanda araştırmacı kimliğim açımdan mesleki ve kişisel gelişimime ayrıca anneliğime destek sağlayan derin ve dönüştürücü bir deneyim olarak tamamlandı. Psikoloji/Davranış bilimleri eğitimi yanı sıra Din Kültürü Ve Ahlak Bilgisi alanında ikinci bir lisansı da tamamlamış bir öğretmen ve okul yöneticisi olarak, çocuklarla yürüttüğüm bu nitel araştırma sürecinde yalnızca literatürle sınırlı kalmadan, gözlem ve empati gibi araştırmacı duyarlılığı gerektiren yönleri de dikkatle değerlendirmeye çalıştım.

Görüşmeler sırasında çocukların yalnızca sözel olarak ifade ettiklerine değilde , beden dillerine, jest ve mimiklerine ve duygusal tepkilerine de dikkat kesildim. Özellikle 4-6 yaş grubundaki çocukların Tanrı tasavvurlarını anlamlandırırken, sadece ne söylediklerini değil, onları nasıl söylediklerini de analiz etmek, kullandıkları ifadeleri derinleştirirken de önemli bir yöntem oldu. Göz teması kurma biçimleri, duraksamaları, tedirginlikleri ya da heyecanları, onların iç dünyalarına açılan son derece narin bir kapı gibiydi.

Aynı zamanda çocukların Tanrı tasavvurlarının, içinde yetiştikleri aile yapısıyla ve anne babaları ile dini konulardaki sohbetleri ve davranışlarıyla yakından ilişkili olduğunu da gözlemledim. Bazı çocukların ifadeleri, evde duydukları kavramların etkisiyle şekillenmişti.

Bu da beni, Tanrı tasavvurunun bireysel olduğu kadar ailesel, çevresel ve kültürel bağlamda da ele alınması gerektiği düşüncesine yöneltti.

Araştırmacı kimliğimin bir diğer önemli boyutu ise; başörtülü,kadın bir araştırmacı olmamdı. Görüşmeler sırasında bazı çocukların bana karşı daha mesafeli ya da çekingen, bazı çocukların ise daha meraklı ve rahat davrandığını gözlemledim. Bu farklılıkların, görünüşümden ve cinsiyetimden kaynaklanan algılarla ilişkili olabileceğini düşündüm. Özellikle toplumda dini simge olarak görülen başörtüsü ile karşılaşmaları bazı çocukların, Tanrı tasavvurunu sorgularken benim varlığımla kurdukları ilişki biçimi; araştırma sürecine dair bir yansıma olduğu kanaatindeyim. Bu durum, çocukların iç dünyasında yetişkinin fiziksel görünümünün ve cinsiyetinin bile anlam inşasında nasıl rol oynayabileceğini bana bir kez daha hatırlattı.

Sonuç olarak, bu araştırma sadece çocukların dünyasını değil, kendi önyargılarımı, varsayımlarımı ve araştırma yöntemlerimi de gözden geçirdiğim bir yolculuk oldu. Her görüşme, hem bir öğrenme hem de kendi içsel yolcuğumda bir dönüşüm alanıydı. Bu deneyim, mesleki kimliğimi olduğu kadar, insan olarak bakış açımı da zenginleştirdi.

KAYNAKLAR

- Acar Hatice, *İlkokul Çocuklarının İnanç Gelişimi; Psiko-Teolojik Bir Yaklaşım*, Yüksek Lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas, 2006
- Akduman Gülümser Gültekin, "Okul öncesi eğitimin Tanımı ve Önemi", Ed. Gülden Uyanık Balat, *Okul öncesi eğitime Giriş*, (5. Basım, Nobel Yayınları, Ankara: 2015, s. 8.)
- Allport Gordon, *Birey Ve Dini*, (çev. Bilal Sambur), Ankara 2004.
- Armaner Neda, *Din Psikolojisine Giriş I*, (Ankara, 1980), 117.
- Aydar Ayşe vd. *Attachment Theory and Child's Perception of God at 4-6 Ages*, ULUM 2/1 (Ağustos 2019), 51-74. <https://doi.org/10.5281/zenodo.3376960>.
- Baker C. Vd., "Method Slurring: The Grounded Theory/Phenomenology Example", *Journal of Advanced Nursing* 17 (1992): 1355-1360.
- Balcı Ali , *Sosyal Bilimlerde Araştırma: Yöntem, Teknik ve İlkeler*, 12. bs., (Ankara: Pegem Akademi, 2016).
- Baltes P. B., *Theoretical Propositions Of Life-Span Developmental Psychology: On The Dynamics Between Growth And Decline*. (Developmental Psychology, 23(5) 1987), 611–626. <https://doi.org/10.1037/0012-1649.23.5.611>
- Bandura Albert, *Self-efficacy: The Exercise of Control*, (New York: W. H. Freeman/Times Books/Henry Holt & Co., 1997).
- Barnett William S., *Long-term effects of early childhood programs on cognitive and school outcomes. The Future of Children*, (5(3), 25-50. [https://doi.org/10.2307/1602366\(1995\)](https://doi.org/10.2307/1602366(1995))
- Bartkowski John vd., *Religion And Child Development: Evidence From The Early Childhood Longitudinal Study*. (Social Science Research. 37. 18-36. 10.1016/j.ssresearch.2007)
- Başkurt İrfan, *Federal Almanya'da Din Eğitimi*, (İstanbul: M.Ü. İ.F.A.V. Yayınları, 1995), 23.

- Bee Helen vd., *Lifespan Development*. (Boston: Allyn & Bacon, 2019)
- Bee Helen. vd. *Çocuk Gelişim Psikolojisi* (1. Basım). Çev. Gündüz, O.(İstanbul. Kaknüs Yayınları.2009)
- Berk Lee E., *Child development (5th edt)*. (Boston and London: Allyn & Bacon.2000)
- Bilgin Beyza, “Okul Öncesi Çağı Çocuğunda Din Duygusu”, *Okul Öncesi Eğitimi Dergisi*, sy. 30 (Ekim 1985): 5-6.
- Birand, Kamiran *Tanrı Şuuru Hakkında*, (Türk Tarih Kurumu Yayınevi, S. 4 (1953), ss. 89-91)
- Boyatzis Chris J. vd., *Parent-Child Communication About Religion: Survey And Diary Data On Unilateral Transmission And Bi-Directional Reciprocity Styles*,(Review of Religious Research 44/3 (2003) 252–270.
- Bronfenbrenner Urie, *The Ecology of Human Development: Experiments by Nature and Design*. (Harvard University Press, 1979).
- Brownell Celia vd., *The Role Of Socialization. Child Development Perspectives*, (The Early Social Development Research Lab. Prosocial behavior in infancy 10(4 2016)) s 222–227
- Carlson J. S. vd., “The Development of the Concept of God in Children”, *The Journal of Genetic Psychology* 145/1 (1984): 137-142.
- Chouinard Michelle, *Children's Questions: A Mechanism For Cognitive Development*. (Monogr Soc Res Child Dev. 2007;72(1):vii-ix, 1-112; discussion 113-26. doi: 10.1111/j.1540-5834.2007.00412.x. PMID: 17394580).
- Clair Michael St., *Object Relations and Self Psychology*,(Cengage Learning 2000)
- Cole Pamela, *Emotion Regulation As A Scientific Construct: Methodological Challenges And Directions For Child Development Research*. (Child Dev. 2004 Mar-Apr;75(2):317-33. doi: 10.1111/j.1467-8624.2004.00673.x. PMID: 15056186.2004)
- Coşkun Rauf, Recai Altunışık ve Engin Yıldırım, *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri: SPSS Uygulamalı*, (Sakarya: Sakarya Yayıncılık, 2007).

- Cömert Dilek vd., “Okulöncesi Eğitim Kurumlarında Aile Katılımının Önemi: Öğretmen-Aile-Çocuk ve Kurum”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 6 (2004): 132-145.
- Çabuk Salih K., *İlköğretim Öğrencilerinde Allah İnancı*, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.2006
- Çapçioğlu İhsan vd., “Nicel ve Nitel Yöntemler Arasındaki Farklar”, ed. Özcan Güngör, *Bilimsel Araştırma Süreçleri: Yöntem, Teknik ve Etiğe Giriş*, (Ankara: Grafiker Yayınları, 2018)
- Çayır Celal, *Çocuklarda Tanrı Tasavvuru Üzerine Bir Araştırma*, Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 15.2 (2013): 25-60.
- Çelik Nuran, *4-6 Yaş Grubu Çocuklarda İnanç Esrarının Algılayış Biçimleri* Yüksek Lisans Tezi, Gümüşhane Üniversitesi 2019.
- Dahl Ronald E., *The Impact Of İnadequate Sleep On Children's Daytime Cognitive Function*, (Seminars in Pediatric Neurology, Volume 3, Issue 1,1996)
- Damon William vd., *Handbook of Child Psychology: Theoretical Models of Human Development*. (New York: Wiley, 2006).
- De Roos S. A(Simone). Vd., (2003). *Effects Of Mothers' And Schools' Religious Denomination On Preschool Children's God Concepts* (Journal of Beliefs & Values, 24(2)2003), 165–181. <https://doi.org/10.1080/13617670305427>
- Denham Susan A. vd The Socialization of Emotional Competence. In J. E. Grusec & P. D. Hastings (Eds.), *Handbook of socialization: Theory and research* (New York: Guilford Press, 2007), 614-637.
- Dewey John, *Democracy And Education: An Introduction To The Philosophy Of Education*, (The Macmillan Company, 1916)
- Düzgün Şaban Ali, *Allah Tasavvurlarına Dair Tartışmanın Problematigi*, (Tanrı Tasavvurları ve Sosyal Hayata Yansımaları Sempozyumu, Sakarya, 60-96. (2005)

- Eisenberg Nancy, *Handbook of child psychology: Social, emotional, and personality development* (5th ed., pp. 701–778). 1998)
- Ekind David, *The Child's Reality: Three Developmental Themes.*(Hillsdale, NJ:Erlbaum, 1978)
- Ekiz Durmuş, *Bilimsel Araştırma Yöntemleri [Scientific Research Methods]*, (Ankara: Anı Yayıncılık, 2013).
- Erikson Erik H., *Childhood and Society.*(New York: Norton, 1963)
- Erikson Erik H., *The Life Cycle Completed (Extended Version)*, (New York: W. W. Norton & Company, 1998).
- Feldman Robert, *Development Across The Life Span* (Boston: Pearson, 2018)
- Fowler James W., *Stages of Faith: The Psychology of Human Development and the Quest for Meaning* (San Francisco: Harper & Row, 1981).
- Fowler James W., *Weaving the New Creation: Stages of Faith and the Public Church*, (San Francisco: HarperCollins, 1991).
- Francis Leslie J. vd., *Measuring Attitude Towards Christianity During Childhood And Adolescence*, (Personality and Individual Differences 10/7 1989): 695–69
- Freud Sigmund, *The Future of an Illusion*,*The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud*, (Volume XXI (1927-1931): The Future of an Illusion, Civilization)
- Fromm Erich, *Erdem Ve Mutluluk*, (Türkiye İş Bankası Yayınları, 1. Baskı 1993)
- Gallahue, David L, vd. *Understanding Motor Development: Infants, Children, Adolescents, Adults.* (Boston: McGraw-Hill, 2006)
- Gelman Susan vd., (1986/08).*Categories and induction in young children.* (Cognition 23(3): 183-209. <http://hdl.handle.net/2027.42/26083>)
- Goldman Ronald, *Religious Thinking from Childhood to Adolescence*,(University of Oxford 1964)

- Goleman Daniel, *Emotional Intelligence* (New York: Bantam Books, 1995)
- Gottlie Gilbert, *Individual Development and Evolution: The Genesis of Novel Behavior*,(New York: Oxford University Press, 1991)
- Güngör Erol, *Ahlâk Psikolojisi Ve Sosyal Ahlak (1)* (İstanbul: Yer-Su yayıncılık.2020)
- Güngör Özcan, ed., *Bilimsel Araştırma Süreçleri: Yöntem, Teknik ve Etiğe Giriş*, (Ankara: Grafiker Yayınları, 2018).
- Hart Betty vd., *Meaningful Differences In The Everyday Experience Of Young American Children*. (Baltimore: Paul H. Brookes Publishing 1995)
- Hartup W. Andrew, “The Company They Keep: Friendships and Their Developmental Significance”, *Child Development* 67/1 (1996): 1–13, <https://doi.org/10.2307/1131681>.
- Havighurst Robert J., *Human Development and Education*. (New York: Longman, 1953)
- Hay David vd., *The Spirit Of The Child*.(Jessica Kingsley Publishers.2006)
- Hayta Akif, *Bağlanma Kuramı Ve Tanrı Tasavvuru İlişkisi Üzerine Bir Araştırma*, Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2017
- Haywood Kathleen M. vd., *Life Span Motor Development*, (Champaign, IL: Human Kinetics, 2009)
- Heckman James, *Skill Formation And The Economics Of Investing In Disadvantaged Children*. (Science, 312(5782), 1900-1902. <https://doi.org/10.1126/science.1128898>(2006)
- Hick John, *Philosophy of Religion* (Englewood Cliffs,1973)
- Hoff Erika, *Sosyal Bağlamlar Dil Gelişimini Nasıl Destekler Ve Şekillendirir*. (Gelişimsel İnceleme, 26, 55-88.<http://dx.doi.org/10.1016/j.dr.2005.11.002>(2006)
- Holm G. Nils, *Din Psikolojisine Giriş*, çev. Abdulkerim Bahadır, (İstanbul: İnsan Yayınları, 2004), 168.
- Hökelekli Hayati, *Din Psikolojisi*, (118.TDV Yayınları 1993)

Jones James W., *Psychodynamic Theories Of The Evolution Of The God Image*,(Journal of Spirituality

Kağıtçıbaşı, *Benlik, Aile Ve İnsan Gelişimi Kültürel Psikoloji*.(İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.2010)

Karaca Faruk, *Dini Gelişim Teorileri* (Değerler Eğitim i Merkezi Yay., İstanbul.2007)

Kaya Mahmut, *Tasavvur*, (Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, 40. İstanbul: TDV Yayınları, 2011)

Kılıç Selim, “Örnekleme Yöntemleri”, *Duygudurum Bozuklukları Dergisi* 3/1 (Ocak 2013): 44, <https://doi.org/10.5455/jmood.20130325011730>.

Kılıçoğlu Arslan vd. *Çocuk Refahı*, (Disiplinlerarası Çocuk Hakları Araştırmaları Dergisi, 3(6), 115-128.(2023)

Kısa Cihat, *Filozofların, Teologların Ve Psikanalistlerin Tanrısı: Tanrı Kavramı Ve Tanrı Tasavvuru*, (International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 10/10 Summer 2015, p. 639-654)

Knight Nicola vd., *Children's Attributions Of Beliefs To Humans And God: Cross-Cultural Evidence*. (Cognitive Science 28 (1) 2004)117-126.

Koç Ayşe, *Üniversite Öğrencilerinde Tanrı Tasavvuru, Benlik Algısı Ve Öfke Yaşantısı*. Yüksek Lisans Tezi 2011 Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,

Kohlberg Lawrence, *Essays On Moral Development: The Philosophy Of Moral Development* (San Francisco: Harper & Row, 1981)

Kotan Hatice, *5-6 Yaş Çocuğu Ana Sınıf Öğrencilerinde Dini Duygu Ve Düşünce Gelişimi”*, Yüksek Lisans Tezi Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü 2003.

Köhler Wolfgang, *The Place Of Value In A World Of Facts* (Kegan Paul Trench Trubner Co.1939)

Kutsal Kitap (24.Kasım.2024) Yaratılış, 1:27.

Küng Hans, *Does God Exist? An Answer for Today*, (New York,1980)

- Lawrence Richard T, *Measuring The Image Of God: The God Image Inventory And The God Image Scales*. (Journal of Psychology and Theology, 25(2), 214-226. <https://doi.org/10.1177/009164719702500206> (Original work published 1997)
- Marr Deborah vd., *Fine Motor Activities In Head Start And Kindergarten Classrooms*. (Am J Occup Ther. sep-Oct;57(5):550-7)
- MEB, *Okul Öncesi Eğitim Programı*. (Vize Yayıncılık: Ankara.2013)
- Mehmedoğlu Ali Ulvi, *Tanrıyı Tasavvur Etmek*, (Çamlıca Yayınları, 2011)
- Meyer Birgit, *Religious Sensations: Why Media, Aesthetics And Power Matter In The Study Of Contemporary Religion*. (International Journal of Computer Vision – IJCV)
- Miller Lisa, *The Spiritual Child: The New Science On Parenting For Health And Lifelong Thriving* (Picodora,2015)
- Miller-McLemore Bonnie, “Whither the Children? Childhood in Religious Education”, *The Journal of Religion* 86/4 (2006): 635-657.
- Nelson C. Ellis, *Tanrı Temsilinin Oluşumu*, Çev. Abdulvahid Sezen (Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi, 9 (2),2009) 227.
- Nucci Larry vd., *Handbook Of Moral And Character Education*. (New York: Routledge.(2008)
- Nyhof Melanie A. Vd., “Is God Just a Big Person? Children’s Conceptions of God Across Cultures and Religious Traditions”, *British Journal of Developmental Psychology* 35/1 (2017): 60-75.
- Oruç Cemil, *Okul Öncesi Dönemde Çocuğun Din Eğitimi*, (İstanbul: Dem Yayınları, 2014)
- Öcal Mustafa, “Okulöncesi ve İlköğretim Çağı Çocuklarının Allah Tasavvurları Üzerine Bir Araştırma”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13/2 (2004):
- Papalia Diane E, *Human Development* (Boston: McGraw-Hill, 2007)Pargament *The Psychology Of Religion And Coping. Theory, Research, Practice*. (New York: Guilford Press, s. 21-33, 163-197.1997)

- Pargament Kenneth I., *The Psychology Of Religion And Coping. Theory, Research, Practice.* (New York: Guilford Press, s. 21-33, 163-197.1997)
- Peker Hüseyin, *Din Psikolojisi*, (Samsun: Aksiseda Matbaası. (2008)
- Peker Hüseyin, *Okul Öncesinde Çocuğun Dini Gelişimi ve Eğitimi*, (Ankara: Türk Yurdu Yayınları, 1999), 301-307
- Penick Steven, *A Comparison of Evangelical Christian Children's God Concepts and Logical Thinking Ability*, Yüksek Lisans Tezi, University of North Texas, 2007.
- Piaget Jean, *Çocukta Zihinsel Gelişim*, Çev: Hüsne Portakal (İstanbul: Cem Yayınevi, 2004)
- Piaget Jean, *The Moral Judgment Of The Child.* (New York: Free Press, 1932)
- Piaget Jean, *The Origins Of Intelligence In Children* (New York, NY: W.W. Norton & Co. <https://doi.org/10.1037/11494-000> 1952)
- Punch Keith F., *Sosyal Araştırmalara Giriş*, çev. Dursun Bayrak, Hacer B. Arslan ve Zeynep Akyüz, (Ankara: Siyasal Kitabevi, 2005).
- Richert Rebekah A. vd., *Research: Do You See What I See? Young Children's Assumptions About God's Perceptual Abilities.* (*The International Journal for the Psychology of Religion*, 15(4),2009) 283–295. https://doi.org/10.1207/s15327582ijpr1504_2
- Rizzuto Ana-Maria, *Critique Of The Contemporary Literature In The Scientific Study Of Religion* ,(Paper presented at the annual meeting of the Society for the Scientific Study of Religion, in New York, NY.1970).
- Rizzuto Ana-Maria, *The Birth of the Living God: A Psychoanalytic Study.*(Chicago: University of Chicago Press, 1979).
- Rogoff Barbara, *The Cultural Nature Of Human Development.*(New York: Oxford University Press, 2003)
- Rosen Lisa vd., *Social Development: Relationships In Infancy, Childhood, And Adolescence.* (The Guilford Press.)

- Rubin Kenneth vd. *Social and Emotional Development in Early Childhood* (198,53,278-282)
- Rubin Kenneth vd., *Qualitative Interviewing: The Art of Hearing Data*, (Thousand Oaks, CA: Sage, 2012).
- Sami Said, “Çocukluk Dönemi İhmal ve İstismar Yaşantılarının Tanrı Tasavvuru ile İlişkisinde Bilişsel Çarpıtmaların Aracı Rolü”, *Hitit İlahiyat Dergisi* 23/2 (2024): 1067-1089.
- Santrock John W., *Yaşam Boyu Gelişim*, çev: G.Yüksel (Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2017)
- Selçuk Mualla, “Çocuğun Eğitiminde Dini Motifler (Okul Öncesi Çağ)”, *İslami Araştırmalar Dergisi* 4/2 (1990).
- Selçuk Mualla, *Çocuğun Eğitiminde Dini Motifler (Okul Öncesi Çağ)*, (İslami Araştırmalar Dergisi 4/2 (1990).
- Shantz Carolyn Uhlinger, *Conflicts between Children Child Development* (58, no. 2 (1987): 283–305. <https://doi.org/10.2307/1130507.1987>)
- Shonkoff Jack P. vd., *From Neurons to Neighborhoods: The Science of Early Childhood Development*. (Washington, DC: National Academies Press, 2000)
- Smith Christian, *Religion: What It Is, Why It Works, and Why It Matters*.(Princeton University Press, 2017)
- Spilka Bernard vd., *God Image As A Function Of Self-Esteem And Locus Of Control* (Journal for the Scientific Study of Religion 12 (3), 1973 ss 297-310)
- Spilka Bernard vd., *The Psychology Of Religion: An Empirical Approach*.(New York: Guilford Press, 2009)
- Sylva Kathy, *Quality In Early Childhood Settings. In Early Childhood Matters* (pp. 86-107). Routledge.(2010)

- Taçar Ayşe, *Bibliyoterapi Yönteminin Çocuklarda Allah Tasavvurunun Olgunlaşmasına Etkisi (5-6 Yaş Grubu Örneği)* Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü 2022.
- Tavşancıl Ezel vd., *Sözel, Yazılı ve Diğer Materyaller için İçerik Analizi ve Uygulama Örnekleri*, (İstanbul: Epsilon Yayıncılık, 2001), 22.
- Tavukçuoğlu Mustafa, “Okul Öncesi Çocuğunun Eğitiminde Din Duygusu ve Din Eğitimi”, *İlahiyat Dergisi* (2002): 51-63.
- Taylor Charles, *A Secular Age* (Cambridge, Massachusetts, and London, England 2007)
- Thomas Alexander vd., *Temperament and Development* (New York: Brunner/Mazel, 1977)
- Tokur Behlül, *Klasik Ve Güncel Konularıyla Din Psikolojisi*, (Ankara: Son Çağ Yayınları, 1.Basım, 2020)
- Trost Stewart vd., *Physical Activity In Overweight And Nonoverweight Preschool Children*(Int J Obes Relat Metab Disord. 2003 Jul;27(7):834-9)
- Tunç Mustafa Şekip, (çev.), *Dini Duygu*, (C. 7, S. 13 (2014), ss. 303-321)
- Türker Rumeysa Nur vd. *Savaş Mağduru Sığınmacı Çocuklarda Hayat Ve Tanrı Algısı: 7-12 Yaş Arası Suriyeli Çocuklar*”. *Eskiyeni* 39 (Eylül 2019), 367-389. <https://doi.org/10.5281/zenodo.3456865>.
- Ural Oğuz vd, “Türkiye’de Okul Öncesi Eğitimin Dünü ve Bugünü”, ed. S. Özdemir, H. Bacanlı ve M. Sözer, *Türkiye’de Okul Öncesi Eğitim ve İlköğretim Sistemi: Temel Sorunlar ve Çözüm Önerileri*, (Ankara: Türk Eğitim Derneği, 2007).
- Vygotsky Lev S, *Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes*. (MA: Harvard University Press, 1978).
- Yağcı Arif vd., *Okul Öncesi Eğitimin Önemi Ve Ailelere Tavsiyeler* (International Social Sciences Studies Journal, (eISSN:2587-1587) Vol:9, Issue:114; pp:7852-7872. DOI: <http://dx.doi.org/10.29228/sss.710.50.2023>)
- Yavuz Kerim, *Çocukta Dini Duygu Ve Düşüncenin Gelişimi* (Diyanet İşleri Başkanlığı Yay, Ankara 1987)

- Yavuzer Haluk, *Doğum Öncesinden Ergenlik Sonuna Çocuk Psikolojisi*, (İstanbul: Remzi Kitabevi, 2011)
- Yazıcıbaşı Muhammed Ali, “Okulöncesi Çocuklarda Dini Duygunun Kökenleri Ve Beslenme Kaynakları”*Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(1), (2016),323-334.
- Yıldırım Ali vd., *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, 12. bs., (Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2021).
- Yıldırım Ali, “Nitel Araştırma Yöntemlerinin Temel Özellikleri ve Eğitim Araştırmalarındaki Yeri ve Önemi”, *Eğitim ve Bilim* 23/112 (1999): 9.
- Yıldız E. Nurullah, *Çocuklarda Tanrı Tasavvurunun Gelişimine Etki Eden Faktörler* (Pearson Journal, 8(24), 399–411.)
- Yıldız Murat, *Çocuklarda Tanrı Tasavvurunun Gelişimi*, (İzmir İlahiyat Vakfı Yay, İzmir 2007)
- Yıldız Murat, *İlköğretim Öğrencilerinin Tanrı İmgesinin Belirlenmesi ve Farklı Değişkenler Açısından İncelenmesi*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tez, (2012).
- Zimmerman Barry J., “Becoming a Self-Regulated Learner: An Overview”, *Theory into Practice* 41 (2002): 64-70, http://dx.doi.org/10.1207/s15430421tip4102_2.

EKLER

EK-1. Etik Kurul Onayı

T.C.
ANKARA YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ
Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulu

Sayı : E-84892257-300-321489
Konu : Etik Kurul Sonucu (Pınar KOYUNCU)

15.11.2024

Sayın Pınar KOYUNCU
ANKARA

Üniversitemiz Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulu'na 01.10.2024 tarihinde "**4-6 Yaş Okul Öncesi Eğitim Dönemi Çocuklarda Tanrı Tasavvuru**" başlıklı yapmış olduğunuz başvurunuz Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulunca incelenmiştir.
Söz konusu çalışmanız 17.10.2024 tarihli Etik Kurul toplantısında değerlendirilmiş olup 08/481 karar no ile "**proje etik açısından uygun bulunmuştur**" kararı verilmiştir.
Bilgilerimi rica ederim.

Doç. Dr. Halime Şenay GÜZEL
Öğretim Üyesi

Prof. Dr. Suat ERDEM
Öğretim Üyesi

Dr. Öğr. Üyesi Esin KIVRAK
KÖROĞLU
Öğretim Üyesi

Doç. Dr. Asuman ÇUKUR
Öğretim Üyesi

Doç. Dr. Bayram SİNKAYA
Öğretim Üyesi

Doç. Dr. K. Büşra KAYNAK
EKİCİ
Öğretim Üyesi

Doç. Dr. Hakan
DULKADİROĞLU
Öğretim Üyesi

Dr. Öğr. Üyesi İpek METE
Öğretim Üyesi

Dr. Öğr. Üyesi İrem ŞENGÜL
Öğretim Üyesi

Prof. Dr. Zafer ÇELİK
Etik Kurul Başkanı

Doç. Dr. Bahar İNKAYA
Öğretim Üyesi

Bu belge, güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

EK-2. Araştırma Soruları Veli Onam Formu

ANKARA YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

BİLGİLENDİRİLMİŞ ONAM FORMU

Bu formun amacı katılımı rica edilen araştırma ile ilgili olarak sizi bilgilendirmek ve katılım ile ilgili izin almaktır.

Bu kapsamda “4-6 Yaş Okul Öncesi Eğitim Dönemi Çocuklarda Tanrı Tasavvuru?” başlıklı araştırma Yüksek Lisans Öğrencisi Pınar KOYUNCU” ve ona eşlik eden kurum okul öncesi öğretmenleri ve kurumun psikolojik danışmanı eşliğinde gönüllü katılımcılarla yürütülmektedir. Araştırma sırasında alınacak bilgiler gizli tutulacak ve sadece araştırma amaçlı kullanılacaktır. Araştırma sürecinde konu ile ilgili her türlü soru ve görüşleriniz için aşağıda iletişim bilgisi bulunan araştırmacıyla görüşebilirsiniz. Bu araştırmaya katılmama hakkınız bulunmaktadır. Aynı zamanda çalışmaya katıldıktan sonra çalışmadan çıkabilirsiniz. Bu formu onaylamanız, araştırmaya katılım için onam verdiğiniz anlamına gelecektir.

Araştırmayla İlgili Bilgiler:

Araştırmanın Amacı: 4-6 yaş döneminde okul öncesi eğitim kurumunda okuyan çocukların Tanrı tasavvurunu olan bakış açılarını betimlemek.

Araştırmaya Katılma Koşulları: 4-6 yaş grubu Okul Öncesi Eğitim Veren Kurum Öğrencisi Olmak

Süresi: 45 Dk.

Araştırmanın Yürütüleceği Yer: Okul Öncesi Eğitim Verilen Kurum

Çalışmaya Katılım Onayı:

Çalışmanın amacını, nedenini, katılım için gereken süreyi ve yeri ile ilgili bilgileri okudum ve sorumlulukları anladım. Çalışma ile ilgili ayrıntılı açıklamalar sözlü olarak araştırmacı tarafından yapıldı. Bu çalışma ile ilgili faydalar ve riskler ile ilgili bilgilendirildim.

Bu araştırmaya kendi isteğimle, hiçbir baskı ve zorlama olmaksızın katılmayı kabul ediyorum.

Katılımcı (Islak imzası ile)

Adı-Soyadı:.....

İmzası:

(Varsa) Velayet veya Vesayet Altında Bulunanlar İçin:

Veli veya Vasisinin (Kendi el yazısı ile)

Adı-Soyadı:.....

İmzası:

Araştırmacının

Adı-Soyadı: Pınar KOYUNCU

E-posta:

İmzası:

GÖRÜŞME FORMU

Cinsiyet : ( ) Kız ( ) Erkek
Yaş : ( )4 ( )5 ( )6

1. Allah'ı nasıl hayal ediyorsun? Sence Allah nasıl görünüyor?

2. Allah ile konuşuyor musun? Ona neler söylüyorsun? Ondan neler istiyorsun?

3. Allah şuan neler yapıyor?

4. Allah'ı seviyor musun? Neden? Allah çocukları sever mi? Sence Allah çocukları nasıl sever?

5. Allah'tan korkuyor musun? Neden?

6. Allah nelere kızar?

7. Allah kızgın olduğunda neler yapar?

EK-3. Meb Araştırma İzni

26.05.2025 10:32

Araştırma Uygulama İzinleri Başvuru ve Değerlendirme Sistemi

Başvuru Bilgileri

Başvuru Durumu: Onaylandı

Başvuru No: MEB.TT.2025.020502 Başvuru Tarihi: 06.03.2025
Uygulama Başlama Tarihi: 11.03.2025 Uygulama Bitiş Tarihi: 11.03.2026

Kişisel Bilgiler

T.C. Kimlik No:

Adı Soyadı: PINAR KOYUNCU

Telefon:

E-Posta:

Adres:

Başvuru Bilgileri

Başvuru Őekli: Üniversite

Başvurunun Yapıldığı Ülke: Türkiye

Başvuran Unvanı: Öğrenci

Kademe: Yüksek Lisans

Üniversite Adı: ANKARA YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ

Fakülte / Enstitü / Yüksek Okul: SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Bölüm / Anabilim Dalı: FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ (YL) (TEZLİ)

Anaokulu Müdürlüğüne

Başvuru No: MEB.TT.2025.020502

Uygulama Yapılacak MEB Teşkilatının Kurum Kodu: _____

T.C. Kimlik No: _____

Adı Soyadı: PINAR KOYUNCU

Araştırmanın Adı: 4-6 Yaş Okul Öncesi Eğitim Dönemi Çocuklarda Tanrı Tasavvuru

Araştırmanın Niteliği: Yüksek Lisans Tezi

Araştırmanın Örneklem / Çalışma Grubu: Öğrenci

Uygulama Yapılacak MEB Teşkilatı: _____ Anaokulu

Uygulama Yapılacak Birim: Anaokulu

Uygulama Yapılacak İl: ANKARA

Veri Toplama Aracının Başlığı: Görüşme Formu

Araştırma Uygulama İzininin Kabul Tarihi: 11.03.2025

Araştırmanın Uygulama İzininin Bitiş Tarihi: 11.03.2026

Yukarıda kimliği yazılı araştırmacı "Araştırma Uygulama İzinleri Genelgesine (2024/41)" göre belirtilen kapsamda araştırmasını yapmayı taahhüt etmiştir. Araştırmacının bilgi ve belgelerinin uygunluğu kontrol edilmiş olup araştırma uygulama izni ANKARA İl Millî Eğitim Müdürlüğü tarafından onaylanmıştır.

NOT: Okul/kurum yöneticileri tarafından "Araştırma Uygulama İzni" belgesinin ve veri toplama araçlarının (araçlardaki maddelerinin) modülde yer alan belge ve araçlarla aynı olduğu kontrol edilmelidir. Belgeler aynı olmadığı durumda araştırma uygulama izni verilmeyecektir.

* Başvuru detayını görüntülemek ve belgeyi doğrulamak için '<https://arastirmaizinleri.meb.gov.tr/belge-dogrula>' bağlantısını kullanınız.

- Araştırma Uygulama İzinleri Başvuru ve Değerlendirme Sistemi -